

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LEHMANN & STAGE - KØBENHAVN

VEJLE
AMTS AARBØGER
1913

VEJLE AMTS AARBØGER

UDGIVNE AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1913

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS LEHMANN & STAGE
1913

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI - KOLDING

INDHOLD

	Side
Fra Sindbjerg Kirke. Af Lærer <i>Christian Kibæk</i> , Sindbjerg. (Med 2 Billeder.).....	1
Borgmester Hans Jørgensen. Et Bidrag til Frederiksdodde Bys ældste Historie. Af <i>Axel Liljefalk</i>	10
Hønborg. Af <i>P. Eliassen</i> . (Med 3 Billeder.).....	54
Ann' Trøglborg. Den kloge Kone i Ringive. Ved <i>Hans Kau</i> .	75
Lidt om Skoleforhold i gamle Dage. Af Lærer <i>J. J. Ravn</i> , Stovstrup	96
Smaastykker: Mastigaard. — Arrebjerg. — Salpeterværket ved Borlev. Af <i>P. Eliassen</i> . — Valdemars Vej. Af <i>Jes Nielsen</i>	105
Vejle Amts historiske Samfunds Regnskab for 1912	123
Om Kongehøjene i Jelling. Af <i>Hans Kjær</i> . (Med 14 Billeder.).....	125
Slægten Sager. Af <i>Poul Lindholm</i>	171
Skolelærer Broe i Bredballe. Ved Lærer <i>Marius Hansen</i> , Bredballe.....	181
Smaastykker: Hejlsminde og Slusen. Af <i>P. Eliassen</i> . — Fra Givskud Skole i ældre Tid. Af <i>P. Johnsen</i> . — Det gamle Smedeembede i Ølholm. Af <i>N. P. Jensen</i> . — En stor Begravelsesregning fra Fredericia 1814..	189

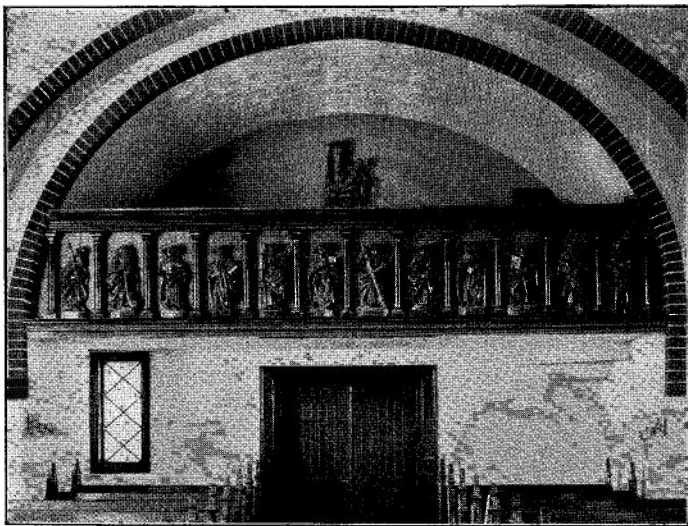
Redaktionsudvalg:

Bestyrer *P. Eliassen*, Kolding (Formand),

Bankdirektør *Chr. Jørgensen*, Vejle.

Sognepræst *H. Kau*, Gadbjerg.

Apostelrække

FRA SINDBJERG KIRKE

AF LÆRER CHRISTIAN KIBÆK, SINDBJERG

I AARET 1806 købte 12 i Sindbjerg Sogn bosiddende Mænd Sindbjerg Kirke af Ejeren til Aggersbøl, *Erich Chr. Grave Hoppe*. De 12 Mænd handlede som befuldmægtigede fra Sindbjerg Sogn, og Købesummen var 9,500 Rigsdaler, der skulde udbetales i visse Terminer. Købet omfattede Kirken med Kirkekorn og Kvægtiende samt flere Stykker Kirkejord. Ved Kirken var der prioriteret en Kapital paa 150 Rigsdaler, for hvis Renter Kammerraad Foghs Begravelse i Sindbjerg Kirke stedse af Kirkens Ejere skulde holdes vedlige og i god Stand. Denne Sum blev fradraget i Købesummen mod, at de nye Kirkeejere overtog Forpligtelsen til Vedligeholdelse.

Sindbjerg Kirke bestaar af Skib og Kor samt et Taarn. Skib og Kor er opført i romansk Tid af Fraadsten (Kalktuf). I den senere Middelalder har Skib og Kor faaet Hvælvinger, og der er opført Taarn og Vaabenhus. Begge Dele nedbrødes i 1885, og der opførtes i Stedet for et meget stort Taarn, der omtrent kostede lige saa meget som en almindelig Landsbykirke. Det er ca. 35 M. højt, opført af røde Mursten paa en Granitsokkel.

Det hvælvede Underrum benyttes som Forhal. I et Kapel ved Siden af Forhallen staar to Kister med Ligene af Niels Fogh, der døde 1762, og hans Broder Søren Fogh til Laage, som døde 1794. Det er denne Begravelse, der er omtalt i Købekontrakten og stedse skal holdes vedlige. Ligene gemmes i Zink- og Egetrækister og er balsamerede.

Paa Laagene findes Metalplader, hvis Inskription fortæller følgende om de to Brødre:

»2. Sam. 1. V. 26.

Det gjør mig meget ont for Dig min Broder Jonathan! Du var mig saare deylig.

Med dette

saa kiærlige Echo som herlige Eftermæle abdiceres
det hengiemte Støv af Din oprigtige og lydige Jonathan
Den velædle og høyfornemme
nu salige

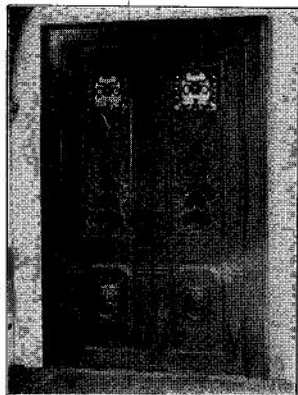
Seigneur Niels Lauritzen Fogh,
som ved Fødselen paa Schaarup Gaard den 5te Juni
1723 med en deylig Sjæl i et deyligt Legeme glædede
sine Forældre: Faderen Velædle og høyfornemme Seign.
Lauritz Fogh, Moderen velædle, dydzirede Mad. Christiane
Moth.

Ved disse Forældres Christelige Opdragelse og ved egen Fliid i Studeringer vandt han Naade hos Gud og Yndest hos Mennesken. Han blev indskreven som Student ved det Kongl. Universitet 1742.

Hans Studier forherligede lige saa meget hans Siæls

rare Egenskaber, som hans dydefulde Siæl prydede hans smukke Persons Anseelse.

Blandt alle Studier applicerede han sig nest Dydens isært til Ager-Dyrkning, hvilket som det uskyldigste og fornøjeligste han cultiverede i Forening med sin Broder Velædle, velbyrdige Hr. Camerraad Søren Fogh til Laage, indtil han ene antog Stougaard og Alsted i Forpagtning A= 1752, hvilken han qvitterede ved en Salig Død paa Stougaard d. 1ste Novbr. 1762.

Dør til det Foghske Kapel.

Den Salige Afdødes Hoved-Charakter var: Ærlighed og Oprigtighed, ugemen Ædelmodighed, behagelig Venlighed.

Han foragtede det vederfarne Bedrageri med al Koldsindighed.

I Gienvordighed kyssede han Guds tugtende Haand med Taalmodighed.

Han forhindrede Sygdoms Lidelser ved bestandig Gudfrygtighed.

Som hans Liv var lifligt, saa var og hans Død behagelig; thi i et fornøjeligt Sind med sund Forstand Befalede Han sin Siæl i sin trofaste Skabers Haand.

Nummerus 23 v. 10.«

Salmenummeret er vistnok Kingos Salme »Gud Helligaand i Tro os lær«, sidste Vers.

Kirkens Skib og Kor har haft mange Kalkmalerier, der dog ved Undersøgelse har vist sig at være ganske værdiløse.

Altertavlen er ny med et Maleri, fremstillende Kristus i Gethsemane.

Kirken har tidligere haft et smukt Alter fra den katolske Tid. En Alterbords-Forside (Antemensal)

herfra opbevares i Nationalmusæet. Den er af Egetræ med Rester af Beklædning af forgyldte, drevne Kobberplader. Apostelfigurerne fra selve den gamle Altertavle er i den nyeste Tid anbragte i en smuk Frise langs Pulpituret.

Paa det nuværende Alter staar to svære Malmlysestager, skænkede til Kirken 1659 af Jørgen Juel til Aggersbøl, efter at Polakkerne havde taget de forrige.

Lysestagerne har følgende Indskrift:

Anno 1659 hæver Ærlig oc welb. Mand Jørgen Juel til Agerspiel oc Loge gievend dise Lysestager til Guds Ære oc til hans Sogne-Kierke Sindberg efter at Polacherne hafver borttrofvit di forrige.

Derimod har man haft det pragtfulde Alterbæger godt gemt under Svenskekrigen, det bærer nemlig Aars-tallet 1656 og fortæller med sin Indskrift følgende:

J h s- Hafver Erlig Veelbørdig Maan
Jørgen Juel

till Aegers-Boel Med Hans Veelbørdig Fru Ellen Aarenfel Giefen Dene Kalk och Disk tiel Gues Erre och Brueg til Sienbere Kierche 1656.

Paa Foden er tilføjet:

Jørgen Juel,
Ellen Arenfeld
og hans Datter.

Denne Tilføjelse maa være sket senere, da Stavn-ingen er en anden.

Døbefonten er af Granit fra romansk Tid, den er smukt ornamenteret. Prædikestolen er fra 1599. Det ser ud til, at den har haft en Indskrift; men denne er under senere Tidens Vandalisme enten raderet ud eller overmalet saa tit, at man nu kun svagt kan skimte Rester af den hist og her. Paa Loftet over Prædikestolen staar Tallet 1599 og Indskriften:

Frøct Gud altid, ver trøstig
glad og blid!

Kirken har tre Lysekroner, hvoraf den, der hænger i Koret, er den yngste, idet den blev givet i Aaret 1906. Den er af massiv Messing og har 16 Lyseholdere. Paa denne Krone staar der:

»Til Minde om Jens Lauritsen og Hustru forh. af V. Ørum. Julen 1906.«

Foran Korbuen i Kirkeskibets første Hvælving hænger en Lysekrone, der er en Gave til Kirken fra afdøde Lærer Sørensen, Sindbjerg.

I anden, midterste, Hvælving hænger ligeledes en meget stor pragtfuld Messing-Lysekrone, som er en Gave fra Sindballegaard med Indskrift: »Erindringsgave fra Ole Christian Pedersen og Familie, Sindballegaard 1887.«

I Korets nordre Væg er der indmuret en stor Sten-tavle, der fortæller:

»Her under i et Begravelse nest oven for hviler dend Høiyagtbare og meget Fornemme Mand Salig
Jens Jørgensen

til Loge og Forpagter paa Stovgaard og Alsted, fød dend 17 Juni Anno 1633 i Jelling Præstegaard af meget Hederlige Forældre, levet i Egteskab med sin Kiereste Velædle Anne Nielsdatter Obling 14 Aar, 4 Maaneder og 5 Dage, saligen Døde den 2 Aprilis Anno 1679.

Hos hannem hviler og hans Tjener Velfornemme Salig Christen Albretsen Tot, fordm Forpagter paa Loge, som tjente ham troeligen ud i 17 Aar og Døde i sin Alders 57 Aar, Barneføed i Krærup d. 10 Juni 1646.

»Gud give dem med alle tro Christne
en glædelig Opstandelse!«

I Kirkeskibets nordre Væg er indmuret en anden Tavle med Indskrift:

»Jeg er et Kiendetegn at under Mulden findes den salig Hauches Ben og elskede Mandindes,

som var i Ægteskab ved Nie og Tredve Aar,
 hvis Navn hos dette Folk i Æreminde staar.
 Af dette Ægte-Par, som Grene ud af Stammen,
 de danske Haucher har der Udspryng allesammen.
 dem gunstig Læser ynsk Velsignelse af Gud,
 at dette Stammes Navn sig vitt maa breede ud.
 Ribe D. 4 May 1717.

L. Fog.«¹⁾

Lige over for paa Kirkens søndre Væg findes ende-
 lig en tredie Tavle, hvorpaa der staar:

Mindetavle

over

Søren Enevoldsen

af Lindved Mark,

som faldt for Fædrelandet i Slaget ved
 Fredericia, d. 6te Juli 1849.

Nedenunder er tilføjet Ingemanns smukke Vers:

»For Danmarks Folk og Konge troe de stred,
 og de har Krav paa herligt Eftermæle,
 de gik med Sang i Døden for vor Fred,
 Gud lønne dem og glæde deres Sjæle!
 Paa helligt Sted skal deres Navne staa,
 de ihukømmes skal i Folkets Bønner,
 Gud lader gamle Danmark ej forgaa;
 mens danske Mødre føder Heltesønner.«

Foran Korbuen til Nord er ophængt et meget gam-
 melt, smukt Maleri, fremstillende Jesu Indstiftelse af den
 hellige Nadvere; det har tilhørt den gamle Altertavle.

De 12 Apostle smukt udskaarne i Træ danner, som
 allerede nævnt, Forsiden til et Pulpitur, hvortil der
 findes Opgang i Taarnet.

Under Korets Gulv findes et stort og rummeligt
 Gravkammer, der dog nu er helt tomt, da Kisterne
 derfra er nedsatte paa Kirkegaarden.

Denne gamle Gravhvælving var omtrent gaet ad
 Glemme, da for en Del Aar siden under en Altergang

¹⁾ Denne Indskrift er tidligere trykt i Hoffmanns: Fundatser IV, 732.

pludselig nogle Fliser foran og under Knæfaldet sank, og der fremkom en stor Aabning i Gulvet.

Det viste sig nu, at nogle svære Egestolper, der havde understøttet Knæfaldet, var raadnede. Knæfaldet og Gulvet blev da understøttet af murede Piller. I denne gamle Gravhvælving, der er som en stor Stue og har Vinduer til Sydsiden, stod f. Eks. de Kister, der gemte Støvet af Jens Jørgensen til Laage og hans Tjener Chr. Albretson Tot m. fl.

I Taarnet hænger den gamle Kirkeklokke, der i mange Aar hang i et Stativ paa Kirkegaarden, men i 1885 anbragtes i det nybyggede Taarn. Klokken havde efter de gamles Udsagn en saa stærk Klang, at der i Svenskekrigens Tid skal have været gjort Forsøg paa at faa den til København som Stormklokke; dette Sagn savner muligvis ganske Hjemmel, men vist er det, at Klokken, mens den hang ude i Stativet, kunde høres over flere Sogne i stille Vejr. I Taarnet er Lydforholdene ikke gode.

Under Ringningen ved Kong Kristian den Niendes Død fik den gamle Klokke en Revne og maatte støbes om. Den saaledes omstøbte Klokke bærer følgende Indskrift fra den gamle Klokke:

»S I. D E W S. Pronobis. Qvis. Contra Nos.¹⁾
Jørgen Juel [Fru Anne Muncksdatter. Her Laveritz.
Jørgensen] K. W. H. K. Christen Tamsen, Ulkiær.
Peder Sørensen i Lindividt. Aar 1656.

Søger Herren, medens han findes.

Kalder paa ham, medens han er nær.«

Den ny Tilføjelse lyder saaledes:

»Omstøbt Aar 1906

i Frederik den VIII første Regeringsaar af de Smithske Klokkestøberier i Aalborg.

Provst V. Henningsen var da Præst for Grejs-Sindbjerg Menighed.

¹⁾ »Naar Gud (er) med os, hvem (skulde da være) imod os.«

Chr. Kibæk Lærer og Kirkesanger i Sindbjerg.
 Martin Olesen i Lindved,
 Hans Møller i Sindbjerglund og
 Chr. Larsen, Ulkjær, Værger for Sindbjerg Kirke.«

Hvor længe Kirken har hørt under Aggersbøl, er ikke saa godt at sige; det menes jo, at Aggersbøl en Gang har hørt under Laage, og Kirken har da antagelig ogsaa hørt derunder.

I Følge gamle historiske Optegnelser har det ikke altid været saa let for Præsten til Sindbjerg Kirke at komme ud af det med Herremanden paa Aggersbøl. Der fortælles, at Præsten Hr. Søren¹⁾ en Søndag har talt over Dagens Tekst Luk. 18,25: »Det er lettere for en Kamel at komme ind igennem et Naaleøje end for en rig at komme ind i Guds Rige«.

Tilfældigvis er det naadige Herskab fra Aggersbøl i Kirke den Søndag, og Herremanden føler, at Menighedens Øjne hviler paa ham med et vist skadefro Udtryk, der siger saa meget som: »Den Dør er lukket for dig, du kommer der aldrig!« Søndag Eftermiddag gaar der Bud til Hr. Søren med Befaling til at møde paa Gaarden straks, og det kan nok være, Herremandens Ord er ikke blide: »Her staar han, som jeg giver Kost og Løn, hvem han skylder alt, endog den sidste Tønde Boghvede, han fik, her staar han og fortæller Folk, at en rig Mand lige saa lidt kan komme i Himmelen som en Dromedar kan gaa ind i en Synaal!«

Det nytter kun lidt, at Præsten fremfører en spagfærdig Undskyldning og vil fortælle Herremanden, at det jo var Dagens hellige Tekst, som han var sat til at prædike over. Herremanden bliver ved sit: »Guds

¹⁾ Wibergs Præstehistorie kender dog ingen Præst til Grejs og Sindbjerg med dette Fornavn. Red.

Død og salte Pine, Mand! Præk om Kameler og Dromedarer saa meget han vil; men sæt ikke hans Herskab i Forbindelse med den Slags Udyr! Marsch! Ud af Stuen med ham!«

Der er nu gaaet 106 Aar, siden Menigheden købte Sindbjerg Kirke. Den er velholdt og er en af Vejleegnens smukkeste Kirker. I Fjor fik man Varmeapparat indlagt, og i Aar tænkes der paa et Orgel, hvortil Sognesparekassen allerede har givet et stort Tilskud.

Det store ny Taarn passer i arkitektonisk Henseende til den gamle Kirkebygning, som alt i Kirkens Indre er i harmonisk Samklang, lige fra de tæppebelagte Gulve til de overordentlig smukke ribbedelte Hvælvinger.

BORGMESTER HANS JØRGENSEN

ET BIDRAG

TIL FREDERIKSODDE BYS ÆLDSTE HISTORIE

AF

AXEL LILJEFALK

HR. HUGO MATHIESSENS i 1911 udkomne interessante Værk »Fredericia 1650—1760 Studier og Omrids« nævner den 15. December 1650 som Fredericias Fødselsdag, fordi Frederik den tredie paa denne Dag gav de første Privilegier til den paaatænkte By ved Bersodde; Listen over Byens Borgmestre begynder dog først fem Aar senere med Hans Jørgensen, o. 1655—1658. Samme Hans Jørgensen har utvivlsomt været den Mand, som har haft størst Del i og mest Indflydelse paa den ny Bys Bygning og Udvidelse, indtil Ødelæggelsen efter Stormen udslettede næsten alt Spor af hans Arbejde. Han forsvinder samtidig fra Frederiksodde og bliver Borgmester i Bogense, vistnok hans Fødeby; men Vanskeligheden af at klare det indviklede Regnskab for de mange Nybygninger i Frederiksodde og for de mange Forraad af mange Slags, som var blevet samlet der med Krigen for Øje, optog ham i de følgende Aar og tvang ham til at fremkalde Vidner og skaffe Redegørelser, som paa mange Maader kaster Lys over Frederiksoddes første Dage og Tildragelserne under og strax efter Stormen. For-

holdet var nemlig, som det vil fremgaa af det efterfølgende, det, at Hans Jørgensen foruden Stillingen som Byens Borgmester tillige var Proviantmester og Materialforvalter, saaledes at alt Regnskab for Kronens Arbejde og Kronens Ejendele paahvilede ham. Ved Svenskerne's Ankomst for Voldene, sendte han alle sine Regnskaber med Bilag over til Bogense, men Rigmarsken krævede, da han kom til Fæstningen sidst i September Maaned, at alle Regnskaber vedrørende Provianten skulde skaffes tilveje, for at han bestemt kunde se, hvad der skulde findes i Fæstningen. Proviantregnskaberne med Bilag blev derfor atter bragt fra Bogense til Frederiksodde og anbragt i Borgmesterens Kontor. Her var de, da Byen blev stormet. Hans Jørgensen var den Dag selv, med rette Vedkommendes Tilladelse, rejst til Bogense, for at se til sin dødssyge Svigerfader; han kunde saaledes ikke bjerge noget, og han kom overhovedet ikke mer til Frederiksodde som Borgmester. Regnskaber og Bilag blev splittet for alle Vinde, og Revisorerne havde senere kun Hans Jørgensens ærlige Ansigt at holde sig til.

Af de ældste Regnskaber for Frederiksodde er saaledes kun Byggeregnskaberne Byen vedrørende i Behold, da de forblev i Bogense og siden havnede i Rigsarkivet. Proviantregnskaberne, som paa mange Maader kunde have været oplysende, er derimod fuldstændig tilintetgjorte.

Hans Jørgensens første Regnskabsaar som Proviantmester og Materialforvalter i Frederiksodde gaar fra Juli 1655 til Philip Jacobi Dag 1656, det begyndte og sluttede saaledes aldeles uberørt af Krigen, og det var ogsaa, forsikrer Hans Jørgensen, fuldt færdigt i rette Tid og skulde være sendt til Peder Jacobsen i Viborg, som havde revideret hans Formands Regn-

skaber, men saa blev Peder Jacobsen syg og døde; derved trak det ud med Regnskabets Afsendelse, da ingen anden Revisor blev udpeget; det blev derfor i Frederiksodde og delte Skæbne med det efterfølgende Aars.

De bevarede Materialforvalterregnskaber giver gode Bidrag til Byens ældste Bygningshistorie, og inden vi gaar over til at skildre Hans Jørgensens Genvordigheder i Anledning af de ødelagte Proviantregnskaber, skal vi derfor meddele nogle Uddrag af disse.

Det første Aktstykke er Udnævnelsen af en Bygmester til at lede alt Bygningsvæsen i Byen.

»Eftersom Hans M. alles vores naadige Herre og Konge naadigst har befaleet os underskrevne at have Direktion over Frederiksoddes Fæstnings Arbejde og Værket der samme Steds at befordre og nu der til Stedet en god Bygmester fornøden gøres, da paa Hans Ko. M. naadigste Behøring have vi antaget og bestalt ærlig og velagtet Mand Frans Nielsen, Borger og Indvaaner i Frederiksodde, til en Bygmester samme Steds, hvor han skal have Opsyn og gøre Anvisning paa al denne Bygning og hvis deraf kan dependere være sig Kirken, Kanalen, Provianthuset, Broer med alt andet, hvis der ved Stedet kan befalde og ham befaleet bliver; saa han sig derudi troligen og rigtigen og flittig forholder, som han agter at svare og staa os til Rede for. For samme hans Umage og Besværing haver vi aarligen, saa længe han udi samme Tjeneste forbliver, beregnet fra denne Bestallings Dato, tilsagt ham tre Hundrede Rigsdaler, en Læst Rug og en Læst Byg, som skal gives og betales af de Midler, til Fæstningens Fornødenhed anordnedes.

Til Vitterlighed under vore Hænder.

Viborg den 11te Februar 1656.

Anders Bille.

Oluff Parsberg.

Mogens Høg.

Erik Juel.

Gunde Rosenkrans.

Otto Krag.

Det fremgaar af denne Skrivelse, at Frans Nielsen er den første Bygmester, der ansættes i Frederiksdodde. Hvorvidt Borgmesteren har taget Initiativet hertil, faar at staa hen, men naar saa store Byggeforetagerer forestod, maatte en bygningskyndig Overledelse vel være særlig nødvendig.

Hans Jørgensen udfoldede utvivlsomt en stor Virksomhed i sit tredobbelte Embede som Borgmester, Provianskriver og Materialforvalter, og at han stod paa en god Fod med de høje Rigsraader, som havde Overtilsyn med Arbejdet, fremgaar af følgende Brev fra Anders Bille.

»Med Velstands Ønske med Taksigelse og Velvilligheds Erbydelse.

Kære Hans Jørgensen, gode Ven, givende Eder venlig tilkende, at Eders Skrivelse dateret Frederiksdodde Juledag Anno 1656 er mig tilhænde kommen, hvilken iblandt andet formelder om tvende Lastdragere til det Tømmer fra Norge at hjemføre behøves. Saa er derpaa til venlig Gensvar, at jeg vil lade forfare, om de her er at bekomme, som jeg dog paatvivler. Derksom Knoff her til Byen er ankommen, vil jeg lade tale med ham om de Deller, som Eders Skrivelse ommelder, hvorom jeg iligemaade har talt med Henrich Rantzau. Forhaabende med det forderligste at komme til Snapsting og der videre kan vedtales om alting vil hermed have Eder Gud allersommægtigste befalet.

Siondtum Haffniæ d. 30. Decembr A^o 56.

Anders Bille,

Mppria.

Efter denne Befaling rejste Hans Jørgensen saa til Viborg, som det fremgaar af følgende Regnskabspost.

»Efter Rigens højvise Raads Befaling forrejt til

Viborg Snapsting, hvor Rigens Raad om Frederiksoddes Bygnings Fortsættelse handlede. Givet Hans Vognmand fra Medelfahr Aagning frem og tilbage og der betalt for hans Hestes Fodring i 15 Dage i Viborg 11 Rdl. 32 Sk.«

Det fra Hans Jørgensens første Embedsaar bevarede
»Reigenschaff

Paa Indteigt och Udgifft Frederichsodde Biugning oc ellers Stedet i sig sielff vedkommende bereignet fra in Jullij An 1655 jeg tiennister aff Riigens Raad bleff betroed oc Siden fremdeles til philippi Jacoby Dag Anno 1656.«

viser, at han ikke var Byens første Borgmester. Blandt Udgifterne forekommer nemlig en Post til Leje af Loft til K. M. Korn, som begrundes ved, »Efter-som min Formands Hustru Kongens Korn endelig vil være entlediget har jeg med Rigens Raads Samtykke lejet efterskrevne Lofte

Anders Nielsen i Frederiksodde hans ganske Hus
Søren Christensen

Kaptajn Christoffer Vilhelm Wohrsdorff for et Loft paa hans Hus

Mester Peder Nielsen Sognepræst Leje af et Loft paa hans Gaard.

Selv Raadhuset maatte afgive Plads til Kongens Korn, hvorfor der der maatte opsættes to Skillerum. Alle Kornlofterne maatte forstøttes, da de var meget med Korn betyngede.

Det ses altsaa ogsaa heraf, at Frederiksodde alt 1655 havde sin første Sognepræst Peder Nielsen Bøgvad (17de April kvitterer han for Lejen). Listen over Byens Byskrivere kan ogsaa føres et Led længere tilbage end angivet i Hr. Mathiessens Bog, idet der den 20de April gives Erik Pedersen Byskriver et Beløb

til dermed at betale Niels Stenderup Leje af hans Hus i Dronningensgade, hvor Kongens Arbejdsheste stod. Paa disse tjente ogsaa Mester Hans Grovsmed 1 Rdl. for adskillige Kure, han brugte paa den ene Inventariehest, som dog siden døde.

I Juli 1655 har det ældste Raadhus staaet færdigt, det fremgaar af, at Christen Tømmermand fik 7 Mark, for de Fodstykker han satte under Raadhustrappen og Svalen, eftersom de forrige var bleven bortstjaalet, hvilke han forfærdigede og med Holdstænger ved begge Siderne af Opgangen ved Trappen færdig gjorde. Han brugte dertil 20 Alen Fyrretømmer. Samme Mand blev ogsaa betroet til at indrette Krybber og Spiltov, Foderkiste, Loft og Døre i Niels Stenderups Hus, hvor Kongens Heste stod.

Det midlertidige Kirkerum ved Raadhuset, som skulde benyttes, indtil Kirken stod opbygget, er bleven færdigt omtrent ved Juletid 1655. Den 8de December betales Glarmestrene for adskilligt Arbejde fra September samme Aar baade paa Kirken og over den. Christen Jørgensen, Hustømmermand, faar dog først i det andet Regnskabsaar sin Betaling for »et Krydshus, 16 Bindinger, han ved Raadhuset ophug, hvorudi Gudstjenesten forrettet blev, som han med al dets Behøring færdig gjorde. Der fandtes 12 dobbelte Vinduer med Buer udi, og der blev indrettet en særlig Indgang »af Svalen af Raadhuset ind paa det Hus«. Vel sagtens til Brug for Byens vise Fædre.

Skønt det saaledes rejste Kirkerum blev betragtet som en Del af Raadhuset, som kun midlertidigt fik anden Anvendelse, maatte der dog tilbygges et Skur eller Udskud til Rigens Raad, »hvor i deres Stole blev gjort, Præsten udi at høre«, ligesom ogsaa Kommandanten, Oberst Linderoth, maatte have sin egen Kirke-

stol paa 3 Fag til sig selv med Hustru og Børn. Desuden opsattes ti lukkede og 56 aabne Stole. Nær dette Kirkerum blev rejst et Taarn til deri at ophænge Ullerup Kirkeklokke.

Paa Nedrivningen af Ullerup Kirke arbejdedes i denne Tid med stor Kraft. Peder Nielsen i Stoustrup faar Betaling for 62 Dage, han i Forsommeren 1656 har været ved Ullerup Kirke og optegnet og skrevet de Bønder af Lenet, som havde ført Sten derfra og til Frederiksodde. Han fik 14 Sk. daglig for det Arbejde. Jørgen Pedersen og Feder Terkelsen, Murmestre og Borgere i Frederiksodde, fik ligeledes Betaling for 132 Dage, »som vi har arbejdet og været med Soldaterne ved Ullerup Kirke og samme Steds nedbrudt Murene efter Rigens Raads Befaling, givende hver om Dagen 29 Sk.« Hans Hansen Blytækker, Borger i Odense, fik det gamle Rudebly, som af Ullerup Kirke var udtaget, og som vejede tilsammen 102 Skpd. 2 Lspd. og 13 Pd., hvilket Bly han omstøbte mod en Betaling af 4 Mark danske for Skippundet, 20 $\frac{1}{2}$ Skpd. og 1 $\frac{1}{2}$ Lspd. gik dog i Afdrag ved Omsmeltningen. Laurits Jensen, Borger i Frodde (Frederiksodde), leverede ham for 1 Rdl. et Lspd. Flæsk, som han brugte til sine Instrumenter, da han det gamle Bly omstøbte. Samtidig blev der arbejdet paa den ny Kirke indenfor Voldene. Der blev givet Betaling til Arbejdsmænd, »som førte Sten til Kirkens Grund, og naar store Sten ikke kunde erholdes, førte Mursten og Kampesten fra Ullerup Kirke ned paa Kirkegaarden«. Hans Stenhugger blev betalt for 78 Søgnedage, han selv fjerde havde opbrudt Sten i Marken, før de kom med Vognene, og imellem, naar de ikke selv kunde køre dem med Vognene. Mester Hans Murmester havde Kontrakt med Rigens Raad om Kirkens Bygning, og Ma-

terialierne hober sig efterhaanden sammen. Fra Holland kom Klinker til 5 Rdl. pr. Tusind; den Leverage slog Hendrik Sigfried Guldsmed og Hendrik Hansen Vintapper i Frederiksodde sig sammen om tillige med Skipper Niels Andersen fra Kolding. Tømmeret kom mest fra Norge, men ogsaa for Egetømrets Vedkommende fra »Hadersløff Len i Holsten«, hvor Kronen gav Lov til at hugge i Skovene. Sten Bille købte i Kolding en stor Pram til at føre det frem og gav Skipper Hans Andersen 12 Soldater til Besætning, som hver fik 12 Sk. om Dagen til Kost og Tæring. Med Hans Christensen Stenhugger, Borger i Frederiksodde, akkorderede Frans Nielsen, Bygmesteren, om 220 store Kampesten »lige høje i Krans at lægge til Frederiksodde Kirkes Bygning at bruge mest over Jorden«. Hvilke Sten han fik Forlov at tage i Frederiksodde og Trelde Skov og Mark, hvor de kunde findes. For hver Alen at kløve og hugge skulde der gives 20 Sk., »og loves alle Stenene som det og bør fuldkantige at lægges og dem udi alle Maader fuldfærdige at levere, som det sig bør. Frederiksodde 20de September 1656.« Vognmand Niels Sørensen i Dronningensgade kørte med 2 Vogne i Kirkens Arbejde, og til Kongens Vogne maatte yderligere lejes tre Par Heste for at skaffe de store Sten frem til Kirkens Fundament. Murstene kom mest fra Fyn; Kalk fra Norge og Mariager; »og da der ingen tillukket Plads var, hvor Tømmer-Deller, Sten med andre Materialier kunde forvares, hvorfor der idelig Dag og Nat blev bortstjaalet, maatte jeg (Borgmesteren) højnødig tvende Tjenere nemlig Hans Eriksen og Peter Christensen antage, der Nat og Dag Materialerne kunde tilse og til Bygningen levere og dertil svare, eftersom Soldaterne, der holdt Vagt der, store Styld (Tyverier) begik.«

Med Kirkens Bygning har det saaledes næppe været langt fremskredet, da Krigen afbrød Arbejdet; men den alt dominerende Bygning i den ny Købstad, det store Provianthus ved Stranden, stod færdig i Foraaret 1657; Mangel paa Penge havde efter Hans Jørgensens Opgivende sinket Opførelsen. Nu kunde endelig alt Kongens Korn, som laa spredt paa Borgernes Loffer, samles der. Alle Kompagnierne under det ganske Regiment i Fæstningen maatte give Mandskab til at fylde Sand rundt om Huset, for at Vognene kunde køre frem, da det var rejst paa Slyngværk i et Moras. I 32 Søgnedage arbejdede stundom 48 Soldater, stundom færre, derpaa; de fik foruden Commis 5 Sk. daglig.

3die August fik Margrethe Hans Fyries, Borgerske i Kjøbenhavn, Betaling for en Skaalvægt med 5 store Kobberlod og 4 Jærnlod, som vejede Kobberlodderne 1 Skpd. 2 Lspd., Jærnlodderne 14 Lspd. 1 Pd. Alle-rede inden Maanedens Udgang viste det sig dog, at man med denne Vægt ikke kunde overkomme at indveje, hvad Proviant der til Lands og til Vands ankom, og igen at udveje til Folkene, eftersom man havde hver Dag mere end til 1000 Mand at uddele, der maatte derfor købes endnu en Skaalevægt med Stang hos Niels Rasmussen, Borger i Kjøbenhavn, med 3 Kobberlod, som vejede 13 Lspd. og 3 Jærnlod paa 12 Lspd. Oluf Pedersen, Tinstøber i Frodde, leverede 1 Lspd. smaa Blylodder. Stadsvejerer Johan Ruchel i Kjøbenhavn fik for at ligne den ene Vægt efter Kjøbenhavns Vægt 4 Rdl., som han gav Rothgieseren og Smedden, som rettede den.

Henrik Rauffin i Kolding leverede en stor Kobberkedel til Slagteriet til at skolde Kalun og deslige i. En Kobberskæppe blev lignet efter Kolding Skæppe,

hvorefter alle Frederiksoddes Skæpper blev rettet. Samme Henrik Rauffn, Raadmand i Kolding, leverede tillige Tagsten.

Det er mange Navne paa Haandværkere i Frederiksodde, som nævnes i Regnskaberne, og det var vel naturligt, at de drog did hen, hvor der var saa meget Arbejde at udføre. Ogsaa Omegnens Bønder tjente bravt. Hans Bulls Sønner opgravede Kampesten ved Trelde og Erritsø Strand og førte dem med egen Hest og Vogn enten til udenfor Fæstningen eller ind i Byen til Kongens Bygninger. Stenkørsel sysselsatte mange. Gregers Jensen, Peder Nielsen, Anders Christensen, Jens Christensen og Christen Nielsen udi Trelde slog sig sammen med nogle Fredericia Borgere og kørte 230 Læs Brosten til Byen. Hans Ladegaard sad heller ikke ledig. Lidet anede de da, at deres Landsby faa Aar efter skulde blive betegnet som helt øde. Mads Pag og Niels Seldanglad drev for egen Regning samme Forretning, stundom kørte de Sand i Fællesskab. Niels Bull i Skærup leverede Hø; Peder Udsen, Raadmand i Kolding, Tjære og Spiger. Batholomæus Mikkelsen, som senere blev henrettet for sin Deltagelse i Planen til at befri Malmø, og som alt da syntes at have været kendt med Hans Jørgensen, leverede 200 Træskuffer og 200 Bastreb.

Hans Jørgensen havde saaledes fuldt op at gøre som Borgmester, Proviantskriver og Materialforvalter i de to Aar, der gik forud for Krigen. Da den kom, og særlig da Svensken kom for Byen, maatte alt Nybygningsarbejde indstilles; men Kontrollen med al den i det store Provianthus samlede Proviant blev et brydsomt Arbejde. Fjenden holdt sig imidlertid paa Afstand og foruroligede kun lidet Byen. Da Hans Jørgensen Torsdagen den 22de Oktober 1657 med sin Foresattes

Tilladelse rejste til Bogense for at se til sin dødsyge Svigerfader, og rimeligvis ogsaa til sin Hustru og sin store Børneflokk, var det derfor utvivlsomt hans Mening inden faa Dage atter at være tilbage.

Saa modtog han i Bogense den overraskende og sørgelige Meddelelse om, at Svensken havde stormet de ufuldendte Forsvarsværker omkring Byen, Lørdagen den 24de Oktober om Morgenen. Under disse Forhold var der intet for ham at gøre i Frederiksdde, hverken som Borgmester, Proviantskriver eller Materialforvalter, og han rejste derfor til Kjøbenhavn, for, som han siden skrev: »Hans Kongl. M. og min Øvrighed høje Rigens Raad min Elendighed at tilkendegive«. Der blev imidlertid ikke Tid til at tænke paa slige Smaating. Carl Gustaf gik over Bælternes Is; Kongen og Rigsraadet frygtede for at optage Kampen bag Kjøbenhavns Volde og indvilgede i Danmarks Deling. Den 26de Februar blev Roskildefreden underskrevet.

Da Freden var vendt tilbage, og Frederiksdde atter efter Fredstraktaten skulde gengives Danmark, fik Oberst Erik Quitzow, som alt inden Freden var bleven beordret fra Malmø til Frederiksdde, da Valdemar Lykke var bleven skudt, Befaling til at drage dertil og overtage Fæstningen som Guvernør; Hans Jørgensen skulde følge med ham for at røgte sine gamle Embeder.

I den Anledning indgav Hans Jørgensen en Supplication til Hans Kongl. M. om, »at som Peder Jacobsen, da Borger udi Viborg, tilforn min Formands Regnskaber har revideret, begærer jeg at vide, hvorledes jeg mig derefter skal forholde med, saa vidt Regnskab jeg da muligt for forige kunde tilvejebringe, og siden fremdeles det tilkommende«. Han svor

siden ved sin Salighed, at han da ingen Tanke havde om, at Proviantregnskaberne med alle Bilag var ødelagt af Fjenden.

Den 5te April samme Aar indgav Hans Jørgensen paa Frederiksdode Bys og egne Vegne følgende Supplication til Rigens høje Raad.

I h m (Jesus).

Højædle velbaarne Herrer Danmarks Riges højvise Raad, Gud af det høje dem velsigne.

1.

Eftersom den forløbne Tids Tilstand (desværre) mange fra Hus og Hjem at forrejse har foraarsaget og som (Gud være lovet) enhver nu formodes at komme til sin Sted, er mig underdanigst paa Frederiksdodes Indbyggerses Vegne begærende de forrige bevilgede Privilegier Stedet [udi sin Esse] maatte nyde. Og eftersom det fattige Folk al deres verdslige Velfærd største Delen i Bygninger har hensat, det øvrige nu af Krigsfolket ganske ruineret, bedes underdanigst de gode og gunstige Herrer ved Mildhed vil lade sig bevæge at have i Betænkning, hvorved Stedet kunde befordres, og det elendige Folk med de fattige Umyndige, hvis Formue ogsaa er tilsat, maatte igen komme paa Fode.

2.

Og eftersom til Fæstningen er meget ringe Græsgang, saa den halve Part af Borgerskabets Kvæg ej paa Marken kan nyde Græs, er de begærende den lille By Trelde (som nu er ganske øde), med sin Skov og Mark maatte lægges til Fæstningen. Hvis selve Bøndergaarde, der under findes, vil Borgerskabet sig tilforhandle, saa deraf ingen Stridighed skal foraarsages. Færgestedet med tilhørende Huse og Baade, saa vel som Fordringskab med Heste og Vogne for

den Rejsende vil man forskaffe, saa enhver forekommende skal nyde sin Contentement.

3.

Sognepræsten i Frederiksodde¹⁾ er ved Døden afgaaet. Tre af Raadmændene med nogle af Borgerskabet, som var tilstede, har kaldet en Præst i hans Sted²⁾, og formedels han ikke med den sædvanlige Forskrivelse er kommen til Bispen, gjøres derudi Forhindring. Vidste gerne de gode Herrers Vilje, hvorledes dermed skal forholdes.

4.

Efter Rigens høje Raads Ordre og Befaling ved Bygmesterens Alen og Maal er en ganske Del Fyrretømmer hos Oluff Haagensen paa Strandsø i Drammen i Norge bestilt, som til Kongl. Maj. Bygning i Frederiksodde var agtet, hvoraf en Del er leveret; rester endnu 100 Tylfter, hvorpaa over 100 Rdl. er betalt. Dette Tømmer at hente var forleden Aar af Kongl. Maj. Skuffe bevilget, men formedels Mangel af Penge efterblev. Bemeldte Oluff Haagensen vil endelig efter sin Kontrakt være Tømmeret kvit, som med Tiden ligger og forraadnes. Dersom det til Kongl. Maj. Bygning (ikke) behøves, Daniel Knoff da maatte tilskrives, som med Manden da kunne handle, han Tømmeret vilde sælge, og de paa Købet udgivne Penge indfordre. Ellers fremdeles Skade derefter forsaarsages.

Begærende mine høje Herrer denne min underdanige Begæring naadigst at ville optage og gunstigt Svar meddele. Gud dem evindeligt velsigne.

Med min underdanigste

Tjeneste

Haffniæ d. 5. April

Hans Jørgensen.

Anno 1658.

---

¹⁾ Peder Nielsen Bøgvad. ²⁾ Peder Jørgensen Torsk (Dorschæus).

Noget egentlig Svar paa denne Supplication foreligger ikke. Paa Bagsiden deraf findes antegnet:

»Den fjerde Post begærer, at Rigens Hovmester vilde skrive Oluff Haagensen til, at han Tømmeret, som beholden er, vilde sælge og give Hans Jørgensen sine udlagte Penge igen.

Haffn den 9de April 1658.

C. Gedde.   Mogens Høeg.   Henrich Rantzow.
Gunde Rosenkrans.   Christen Skeel.

Efter dette Aktstykke synes det, som om Hans Jørgensen har haft Forbindelse med Borgere i Frederiksodde, siden han kunde vide Besked om, at Præsten var død og en anden kaldet af Borgerne, som Bispen nu ikke vilde bekræfte. Om sine Regnskaber synes han ikke at have spurgt og intet at have faaet at vide, hvilket let kan forklares ved, at han selv snart ventede at komme derover, og da kunde ordne alt.

Men det gik ham helt anderledes. »Hr. Oberst Quitzow rejste derefter, hans Guvernørembede at ville annamme; men for Fjendens Gevalt kom vi strax tilbage igen, og jeg siden fra Bestillingen entlediget.«

Under hele Belejringen var Hans Jørgensen i Kjøbenhavn. Han var for gammel til at gaa til Volds at kæmpe, men han var meget virksom ved et andet Foretagende, som for mange blev halsløs Gerning. Han havde en Forpagtning i Skaane og synes at være vel kendt der, særlig med Bartholomæus Mikkelsen paa Limhavnsgaarden Syd for Malmø, en af Lederne af Sømmensværgelsen mellem Malmø-Borgerne for at befri deres By fra Fremmedaag. Hvor megen Del Hans Jørgensen har taget i dette Foretagende, og hvori hans Virksomhed har bestaaet, lader sig nu vanskeligt opklare. Da Planen var røbet for Svenskerne, betegnede Bartholomæus Mikkelsen Hans Jør-

gensen som Hovedmand; men det laa jo ret nær at søge at vælte saa meget af Skylden som muligt over paa ham, da han sad vel forvaret i Kjøbenhavn og havde sin Hals sikret der. Vist er det imidlertid, at han »I Skaane mistede alt hans Kvæg og Restans, han sig af hans Forpagtning efterlod, som de Svenske ham fratog formedels det malmøske Anslag«. Hans Jørgensen har Ære af den Virksomhed, han her udfoldede og det følelige Tab, han udsatte sig for. Han viser sig her som en god dansk Mand.

Bartholomæus Mikkelsen anbefalede ham ogsaa inden sin Fængsling til et kommunalt Embede i Kjøbenhavn; men han har næppe faaet noget saadant. Derimod er han under eller snart efter Belejringen bleven udnævnt til Borgmester i Bogense. Imidlertid er han næppe naaet derover, eller har i hvert Fald kun gæstet Byen ganske kort, da han snart efter atter er i Hovedstaden og der paany indgivet en Supplication til nogle af Rigens Raad i Jylland, hans nærmeste Foresatte, hvori han gør Rede for sin sørgelige Stilling og for Livs og Døds Skyld beder om en foreløbig Erklæring fra dem, om hans Regnskabsforhold til Kronen.

Supplicationen lyder saaledes:

Hans Jørgensens Supplication til nogle Rigens Raad i Jylland og derpaa tegned deres Resolution.

Den 4de July 1659.

Læst i Revisionskommissionen 2 9br. 1680.

Højædle velbaarne Herrer Danmarks Riges høj vise Raad. Gud begave dem med Raad af det høje til alt det, hvorved Guds Ære kan rammes, de fortrykte og bedrøvede trøstes og alles vores Salighed befordres.

Gunstige gode Herre og Patroner, Danmark Riges højvise Raad i Jylland residerende, som er min højt-

ærede Øvrighed, under hvis Beskærmelse jeg som eders underdanigste Tjener har svoret, imidlertid jeg mig udi Frederiksodde opholdt. Er højligst aarsaget denne min underdanige Ansøgning at frembringe, at eftersom jeg med mange flere (desværre) fra Hus, Hjem og alt Eje er forjaget og i denne elendige, langvarige Belejring ikke alene det ringe øvrige har for-tæret og tilsat, men mig derfor siden i saa stor Vidtløftighed beheftet, som i disse bedrøvelige Tider vil falde besværlig at restituere. Og efterdi I gode Herrer paa Hans Kongl. Maj. vores allernaadigste Herres Vegne foruden den besværlige Øvrighedsbestalling udi Byen mig Bygnings- og Proviantskrivers Bestillinger har betroet, hvorpaa af I Velbaarne Herrer adskillige Ordre og Instrukser til Efterretning var given, som alle (desværre) for mig udi Frederiksodde efterblev. Og som i gode Herres stedse alvorlige Befaling var med den behøvelige Bygning der paa Stedet, synderlig med Huset for Menigheden til Gudsords Hørelse og Provianthuset skulde fortføres, dertil I gunstige Herre mig idelig Penge lovede. Bekom dog ej videre end 1000 Rigsdaler. Udi Viborg Snapsting A^{no} 1657 blev Velb. Valdemar Lykke ordineret hos Landkommissarierne at lade annamme 6000 Rigsd., hvoraf I gode Herrer mig den halve Part tilsagde; dog ej videre end 1000 Rigsd. bekom. Nu erindrer mine højærede gode Herrer vel den vidtløftige store Bygning, der paa Stedet udi en Hast blev anrettet, nemlig Proviant-huset; fem Loft højt, hvorudi kunde salveres over tyve Tusind Tønder Korn foruden mange Tusind Skippd og Læster fede og salte Vare. Dernæst Krydshuset ved Raadhuset, hvorudi Gudstjenesten forrettet blev; item for Hospitalet for syge og kvæstede Soldater, deslige de mange Brokar, som ved Stranden til

Kanalen var færdig hugget, med alt det store Egetømmers Beholdning, som til Skibs fra Holsten blev ført, og som til samme Kanal var agtet. Sammeledes var alt det store Tømmer, fra Norge til Kanalen i Foraaret købt, og Deller til anden Bygning, saa vel som de mange Broer af Tømmer og Sten. Natmands-
huset uden Byen med videre Bygning, som af Bygmesteren var ordineret, foruden alle de Arbejdsheste og Vogne, med tilbehørig Folk og Arbejdstøj saa og Folk til Provianthuset og Bygningens Opvart med videre, som her for vidtløftigt falder at specificere. Dette jeg af egne Midler i gode Herres Befaling at efterkomme og Fædrelandet til Tjeneste har fuldbragt, hvorpaa udi alt mange Tusinde Daler er anvendt, og dertil ej videre end 2000 Rigsdaler, som før er meldt, bekommet. Og efterdi jeg saaledes den største Del af min fattige Hustrus og Børns Midler i Kongl. Maj.'s Tjeneste har hensat, som jeg haaber med Tiden saa vidt muligt at skaffe Rigtighed for, og som den Byrde er mig af I gode herrer og afdøde herrer Medbrødre paalagt, vil jeg underdanigst forhaabe, at deres Højvisheder efter gunstigt foregaaende Løfte mig med Tiden til min Betaling forhjælper, at jeg ikke for min Velmenthed imod Hans Kongl. Maj. og I gode herrer og saa og store og fast ulidelige Møde og Forskud, Riget til Tjeneste, med Hustru og Børn udi højeste Ruin og Undergang skal geraade og udi Naade maatte anses, at jeg endnu over 2000 Rigsdaler i Norge for Tømmer og i Skaane for Tagsten foruden andre Materialier er skyldig, hvorfor jeg efter mine Obligationer maa indestaa; lever i den gode Forhaabning, at I gode herrer mine bedrøvelige Vilkaar anser og herudi beforder og interim for levende og døde mig

og mine til Trøst et Ord til Svar meddeler. Gud
velsigne I gode Herrer og udi Prosperitet erholde.

Næst min

Hafnia d. 4. Juli

underdanige Tjeneste

Anno 1659.

Hans Jørgensen.

Raadernes Svar herpaa kendes ikke; men den 25de Marts det følgende Aar indgav Hans Jørgensen en Supplication til Kongen, hvori han mener, at Fjenden »en ganske Del af hans Breve og Brevskaber forrykt har«; men lover at gøre sin yderste Flid alligevel at aflægge et Regnskab saa godt som muligt, og beder om, at der maa udnævnes tvende Commissarier, tvende gode Mænd i Fyn eller Jylland til at revidere Regnskabet. Som Svar herpaa udnævnte Kongen den 13de April 1660 tvende Commissarier, nemlig Oluf Parsberg og Gunde Rosenkrans, til at efterse Regnskaberne og efter deres Beskaffenhed meddele behørig Kvittering.

Før Freden endelig var sluttet, kunde der imidlertid ikke være Tale om at tage fat paa den Sag, og da dette skete den 26de Maj, fik Hans Jørgensen travlt med andre Ting. Han fik som Udsending fra Bogense Plads blandt Købstædernes Repræsentanter i Stænderforsamlingen, som samledes i Kjøbenhavn den 10de September, og som brød Adelens Magt og banede Vej for Enevælden. Det tog Tiden til henimod Jul. Saa fik han kongelig Befaling til at medvirke ved at indrette Matrikkulværket paa Fyn, og dermed var han beskæftiget til Mikkelsdag 1661. Først da fik han Tid og Ro til for Alvor at tænke paa sine Regnskaber fra Frederiksdag. Der var da gaaet over to et halvt Aar siden Byens Ødelæggelse.

Det første Hans Jørgensen foretog sig for at faa klart, vidnefast oplyst, hvorledes det var gaaet til med

hans Proviantregnskaber, var at faa alle de, der kunde give Besked om den Sag, afhørte paa Tinge. Sagen havde sine Vanskeligheder, da Frederiksoddes Borgere var splittede for alle Vinde. Den 15de Juli 1661 fik han i Viborg udtaget en Landstingsstævning mod de to tidligere Raadmænd i Frederiksodde, Lavrids Jensen og Baldur Nielsen, til at møde og give Forklaring om Sagen for Kolding Byret, og den 24de i samme Maa- ned mødte han selv frem der for at afæske dem deres Vidnesbyrd.

Efter Byraadsprotokollen i Kolding fremgik følgende af dette Forhør.

Jens Nielsen Byfoged i Kolding, Henrik Laugesen Byskriver og Hans Jensen Schierbeck, Borger her samme Steds kender og hermed vitterliggør, Aar efter Guds Byrd 1661 Onsdagen den 24de Juli paa Kolding Byting var skikket ærlig, vis og velfornemme Mand Hans Jørgensen, Borgmester af Bogense, og udi Rette lagde en Landstings Stævning, dateret Viborg den 15de Juli 1661 dens Indhold i Mening formeldte, hvorledes Hans Jørgensen, Borgmester udi Bogense, skal være foraarsaget at have Tiltale til Laurids Jensen og Baltser Nielsen, forrige Raadmænd udi Frederiksodde nu Indvaanere i Kolding, anlangende deres Sandhed at være gestendig, hvorledes med forbemeldte Hans Jørgensens Hus, Bo og Boskab samt Kongl. Maj. Proviantregnskaber og Brev tilgik, der Frederiksodde Fæstning erobret og af Fjenden indtaget blev, hvorom han formente de bedst Videnskab skal have, eftersom de skal have boet tværs over og næst op til hans Hus. Saa og deres Vidne og Sandhed at aflægge og være gestendig, om hvis fornævnte Hans Jørgensen eller hans Fuldmægtige kunde have dem til at spørge, belangende hvis Bygning han paa Kong. May. Vegne

efter Rigens Raads Ordre der udi Fæstningen havde ladet oprette, saavel som Materialier udi Forraad der til indkøbt og forskaffet med videre, som han til hans Regnskabers rette Oplysning agter at forhverve, som samme Landstings Stævning i sin Mening formeldte, som i Dag for Tinget blev læst og paaskrevet, hvilke Stævninger Niels Povelsen og Anders Nielsen, Byens Tjenere, samme Steds for Retten med opholden Finger og Hellig Aands Ed efter Recessen bekræftet lovligen den 17de Juli sidst forleden for bemeldte Laurids Jensen og Baltser Nielsen, som her for Retten stod, at have forkyndt. Først tilspurgte han, om det ikke var dem i Guds Sandhed fuldt vitterligt, at han ikke var hjemme der Frederiksodde Fæstning overgik, men Torsdagen tilforn var til Fyn overrejst. For det andet tilspurgte han, om det er dem ikke ogsaa fuldt vitterligt, at hans Hus samme Tid med andre paa elendig Maade blev udplyndret og hans Regnskaber og Breve udkastet, ilde medhandlet og spoleret, og om de ikke noget af Rigens Raads Ordre fornam.

For det tredie tilspurgte forbemeldte Hans Jørgensen dem, om det dem jo ikke var bevidst, at han adskillige Bygninger i Fæstningen lod indrette, bygge og forfærdige, nemlig Provianthuset, et Hospitalshus for syge Soldater, et Hus ved Raadhuset til Jesu Ords Hørelse og Forretning, nogle Brokar til Kanalen, et stort Parti Egetømmer indført samt mange store Sten til Kirkens Fundament indført, item Natmandens Hus opsat samt Broer og andet deslige.

For det fjerde: Om det dem ikke var bevidst, at han nogle Skibsladninger af Tømmer, Mursten, Deller og Kalk havde indkøbt, og som laa udi Forraad ved Stranden til Kongl. May. Bygning, saa og andet dem ikke er bevidst, at han forskaffet og holdt nogle Par

Arbejdsheste og Vogne med tilhørig Folk, som blev brugt til Fæstningens Bygning og Magasinets Fornødenhed.

Hvortil forbemeldte Laurids Jensen svarede, at da Frederiksodde Fæstning [desværre] overgik og blev erobret, var Borgmester Hans Jørgensen ikke kommen tilbage fra Fyn; men anden Dagen derefter var han overgaaet udi Borgmesterens Hus, og da saa han, at der saavel som andre Steder var ilde medhandlet. Hans Breve, Registre og deslige laa nedtraadte paa Gulvet udi Kontoret, Stuen og Kammeret; og iblandt andet fandt han en Rigens Raads Ordre til Borgmester Hans Jørgensen udgivet, anlangende Frederiksoddes Fæstnings Bygning, som var ganske skiden og nedtraadt, hvilken Ordre med to Udtrækskiver og et Skab, Borgmester tilhørende, som Borgmesterens Tjener lod indsætte siden i hans Hus, blev opbrændt, da Byen blev afbrændt.

Ydermere vidnede han, at det er ham bevidst, at bemeldte Borgmester Hans Jørgensen havde ladet Provianthuset, Hospitalet med andet mere som før meldt bygge og forfærdige, saa og at have ladet indkøbe og forskaffet til Kongens Bygning en stor Del Egetømmer, som kom med Prammen fra Stenderup; item nogle Skibsladninger af Tømmer, Deller, Mursten og Kalk, som laa udi Forraad, som baade af vort eget Folk saavel som af Fjenden blev borttagen og forødt. Nok vidned han, at Borgmester Hans Jørgensen holdt altid nogle Par Heste, Vogne og tilbehørig Folk, som blev brugt til Kong. May. Bygning og Magasins Fornødenhed.

Baltser Nielsen vidned lige som Laurids Jensen før vidnet havde, undtagen han ikke saa nogen Rigens Raads Ordre, thi han af Frygt for Fjenderne ikke

turde optage noget af Brevene, som laa nedtraadte paa Gulvet. Borgmesterens Gods havde han ikke fornummet, hvad deraf blev; men nogle Dage derefter at Fredericia var erobret, stod hans store Bryggerkedel endda udi Gruen, hvilket de med opholden Finger og Helligaands Ed efter Recessen bekræftede saaledes udi al Sandhed at være som forud skrevet staar, de omvidnet havde. Hvorefter fornævnte Borgmester Hans Jørgensen var Tingsvidne begærende og blev udstedt udi otte Danemænds Paahør og Nærværelse, som i Dag Ting stod, nemlig Hans Jensen Schierbeck, Hans Jensen Snedker, Peder Lauridsen Lang, Søren Jensen Skippersen, Jens Sørensen Bundtmager, Peder Pedersen Bundtmager, Hans Hansen Kærtemand og Jørgen Hansen Skræder, Borgere her sammesteds, som med os vidnet haver. At saaledes passeret er, som foreskrevet staar, vidner vi med vores Signeter under trykte.

Actum ob (!) supra.

(Tre Segl).

Hans Jørgensen havde al Aarsag til at være tilfreds med disse Vidneforklaringer; men han maatte nu selv drage hjem og overlade sin Fuldmægtig, Iffuer Gertsen, at klare Sagerne paa Horsens Byting med de andre Vidner. Retsprotokollen over det der afholdte Forhør lyder saaledes:

Jens Pedersen Byfoged i Horsens, Niels Jenssen Væver Tinghører og Hans Jespersen Skriver samme Steds gør vitterligt, at Aar efter Guds Byrd 1661, Tirsdag den 30te Juli, paa Horsens Byting for os var skikket i Rette ærlig og velfornemme Borgmester Hans Jørgensens Fuldmægtige af Bogense, nemlig Iffuer Gerttsen, som først udi Rette lagde en skriftlig Fuldmagt, lydende som følger: »Efter som jeg til den 30te

Juli førstkommende til Horsens Byting har ladet indstævne en Deel Vidner, anlangende hvorledes efter min Bortrejse fra Frederiksodde, imidlertid at Fæstningen blev erobret, da haver jeg hertil fuldmægtiget nærværende ærlig og velagtet Mand Iffuer Gerttsen samme Vidner at føre og tage og saaledes her udi at gøre som jeg selv til Stede var. Actum Bogense 28de Juli Anno 1661. Hans Jørgensen mp.«

Dernæst udi Rette lagdes en Kaldsseddel, lydende som følger: »Lader jeg underskrevne med 6 Ugers Kald og Varsel stævne min forrige Underskriver velagtet Jacob Jacobsen, hvor han er at finde, at møde til Horsens Byting, hans Sandhed at aflægge og være gestendig, hvorledes med Kongl. Maj. Proviantregnskaber, Ordre, Instruxer, Klader, Tegnebøger og deslige tilgik, da Frederiksodde Fæstning af Fjenden er opbrændt bleven, saavel som ogsaa at bekræfte, hvad Bygning jeg paa hans Kongl. Vegne der lod indrette, samt hvad Materialier, dertil i Forraad var købt, med videre ham ved Spørgsmaal kan foreholdes at tilstaa. Om det samme at vidne med 14 Dages Varsel stævnes Mette Pedersdatter, som da tjente min Hustru, samt velforstandige Hein. Nissen og Knud Madsen, nu Indvaanere i Horsens, samtlige deres Vidner at erholde til Horsens Byting den 30. Juli eller 1ste Augusti førstkommende. Deslige stævnes for Stiernholms Port om Kongl. Maj. Betroede eller Fuldmægtig der paa Stedet vil have noget dertil at svare. Actum Bogense den 12. Juni 1661; Hans Jørgensen mpp. F.«

Findes bag paa samme Kaldsseddel skrevet: »Anno 1661 den 14de Juni er denne Kaldsseddel Stevning ved tvende Personer lovligen for mig forkyndt, hvorover jeg mig med Guds Hjælp skal vide at rette. Til Vitterlighed under min egen Haandtegnelse. Odense

ut supra Jachob Jachobsen mpp.« — »Anno 1661 den 28de Juni er denne Stævning ved tvende Personer lovligen for min Søster Mette Pedersdatter forkyndt her paa Stedet, hvorefter hun næst Guds Hjælp skal vide sig at rette; og eftersom hun ikke selv kan skrive, har jeg til Vitterlighed min Haand underskrevet. Datum Borup ud (!) supra. Isak Pedersen egen Handt.« — »Denne Stævning er for mig forkyndt den 23. Juli 1661. N. Pouelsen mpp.« — »Denne Stævning har jeg underskrevne Søren Jensen og Mikkell Andersen, Byenstjenere i Horsens i lige Maade lovligen forkyndt for Hein. Nissen og Knud Madsen Borgere i Horsens i deres Hustruers Paahør den 23de Juli Anno 1661. Søren Jensen egen Haand.«

M. A. S. dernæst efter fremstod fornævnte Iffuer Gerttsen for Dom, han lovlig æsket, bad og fik et fuldt Tingsvidne af otte trofaste Dannemænd, som er Christen Rasmussen Kræmmer, Claus Kerk, Peder Pedersen Skræder, Jens Ibsen, Hans Jensen Rebslager, Hans Jensen Gedved, Anders Nielsen og Espern Knudtsen alle Borgere i Horsens. Disse forskrevne otte Dannemænd alle samdrægtelig vidnede paa deres gode Tro og rette Sandhed, at de sandeligen saa og hørte. Paa fornævnte Ting og Dag for Dom fremstod fornævnte Iffuer Gerttsen; for det første tilspurgte han Jacob Jacobsen, som tjente Borgmesteren paa Hans Kongl. Maj. Vegne for Underskriver udi Frederiksodde, om det ikke er ham udi Guds Sandhed vitterligt og bevidst, at nogle Dage før Fæstningen overgik blev befaleet af Rigens Marsk at forskaffe ham saavel som velbaarne Gunde Rosenkrans Overslag paa, hvad Korn og Proviant fra Skanderborg og Kalø samt andre Len var leveret siden Hr. Rigens Marsk til Holsten forrejste. Om derfor ikke Borgmesterens Brevskrin med

alle Kongens (Stadens og Proviantens tilhørende Breve), som til Bogense var overført, blev hentet til Frederiksodde, hvoraf samme Overslag blev uddraget, og om samme Breve ikke jo fremdeles blev i Borgmesterens Hus indtil Stormen skete.

Til den første Post svarede Jacob Jacobsen efter sin aflagde Ed for Retten med oprakte Fingre efter Recessen, at Anno 1657 in Augusti, der Fjenden var ankommen for Frederiksodde, blev strax alle Proviantregnskaber, Ruller, Scarter, Klader samt alt, hvad Provianten angaar, tilsammen forseget og oversendt til Bogense; og da Hr. Rigens Marsk fra Holsten igen hjemkom og paa Gunde Rosenkrans Anbefaling faa Dage før Fæstningens Erobring bød at forskaffe en rigtig Specifikation paa alt, hvad af Kronens Len og Adelens Magasin var indleveret, blev der sendt Bud efter ovennævnte Proviantregnskaber, som i min Husbonds Hus blev opført, og derefter gjort Hr. Rigens Raads Ordre fyldest, men hvilke Breve siden tilgik som følger. Heinrich Nissen efter lovlig Kald og Varsel benægtet intet til denne Post at vide at svare.

For det andet tilspurgtes Jacob Jacobsen, om Borgmester Hans Jørgensen ikke om Torsdagen, før Fæstningen om Lørdagen næst efter er erobret, med Rigens Raads Bevilling rejste til Bogense sin Hustrus Fader, som da laa dødssvag, at besøge. Om ikke, da Fæstningen imidlertid at Borgmesteren han var borte blev erobret, hans Hus blev ganske udplyndret og spoleret, og hvor da forbemeldte Skrin med alle andre Kongens Regnskaber, baade de, der da af Søren Christensen var færdig skrevne, saavel som Tegnebøger, Scarter, Instruxer, Ordre, Mandtaller, Ruller og alt andet, Magasin angaaende, som baade fandtes i Borg-

mesterens Kammer og Kontor, saa vel som hvis han selv havde under Haanden paa Provianthuset, hvor det blev af?

Dertil svarede Jacob Jacobsen, at det er ham udi Guds Sandhed vitterligt, at Borgmesteren var af Hr. Rigens Marsk og ej andre Rigsraad forlovet at rejse til Bogense, der sin Hustrus Fader at besøge, om Torsdag Morgen før Fæstningen derefter om Lørdagens Morgen blev erobret. Da imellem fire og fem, da Fjenden heftigen angreb, efter lang Søgen, som varede næsten indtil den store Skanse var indtagen, fik jeg en Øxe og hug Borgmesterens Kontordør sønder og tog et stærkt Lagen og en Skuffe og deri indlagde, hvad Breve, Provianten angaaende, der fandtes, og dem paa en af Arbejdsvognene oplagde, hvor en af mine Medtjenere ved Navn Jørgen Christensen sad paa Vognen, leverede ham dem, og bød ham fare dermed ned til den lille Skanse og gøre sit bedste at komme en af Rigets Marsks Folk i Tale, som kunde skaffe det over til Fyn. Skrinet med de fuldfærdige Regnskaber, Ordere og derpaa Quintanze var endda i Kontoret staaende, hvilket jeg ham ikke turde betro, men siden vilde have skikket Bud efter. Gik saa ned til Provianthuset. En Fjerdedel Time efter jeg havde indsanket Resterne af, hvad Provianten vedkom, Ordre, Ruller og Scarter, kom Bud, at Fjenden havde taget Vognen og slaget Tjenerne, og alle Brevene fløj omkring ved Stranden og paa Markerne, og da var Skrinet end i Kontoret staaende, som siden blev sønderslaget, og Brevene med Regnskabsbøgerne, som var færdig skrevne, og alt andet, der fandtes udi Skrinet, fløj ud i Gaden og i Gaardene. Jeg og samme Minut af tvende Lapfinder blev antastet, som fra mig tog en Sæk, hvorudi jeg havde samme Dokumenter ikastet,

Provianten angaaende paa Provianthuset, medens jeg udi jammerlig Maade udplyndret blev og som andre mishandlet, saa min Husbond eller jeg ikke kom til Hænde noget om alt, hvad anrøre Proviantregnskabet, uden alene nogle faa under Fødder traadte Scarterer blev vist. Hvorefter min Husbond ellers ikke nogen Regnskabssamling kan have.

Fremstod for Dom Heinrich Nissen bekræftede ved Ed efter Recessen, at Andendagen efter, der Fæstningen var overgaaet, kom han ned i sin Svogers Gaard, Borgmester Hans Jørgensens, og vilde se, hvorledes det stod til i Gaarden. Da saa han en hel Hob Breve og Regnskabsbøger ligge og flyve omkring i Gaarden; da fandt han et Stykke Lundte, som han tog og bandt samme Breve i og vilde bære hjem; da kom der tvende af Greve Ulfelds Tjenere til ham, som tog samme Breve fra ham og gav ham mange Hug og Slag.

For det tredie: Om Jacob Jacobsen ikke er bevidst, at Borgmester lod fra Kjøbenhavn og Malmø et ganske Parti Rug, mange Hundrede Tønder, til Frederiksoddes Provianthus ved velbaaren Hans Friis' Krejer og andre fremføre og efter højvise Rigens Raads Tilalelse paa Provianthuset oplagde, saavel som et ganske Parti Korn af velbaaren Fru Gertrud Lindenow og andre købte og efter Bevilling samme Steds oplagde, og om en stor Del af samme Korn ikke til Soldaterne og Krigsfolket blev beregnet udi Fæstningen? Hvortil sagde Jacob Jacobsen, at samme Post er ham nok som bevidst, som foreskrevet staar. Item to Læster Salt, stort og smaat, som han købte, og 30 Tønder saltet Kød, som kom fra Skaane, med videre, som til Soldaterhet blev forbrugt, naar fornødent gjordes.

For det fjerde tilspurgte Jacob Jacobsen, om Borgmesteren ikke lod opbygge i Fæstningen Hospitalet, Provianthuset, et Hus ved Raadhuset, som blev holdt Prædiken udi, Natmandens Hus, nogle Brokar ved Strandene, en Stenbro ved Kongens Port, en lang Gangbro over Moradset. Om ikke en ganske Del stort Egetømmer fra Stenderup til Kanalen blev ved Borgmesterens Bekostning til Kongens Pram fremført, saavel som en stor Del Egetømmer fra Agershus købt og hentet, foruden alt det Forraad, som til Kirkens Fundament blev forskaffet? Hvortil Jacob Jacobsen svarede, at dette foreskrevne ham i al Guds Sandhed bevidst var.

For det femte, om der ikke var i Forraad købt nogle Hundrede Tylfter Fyrdeller, nogle Skibsladninger Tømmer og Mursten, nogle Tønder Spigre, som alt i Forraad til Kongens Bygning var købt?

Dertil svarede fornævnte Jacob Jacobsen, at dette fornævnte er ham ogsaa udi Guds Sandhed bevidst; end foruden et helt Parti Tømmer i Norge, som jeg tvende Gange efter Borgmesterens Alenmodel maalte og nedførte til Frederiksodde. Foreskrevne Post er Henrik Nissen ogsaa bevidst ikke udi Hundrede, men udi Tusendetal, som var ved Stranden staaende og blev borttrøvet; en Del ved Fjenderne og en Del af vort eget Folk.

For det sjette. Om Borgmesteren ikke lod indkøbe sex Par Heste, som blev brugt til Bygningerne og Magasinet og dets Behøring, og Folk dertil gav Resoluning.

Til denne sjette Post svarede Jacob Jacobsen, at i Begyndelsen havde min Husbond sex Par Arbejdsheste, men siden, noget kort før Belejringen, 3 Par afskaffet og 3 Par til det sidste beholdt, saa Hus-

bonden intet efterlod af alt, hvad til Magasin, Materialia og Bygningerne gjordes behov, jo at forskaffe i Forraad.

For det syvende; og eftersom en Del urolige Hoveder har foregivet, at Borgmesteren alt sit Husgeraad har udført af Fæstningen, da begæret Jacob Jacobsen vilde ved hans Ed erklære, om der ikke jo var tvende udvirkede Egeskiver, tvende udskaarne Egesenge, ti Sølvskeer, Kobber, Messing og Tin, Bryggerkedel og Kar, en Jærnkakkelovn, ni 3 Puders Senge for dem selv og Kongens Folk med andet mere af Duge, Lagener, Bænkedyner, Hynder og andet deslige. Hvortil Jacob Jacobsen svarede, at foromrørte Husgeraad undtagen syv Sølvskeer, som en af Pigerne mig leverede, som jeg udi Provianthusets Kælder nedgravede, og af den svenske Proviantmester blev fundet og havde nær kostet mit Liv, i Henseende at jeg skulde forskaffe ham mere Bytte, end jeg vidste, ellers forskrevne Husgeraad er saa i Sandhed som meldt er fandtes i min Husbonds Hus, da jeg det forlod.

Hein. Nissen og Mette Pedersdatter vidned ligesom deres Formand før dem vidnet havde, hvad Bohave var sig belangende som foreskrevet staar. At saaledes her i Dag for Retten foregik som foreskrevet staar vidner vi med vores Signeter under trykte.

(In cuius Rei etc.)

(Tre Segl.)

Bilag med disse Vidneforklaringer, som tydeligt nok viste, at Proviantregnskabet for Tiden fra 1655 til 1657 ikke lod sig opstille, indsendte Hans Jørgensen sit øvrige Regnskab til Revision.

Det blev grundigt gennemgaaet af Renteskriver Elias Biener, og nogle Notater med Besvarelse skal her anføres, da de tjener til at belyse det foreliggende Emne.

»Antegnelser udi Borgmester Hans Jørgensens Regnskaber, Frederiksoddes Bygning og andet sammesteds vedkommende beregnet fra in Julio 1655 til Phil. Jacobi Dag 1656.

2.

Naar I gode Herrer vil anse, hvis Hø til saa høj Pris findes indkøbt, med Hans Maj.'s egne Arbejdsvogne er hentet og hjemført, er det ikke for højt anskrevet, eftersom man paa en af de Vogne tredobbelt saa meget som paa en Rustvogn føre kunde.

En Del Hø er for dyrt anskaffet.

Efter Forklaringen passerer.

7.

Arbejdshestene, som var store stærke Bæster, som fra Morgen til Aften gik for Arbejds- og Stenvogne og daglig med saa stor uophørlig Arbejde blev travaleret og havde ikke roligt for Arbejde videre end deres eneste Hviletime om Dagen og Natten, maatte endelig gives overflødig Foder. Blev derfor af Rigens Raad bevilget, dem maatte gives saa meget, de kunde fortære. Og eftersom der saa meget som Regnskaberne omformelder paa Hestene erfodret, formoder jeg underdanigst det derved forbliver.

Er idelig ført til Regnskab at have givet hver af Arbejdshestene en Skæppe.

10.

Da Fæstningen blev erobret, blev alle mine Betjente udklædt, nogle hugne og paa Legemet beskadede og en Del ihjelslagne. De, der blev i Live, maatte jeg som deres Husbond af Medynk for skaffe Klæder paa Livet og hos Bartskeereren mod Bekostning lade dem læge. To af dem retirerede dem her til Kjøbenhavn, der den korte Fred blev sluttet, hvilket jeg her (endog mine egne Vilkaar var mig da besværlige), udi to Aar forsynede. Bedende højtærede Herrer disse Tiders og min besværlige Tjenestes Tilstand vil considerere og ikke min Skade herudi begære, eftersom Tjenerne kar kostet mig nogle Hundrede Daler mere end jeg har opskrevet.

14.

Formedels min personlige Forhindring i Kong. Maj. Commission med Matriculum og den besværlige Øvrigheds Byrde, har jeg været forarsaget en Karl, Regnskaberne kunde samle og renskrive, at antage, samt for Tingsvidner at forhverve og til hans Rejse her over ham givet et Hundrede Rigsdl. (foruden ham Kost i halvandet Aar).

De 212 Rdl. Fol. 8 er bekostet, siden Fæstningen overgik, paa fremmede Proviantbetjente, kan uden Bevilling ej godtgøres.

Kan uden Ko. Ma. Særbevilling ikke godtgøres.

Ovennævnte 212 Rdl. er ham til Betaling regnet
bevidner
Elias Biener
m. p.

Fol. 15. Givet en Karl, som havdesamlet Regnskaberne og skrevet, samt Tingsvidnerne til Tinge Proviantregnskabet anlangende forhvervet til Fortæring paa enselv og ham med Vognleje til Kjøbenhavn for Regnskaberne at forklare 200 Rdl.

Hvad Vognleje, Færgeløn og Omkostning her i Staden paa mig selvanden allerede over to Maaneder har været tilgaaet, henstiller jeg i gode Herres højfornuftige Betragtende ikke med et Hundrede Rigsdl. kan tilkommes formoder derfor underdanigst derfor dette passerer.

Kan ikke videre end Hundrede Rigsdaler godtgøres.

En Hundrede Rigsdl. er ham til Betaling regnet.

Elias Biener
egenh.

20.

Eftersom Viborg Snapsting 1657 af Rigens højvise Raad blev vedtaget den paafølgende Sommer med Kanalen udi Frederiksdal skulde fortfares, blev af Bygmesteren en Del Spader og Jærnskovle til samme Værks Brug fra Brobyværk i Fyn forskrevet, hvorfor jeg gav Bevis, at naar Rigens Raad forskaffede mig Penge, skulde jeg det betale. Men da alle Bøger og Beviser er bortkommen, ved jeg ikke hvormeget dette andrager.

Om Spader og Jærnskovle kommen fra Brobyværk.

Regnskabet blev fremsendt til kongelig Godkendelse med følgende Udtalelse fra Revisorerne:

Bliver ellers Kongl. Maj. skyldig paa alle disse Bygninger og andre hans Regnskaber 11,167 Rdl. 4 Mark $3\frac{1}{2}$ Skilling, som han foregiver hos Mogens Høeg, Borgmester Peder Pedersen i Kjøbenhavn, Carsten Tønnesen i Ribe, Anders Nielsen, Toldskriver i Helsingør og Johan Behr, Vinhandler her og ellers

paa Rente haver optaget; hvorfor han søger underdanigst Betaling.

Rentekammeret, den 23de Februar Anno 1663.

H. Powish.   Steen Hohendorff.   Mogens Friis.

Hans Jørgensen ledsagede denne Indstilling med en ny Supplication.

»Det samme jeg ydermere ydmyglic begærer, at I gode Herrer være mig hos Hans Kongl. Maj. behjælpelig, at jeg af Rigens Midler for min godvillige Forskudning, Riget til Tjeneste, maa skaffes Vederlag og Betaling, eftersom jeg af adskillige mine Kreditore med Lov og Dom søges og tiltales, og flere mig daglig truer at ville overile, hvorudi jeg ydmygeligst formoder I gode Herrer mig med eders gunstige Hjælp bifalder, at jeg med min Hustru og 11 smaa, uopfødte Børn ikke saaledes med Spot og Vanære udi min Bestalling paa min Alderdom og tillige udi Armod og Elendighed geraade, hvorfor I gode Herrer haver eders Løn hos den højeste Gud at forvente, derom jeg samme gode Gud daglig i min Bøn vil erholde.

Underdanigst begærende denne min sandfærdige Erklæring udi Gunst optages og til Befrielse mod forbemeldte I gode Herrers Antegnelser annammes.

Hans Jørgensen.«

De gunstige Herrer gjorde denne Gang ikke det Haab, Frederiksoddes tidligere Borgmester satte til dem, til Skamme. Sagen stod kun paa et Par Maaneder, saa modtog Hans Jørgensen Afgørelsen.

»Steen Hohendorff til Rønneholm, Mogens Friis til Favrskov, Christoffer Gabel og Heinrich Müller samtlig Kongl. Maj. Cammer Raad, Rentemestere og Assessore i Cormerce Collegio gøre vitterligt, at ærlig, agtet og velforstandig Mand Hans Jørgensen, Borg-

mester i Fyn, har nu paa højtbemeldte Kongl. Maj. vor naadigste Herres Vegne gjort os Regnskab og Besked for Frederiksoddes Bygning og Stedet i sig selv vedkommende. Item for nævnte Bys Kirkes Bygning, som han af de jyske Rigens Raad paa Hans Kongl. Maj.s Vegne dertil er bleven betroet.

(Der følger herefter en Oversigt over Indtægter og Udgifter og derefter fortsættes):

Belangende Proviantregnskaberne udi fornævnte Frederiksodde Fæstning, som han der har forvaltet, da eftersom hans Regnskaber, Breve og Dokumenter ved Fæstningens Erobring efter indleverede Tingsvidner af de Svenske er frataget og ruineret, har Hans Kongl. Maj. efter naadigste Resolution dat. 16. April 1663 fornævnte Hans Jørgensen for alle hans Proviantregnskaber efterladt og derfor skulde være forskaanet. Det til Vidnesbyrd under vore Signeter.

Actum Kjøbenhavn den 21de April Anno 1663.

Quitansen er imod de øvrige Regnskabers Extract confereret. Siden registreret og af (Navn ulæseligt) indfor skrevet.

Steen Hohendorff. Mogens Friis. Heinrich Müller.
Johan Beinkuhl. Thommis Jurgen P. Matzsøn.
Thommissøn. Carstensen.

Hans Jørgensen fik Jordegods udlagt for sit Tilgodehavende, da der ingen Penge til kontant Betaling fandtes. Han betragtede dermed Sagen som afsluttet og satte sig veltilfreds til Ro i Borgmesterstolen i Børgense.

Men ingen har Ro længere end Næsten vil.

Kong Christian den femte lod i sine første Regeringsaar nedsætte en Revisionskommission, som skulde gennemgaa Regnskaberne fra Krigsaarene. Den fik

ogsaa fat i Hans Jørgensens Sag og fandt ikke Afgørelsen betryggende for Kronens Kasse. Sagen blev rejst paany, og af Undersøgelsen fremgik følgende Redegørelse:

Commissariernes allerunderdanigste Relation angaaende Borgemester Hans Jørgensen udi Bogense hans Proviantmesterforvaltning udi Frederiksodde.

(Concept)

(Udenpaa skrevet)

B. Hans Jørgensen

Ingen Regnskab gjort for 77531 Rdl. 5 Mark

Er ham dog betalt 12853³/₄ Rdl.

Hans Jørgensen, Borgmester udi Bogense haver før og udi den svenske Krig 1656 og 1657 været Proviantmester og Materialforvalter udi Frederiksodde.

Efter Materialierne havde han gjort Regnskab udi Skatkammeret, hvorpaa Hans Kongl. May. skal være bleven ham skyldig, som han siden ved Jordegods er bleven betalt

Pendinge 12,853³/₄ Rdl. 20 Sk.

Efter Skatkammerets Tegnebøger Ltbr. J B B C C og D D er befundet, at bemeldte Hans Jørgensen har annammet en stor Del Proviant af adskillig Len udi Jylland og Fyn samt af Hans Villumsen, Proviantmester i Fyn, saavel som en Del af velb. Hindrich Møller og andre

andragende udi Pendinge 77531 Rixdaler 5 Mark 2 Sk.

For denne store Summa har Hans Jørgensen aldeles ingen Regnskab eller Forklaring gjort; senere det skal ham være efterladt Regnskab derfor at gøre efter en Kgl. Bevilling af Dato den 16de April 1663. Saasom det ogsaa er Hans Jørgensen Supplications Copier, skrevet og dateret 18de April 1663, underskrevet af Henning Powish, St. Hundorff, M. Friis, Gabel og H. Møller.

Og saasom os noget betænkeligt er forekommet en saadan Kapital nemlig 77531 Rixdaler 5 Mark og 2 Sk. uden befundet Regnskab og Rigtighed derfor at være gjort uformærket at forbigaas, helst efterdi det dermed har følgende Beskaffenhed:

1660 den 25de Marts har bemeldte Hans Jørgensen allerunderdanigst suppleret til Kongl. May. Højlovlig Ihukommelse; udi hvilken Supplication han andrager:

At eftersom han af Rigens Raad udi Jylland har været tilskikket og betroet Proviants- og Bygnings-skriver Bestilling udi Frederiksodde at forvalte; hvorfor (siger han selv) han er skyldig Regnskab at gøre. Melder fremdeles, at eftersom Fjenden i Frederiksoddes Erobring en ganske Del hans Breve og Regnskaber forrykt har, skal han dog yderste Flid anvende, saavidt muligt Rigtighed derfor at bringe tilveje. Og (siger han fremdeles) naar han da samme Regnskab, saavidt ske kan, har i Rigtighed bragt, at han da ej ved Penges Spilde dermed herefter forrejse skulde, begærer han allerd: Kongl. Mayts. Befaling fra tvende gode Mænd og Commissarier i Fyn eller Jylland, der samme Regnskaber, med dets Ordre, Reverser og andet behørigt maatte efterse, liqvidere, beregne lade, og ham siden derfor endelig kvittere. Hvorpaa han naadigst Svar begære.

Paa saadan Hans Jørgensens egen Begæring ved bemeldte underdanige Supplication har han erlanget Kongl: naad: Befaling den 13. April 1660 til tvende Commissarier nemlig Oluf Parsberg og Gunde Rosenkrantz, hvorved velbr: gode Mænd befales Hans Jørgensen Proviants- og Bygnings-skriver i Frederiksodde, hans Regnskaber at foretage med forderligst, dem gennemse og efter deres Beskaffenhed ham tilbørlig kvittere. Men eftersom han foregiver, at en Del Breve

til Regnskabets Efterretning, ham i Stormen skal være frakommen, hvilke han erbyder sig ved nøjagtig Tingsvidne at bevise, da haver de Kongl. Maj. om den Post underdanigst, forstendige, hvorledes de det befandt, og til hvad Sum det sig kunde bedrage, saa vilde højtbemeldte Hans Mayt. sig videre, efter den befundne Beskaffenhed naadigst resolve.

Hvad paa saadan Befaling af velb. Commissarier forrettet er, eller hvorledes de fornævnte Regnskaber og de forekomne Breve og Reversers Summa befundet har, finder vi ingen Efterretning om; men befindes saaledes over 3 Aars Tid nemlig til den 6te April 1663, at være henstanden. Af hvad Aarsag enten velb. Commissarier er tilfalden Forhindringer, bemeldte Regnskaber at foretage, eller de have befundet Regnskaberne saaledes, at de efter Befalingen ikke derfor har kunnet kvittere; eller Hans Jørgensen, efter hans Supplications Mening, ikke har kunnet derpaa erlange saadan Udgang, som han sig muligt kan have gjort Facit paa. Og fordi det derved lader bero, at ingen Kvittering eller Erklæring af Commissarierne er søgt, de dets egentlige Beskaffenheder ej kunne vide eller gøre nogen visse Bemærkning om.

Men fornævnte 3 Aar efter bemeldte første Supplication og derved beverbede Kongl. Befaling har B: Hans Jørgensen under den 6te April 1663 suppliceret til Kongl. Maj. og derved andraget

1. At han i Frederiksodde og Fyn mistede alt det, han ejet.
2. I Skaane mistede alt hans Kvæg og Restans han sig af hans Forpagtning efterlod, som de Svenske ham fratog formedelst det Malmøske Anslag.
3. Af Bogense By var deputeret hid til København, hvor han formedels Regeringens Forandring maatte blive $\frac{1}{4}$ Aar.

4. Efter Kongl. Befaling medværet Matriculsværket i Fyn at indrette, dermed havde at forrette fra Jul til Mikkelsdag.
5. Han derefter hans Regnskab ej tilforn kunde udrede.
6. Derefter med samme Regnskaber at forklare et Fjerdingsaar har været opholdt.
7. At Rentemesteren forment ham endelig for Pro-
vianten i Frederiksodde skulde gøre Regnskab,
uanset han havde andraget Kongl. M. dets Tilstand.
8. Han og med Tingsvidne og Rigens Raads skrift-
lige Resolution og Svar havde bevist, at Fjenderne
ham alle hans Breve og Proviantregnskaber i
hans Fraværelse havde frataget.
9. Var ham fordi umuligt en eneste Dags Udspis-
ning at forklare, mindre saadant besværligt Værk
at tilvejebringe.
10. Derfor var foraarsaget allerunderd., at begære
Kongl. May. ham vilde være saa naadig ham for
samme umulige Proviantregnskab at gjøre at
forskaane.
11. Og Rentemesteren havde befalet ham andre sine
Hverv snarest at expedere, at han ikke her skulde
fortære mere end han kunde betale og saaledes
al sin verdslige Velfærd fra Hustru og 11 Børn
hensætte, det han begærede Kongl. May. i Naade
vilde anse og forventede derpaa Hans M.s naadigst
milde Svar.

Paa forbemeldte Supplications Copi er tegnet:

Hans Kongl. M. har smb Dato den 16de April 1663
naadigst bevilget, at B. Hans Jørgensen disse Proviant-
regnskaber skulde efterlades og derfor at være for-
skaanet.

Skatkammeret, den 18de April 1663.

H. Powish.   Steen Hohendorff.   M. Friis.
Gabell.   H. Müller.

Til denne Fremstilling af det skete, knyttede Commissarierne følgende Bemærkninger.

I disse to Supplicationer findes følgende Stridigheder og Betenkende:

I den første Supplication vedgaar han at være skyldig at gøre Regnskab for Proviant- saavel som for Bygningsbestillingen, tilbyder at gøre det skønt en Del af hans Breve var bortkomne.

I den anden Supplication, som er indsendt 3 Aar efter, siger han derimod, at alle hans Regnskaber og Breve saa aldeles er kommen fra ham, saa det er ham umuligt endog at forklare en eneste Dags Udspisning.

Hans egen Bekendelse i den første Supplication, om hans Pligt til at gøre Regnskab bliver ustridig.

Af hans egne Ord i den første Supplication kan ogsaa sluttes, at det har været ham let og ikke umuligt at aflægge dette Regnskab; thi han begærer der, at Commissarius maa efterse ikke alene Bygningsregnskaberne, men »Proviant- og Bygningsregnskaberne« med deres Ordre, Reverser og andet Tilbehør. Deraf følger uimodsigeligt, at skulde saadanne Regnskaber, Ordre og Beviser efterses, saa maatte han have dem i Behold.

Dette bevises ogsaa ved, at ikke alene hans Bygningsregnskab, men ogsaa en Del Reverser, hørende til Proviantregnskabets Udgifter paa Penge til Løn, og andet hørende til Proviantforvaltningen er bleven i Behold og i Bygningsregnskabets Udgift ført, saa det synes mærkeligt, at han fik Stunder til at sammen-sanke og bevare alle de Beviser, efter hvilke han skulde kræve førnævnte 12,853³/₄ Rdl., og at slaa Laasene [som berettes] fra sine Døre og føre dem med over til Fyn, saa at de første af Fjendens Folk, som

kom i hans Hus, har fundet det ganske tomt; men han kunde ikke faa Tid at medtage Proviantregnskabet, paa hvilket kan antages, han maaske var bleven skyldig, og ved hvilket han K. M. førnævnte store Indtægtssum 77,531 Rdl. skulde gøres tilbørlig Rigtighed og Forklaring og dets Udgifter og Anvendelse med rigtige Ordre og Beviser verificere, saaledes som han ogsaa i nævnte første Supplication kender sig skyldig til og selv tilbyder at gøre Rigtighed derfor saavidt muligt, skønt en Del af hans Breve var frataget ham. Saa at endog fordi de derom paaberaabte Tingsvidner [som dog ej ere fremviste], eragtes ikke at kunne befri ham derfor, imod hans egen Bekendelse, som det bedste og kraftigste Vidne; helst efterdi ogsaa Erobringen ikke er sket strax eller kort efter hans Proviantindtægters Begyndelse i Marts 1656, men over $1\frac{1}{2}$ Aar derefter, nemlig sidst i Oktober 1657, inden hvilken Tid det første Aars Regnskab formenes burde være aflagt.

Efter forberørte mærkelige Beskaffenheder vide vi ikke derudi at finde, hvorledes Hans Jørgensen til denne store uforskyldte Benaadning og Forskaanelse for de 77531 Rdl. 5 Mark 2 Sk. er kommen, indstiller derfor allerunderdanigst til Eders Kongl. May. hvad Vederlag eller Rigtighed i det mindste, derudi Eders May. derfor allernaadigst maatte behage, eftersom ham foruden dets Efterlaadelse — 12853 $\frac{1}{4}$ Rdl. 20 Sk. endda er bleven godtgjort og betalt som før berørt. Kiöbenhaffn, den — Augusti 1676.

En Kopi af denne Indstilling til Kongen, vistnok den, der er bevaret, og hvorefter ovenstaaende er givet, thi den er hverken dateret eller underskrevet, blev sendt til Hans Jørgensen, og i sit Svar herpaa indsendte han følgende

Underdanigst Erklæring.

Da Frederiksodde Fæstning saa ulykkelig var overgaaet, og jeg ej did kunde komme, rejste jeg nogen Tid derefter til Kjøbenhavn, Hans Kongl. M. og min Øvrighed h. Rigens Raad min Elendighed at tilkendegive.

Forblev saa fremdeles i København udi Belejringen. Imidlertid fik Hr. Oberst velbaarne Erik Quitzow og jeg kngl. Befaling, han at være Guvernør udi Fredericia og jeg med ham at følge og min forrige Bestilling antage, som gav mig Aarsag den første Supplication at levere til Hans Kongl. M., at som Peder Jacobsen, da Borger udi Viborg, tilforn min Formands Regnskaber havde revideret, vilde jeg vide, hvorledes jeg mig derefter skulde forholde med hvad Regnskab, jeg da muligt for forrige Aar kunde tilvejebringe, og siden fremdeles det tilkommende; thi jeg havde da ved min Salighed ikke faaet den ringeste Videnskab om mine Breve, eftersom Fjenden, kort efter jeg kom til København, bekom alle Landene her imellem.

Hr. Oberst Quitzow rejste derefter hans Guvernør-embede at ville annamme; men for Fjendernes Gevalt kom da strax tilbage igen, og jeg siden fra Bestillingen entlediget (blev).

Saavidt muligt var, har jeg jo siden Regnskab tilvejebragt, som indleverede Tingsvidner forklarer.

Hvorledes jeg Bygningsregnskaberne kunde forvare og ikke Proviantregnskaberne, det forklarer forberørte Tingsvidner, thi alt det Papir, der var samlet, da Fjenden Frederiksodde belejrede, blev alt til Bogense, hver Part under sin Forvaring, forflyttet; men da Hr. Rigens Marsk fra Glückstad ankom, vilde han vide, hvad Proviant indkommen var, saa og Forklaring paa, hvis Adelen efter det Odensemødes Løfte havde bevaret.

Maatte jeg Skrinet med Proviantregnskaberne og deres Papirer derfra igen lade indhente, som var nogle Dage før Fæstningen erobret blev.

Og da Stormen saa skete, blev de færdige Proviantregnskaber med alt Proviantpapiret af Fjenden ruineret og fordærvet, saa jeg ikke deraf saa meget bekom, jeg en Dags Indtægt, Udgift, Spisning eller Forklaring omgjøre kunde. Saa sandt mig Gud her timely og hisset evindeligt hjælpe skal.

Belangende at jeg vel i de forløbne $2\frac{1}{2}$ Aar, siden Fæstningens Erobring kunde have visse Efterretning, enten betreffend alle eller en Del var bortkomne, det var mig jo ganske umuligt at vorde vidende, eftersom Fjenden og de Allierede jo i samme $2\frac{1}{2}$ Aar havde alle Landene borte, og mine Tjenere blev fra Fæstningen forjaget, saa ikke en af dem kunde forblive og ikke findes før Freden var forkyndt.

Der denne H. Rigens Raads Attest mig blev meddelt, vidste de gode Herrer [ej heller jeg], hvad af Proviantregnskabet til Underretning bekommes kunde, eftersom Fjenden da havde alle Landene.

De Personer, som Breve under Hænde havde, var bedst vidende Sandhed at forklare, hvorfor jeg Bogholderen og Underskriveren, som i Tjenesten havde været, deres Sandhed at aflægge i Retten lod indføre. Skulle de ikke upartisk agtes, er der tre Raadmænd, af hvilke en boede ved hver Side af min Bolig og en tvært over for mig, saa og Murmesteren, der gik og arbejdede siden Fjenden Huset indtog, hvilket mig synes er upartiske. Ellers er tilsammen 8 Vidner ført, som jeg underdanigst formoder nu saavel som tilforn for sandfærdige Vidner anset bliver.

At mit første Regnskab fra In Juli o. 1655 og til Phil. 1656 ikke blev leveret var Aarsagen: Regnskabet

var i rette Tid fuld færdigt, som til Peder Jacobsen i Viborg skulde være leveret, men saa som han geraadede udi Svaghed og hendøde, derefter fik jeg ingen Ordre, hvorledes fremdeles forholdes skulde før Anno 1660, da Brevene alle desværre var borte.

Hvad sig ellers belanger de 77,531 Rdl.s Værdi af Proviant, da hvad de mange 100 Øxne sig belanger, som derudi maa være beregnet, hvilke gik udi Fæstningen til de blev forsultne, og siden til Fyn overført, og derefter med alt det andet af Fjenden bortført og hentaget. Ellers den anden Proviant, da saa som den ganske Arme blev der i Fæstningen forsamlet, før de til Holsten udgik, hvorved ikke ringe blev consumeret. Hvad derefter overblev og fremdeles indsamlet, det blev paa adskillige Steder til Armeen sendt, og da siden den ganske Arme fra Holsten tilbage kom, som var 8 eller 9,000 Mand, medgik ikke en ringe Del; men hvis tilovers blev Gud bedre des værre Fjenden til Bytte.

Det var mig fattige Mand ikke en ringe Skade, at Byen saa ulykkeligt udi Fjendens Magt geraadede og mine Regnskaber med tilhørigte Dokumenter mig fra-kom, thi saasom jeg i Begyndelsen, da jeg Bestillingen tiltraadte, mine egne Midler til Garnisonens Underholdning efter velb. Hr. Mogens Høgs indleverede Brev og Begæring maatte forskyde, havde jeg paa Regnskabet en god Summa tilkommen, hvor udi Skaden træffer mig efter min fattig Evne ligesaavel som Hans K. M., der ved Byens Erobring miste al Beholdningen af det oprettede Magazin.

Formoder derfor, naar de gode Herrer Hans Kongl. M. dette aller underdanigst ville foredrage, højsts. Hans K. M. da lader det ved Hans Sal. Hr. Faders højlovlig Ihukommelse udgivne Haand allernaadigst forblive.

Beder denne min underd. sandfærdige Erklæring
udi Gunst maa optages.

Lever mine højtærede
gunstige og gode Herrers
Underdanige

Hans Jørgensen.

Hermed slutter de i Rigsarkivet bevarede Aktstykker om Hans Jørgensens Sag. Forhaabentlig er det lykkedes ham ogsaa denne Gang at klare for sig. I og for sig er der noget uretfærdigt i en halv Snes Aar efter atter at rippe op i en Sag, som engang er bleven undersøgt under alle lovlige Former og har funden sin Afgørelse for det rette Forum.

Hans Jørgensen indtog kun et Par Aar Stillingen som Borgmester i Frederiksodde, men han har utvivlsomt øvet stor Indflydelse paa Byens første Udvikling. Hans Færd i Aarene før Krigen tegner et Billede af ham som en ihærdig, virksom Mand, hans Færd under Krigen, og hans utvivlsomt ikke lille Del i Malmøsammensværgelsen, viser ham som en god dansk Mand, som efter Evne tjente sit Fædreland i trange Tider. Han fortjener derfor fuldtvel ikke at blive helt glemt.

Udsigt over Egnen ved Hønborg, set vestfra (midt i Billedet Voldstedet).

HØNBORG

AF

P. ELIASSEN

Mange af de Lystrejsende, der om Sommeren passerer Lillebælt med Fjorddamperne, kender godt den mærkelige Tue, der øst for Hagenør løfter sig højt op af Engen og fremtræder saa smukt med Børup Skove som Baggrund. Enkelte veed ogsaa, at her paa denne Tue stod i sin Tid Slottet Hønborg, men ud over det er der kun meget faa, der kender til Stedet og dets Historie.

De talrige Smaafund, der i Aarenes Løb er gjort paa den gamle Slotstomt, fortæller en lille Smule om Hønborgs allerældste Historie. Gamle Mønter har man fundet meget hyppigt, ja i sin Tid kunde Besøgende, der klatrede op paa Voldstedet, være nogenlunde sikre paa ved lidt Søgen at finde en eller flere saadanne gamle Mønter. Ejeren af Stedet, Christoffer Christiansen paa Hagenørgaarden, fandt engang ved at bøje sig hele 8 saadanne Mønter paa et Sted. En nu afdød, ældre Broder af ham ejede i sin Tid en hel Lærreds-

pung med gamle Mønter fundne deroppe. Mønterne og andre Smaafund fra Voldstedet spredtes i Egnen, og en stor Del er nu sikkert gaaet tabt. Selv Mønterne er nu sjældne paa Egnen, og nye Fund er det meget sparsomt med. Paa Koldinghus er der i Middelalderafdelingen arrangeret en hel lille Udstilling af Fund fra Hønborg, Mønter, Skaar af Lerkrukker (et med et Ansigt), Søm, Vildsvinetænder, Benstykker, en Tagsten af middelalderlig Form o. s. v. Langt den største Del af de opbevarede Fund fra Hønborg findes dog i Nationalmuseet, nemlig følgende (Museumsnumrene vedføjes):

1) Indleveret til Museet:

18088. En Lysearm af Bronze i Form af en Blomstergren, hvorpaa en kruset Plade, samt et $4\frac{3}{4}$ Tom. langt Skaf af en Lysestage med én Pipe, hvori 2 runde og 2 rektangulære Huller er anbragt lige overfor hverandre.

18089. To sammenhængende $1\frac{2}{3}$ Tom. og $1\frac{1}{8}$ Tom. lange Led af en Broncekæde.

18090. Lille Fingerbøl af Kobber samt en 2 Tom. lang, i Form af et Bøgeblad udarbejdet Bronzeplade.

Nr. 18088—90 er opgravet sammen med 36 gamle Sølv- og Kobbermønter, de yngste fra Erik af Pommerns Tid.

2) Indleveret 1865:

22359. En $2\frac{1}{4}$ Tom. lang Kobberplade, hvori er indgraveret en Trekant og deri en »Triskel« omgivet af Blomsterornamentik. En gennembrudt Messing-Lysepibe til en Lysestage. Et Messing-Fingerbøl. Et forrustet Stykke af en stor Jærnnagle med trekantet Hoved. 6 gamle Kobbermønter, de to ubestemmelige, de fire andre fra Erik af Pommerns Tid.

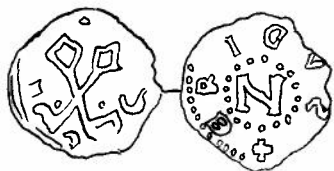
Det berettes i Forbindelse med dette Fund, at der i Højens Overflade findes Stumper af brændt Træ og Brokker af Mur- og Teglsten, og til forskellig Tid skal sammesteds være fundet Mønter, én Gang ca. 100.

3) Indleveret:

D. 7164. Ølhane af Malm, Haandgrebet fladt, af Form som en Hane.

En ganske lignende Ølhane er i Museet paa Koldinghus, hvor den er anbragt i Renæssanceafdelingen. Selve Navnet »en Hane« hidrører fra denne oprindelige Form.

Blandt de ældste fundne Mønter er hosstaaende fra Erik Glippings Tid (1259—1286), præget i Slesvig.

Bogstavet N, udenom hvilket læses ERICVS = Erik, betegner Biskoppens Navn, nemlig Biskop Nicolaus (1255—1265), og de kors-

lagte Nøgler henviser ligeledes til Kirkens Udmøntning. — Blandt de fundne Mønter fra Erik af Pommerns Tid er navnlig »Sterlinge« med et Kors paa den ene og en Krone paa den anden Side. Begge disse Mønter findes paa Koldinghus.

Selve Tomten ved Hagenør er, skøndt sikkert beskaaret paa alle Sider, endnu ganske omfangsrig. Maalt ud i Skridt er den i Syd—Nord 40 Skridt og i Øst—Vest 22 Skridt, og Brinken op til denne Flade er saa stejl, at man undrer sig over, at Christoffer Christian- sen kan komme derop med et Spand Heste, naar han pløjer og harver deroppe, thi Tomten er ikke fredlyst, men Ejeren har givet Løfte om at fare varsomt frem mod den.

Slotsbankens østlige Side frembyder en Mærkelighed. Dele af Banken synes nemlig i Middelalderen at være dannet ved, at man ovenpaa hverandre har stablet to—tre Alen lange og (nu efter Tryk) 2—3 Tommer tykke »Sader«, der, tørrede, udmærket kan brænde, thi de bestaar af Tørvejord. Der har da ogsaa for en Del Aar siden været taget af dem til Brændsel. Muligvis er »Saderne« skaarne i »Svedeneng« nedenfor eller andre Steder tæt ved Voldstedet, saaledes at

de endnu synlige Grave, der har omgivet det, og som skiller Voldstedet fra den skovklædte »Brunbanke«, er blevne yderligere uddybede. Gravene har desuden utvivlsomt staaet i Forbindelse med Bæltet, og en Gang i første Halvdel af det 19. Aarhundrede fandt man i »Svedeneng« østlig for Banken Stævnen af en ældgammel Baad. Sandsynligvis har der her været en formelig Havn.

Oppe paa Voldstedet har man ofte pletvis fundet store Kampesten, som kunde være Resten af Grundsten, men det er ikke muligt deraf at udlede noget om den Form, hvori Slottet har været bygget, hvad enten det har været i den ældre Form med en »Kærne« med Udenværker, eller det har bestaaet af flere Fløje. Sandsynligheden taler for, at Hønborg ligesom de fleste andre gamle Borge har skiftet Udseende med Tiden. De mange brændte Træstumper, der er fundet, bærer vel Bud om en Ødelæggelse ved Ild, maaske af det ældste Hønborg, og maaske er Munkestens- og Tagstensstumperne, der findes strøet over Pladsen, fra det genopstandne, sidste Hønborg. Baade det og den Omstændighed, at de mange Mønter har været nedgravede under Krigs- og Fejdetiden, er kun Gætninger.

Selvfølgelig er der i Folkemunde Sagn, der knytter sig til Hønborg, saaledes Sagnet om *de tre Søstre*. Hver af dem byggede sig en Borg, og de lagde dem saaledes her ved Bælt og Fjord, at de kunde se over til hverandre. Den ene byggede sin Borg sønden Fjorden, nemlig paa »Stenborg« i Sønder-Stenderup, den anden byggede Hindsgavl og den tredie Hønborg.¹⁾ Den gamle Form for Hindsgavl er Hynseghauel = Hønsegavl. Der er utvivlsomt en Navneforbindelse mellem *Hønsegavl* og *Hønborg*.

---

¹⁾ Vejle Amts Aarb. 1907, 75, Noten.

Medens de ældste fundne Mønter viser Hønborgs Alder tilbage til 13. Aarhundrede, nævnes Slottet først 100 Aar senere i Historien, nemlig i Valdemar Atterdags Tid. Gennem Aaringer havde denne vor Middelalders store Politiker med Snildhed, Penge og Vaabenmagt virket for at udfri Fædrelandet af de holstenske Grevers Hænder. Stump for Stump vandt han det tilbage fra Grev Gerts Sønner Klaus og Henrik. Forlig og Fejde vekslede hurtigt i de Tider, og netop denne Egn var Skuepladsen for talrige bevægede Optrin. Her skal kun nævnes Forliget paa Nebbegaard 1348, da Kongen reddede en Del af Koldinghus Len, Sammenkomsten paa Koldinghus 1356, de oprørske jyske Herremænds Drab ved Middelfart 1358 og Forliget paa Fænøkalv i Vaaren 1360 mellem Valdemar Atterdag og de holstenske Grever. I 1369 var der atter Kamp mellem Kongen og Greverne, der belejrede Kongens Slotte Skodborghus og Koldinghus og truede eller belejrede Hønborg og Hindsgavl¹⁾. Medens Greverne laa foran Koldinghus, der forsvaredes haardnakket, forhandlede de med Kongens Lensmand paa Hønborg, Peder Iversøn Lykke²⁾, der 16. Juli gav Holstenerne Brev paa, at for det Tilfælde, at Kong Valdemar enten skulde miste Riget, frivillig afstaa det eller afgaa ved Døden, forpligtede han (Peder Iversøn Lykke) sig til at overgive til Greverne samtlige de tre Slotte, Kongen havde betroet ham, Hindsgavl, Hønborg og Lerbæksholm med al deres Underliggende, medens han, hvis Kongen atter kom til Riget, vilde overgive dem til Kongen. Løftet var saaledes særdeles stærkt betinget. Slottets Navn staves i det latinske Dokument »Hönæborigh«.

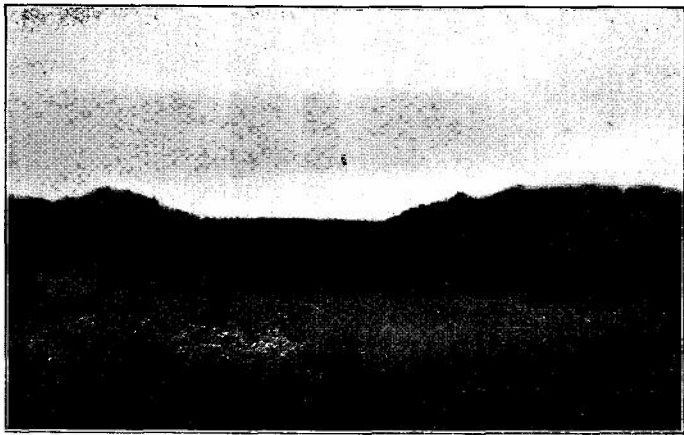
¹⁾ Erslev: Danm. Middelaldersbreve 2875. C. E. F. Reinhardt: Valdemar Atterdag 444. Brevet er i sin Ordlyd aftrykt sammesteds Side 613. ²⁾ Et Møllehjul i Vaabnet.

Kun engang imellem dukker Navnet Hønborg frem. I 1445 nævnes Adelsmanden Folmer Mortensen Gyrsting¹⁾ til Hønborg, og han maa altsaa være Lensmand paa Slottet. Han var en Søn af Rigsraad Morten Jensen Gyrsting, der en Tid var Lehnsmand paa Koldinghus. Peder Brockenhuus²⁾, i sin Tid sin Slægts rigeste og anseteste Mand, gift med Fru Ingeborg Stangebjerg til Lerbæk, var Hønborgs Lensmand 1487. Først fra Claus Krummedige, Lensmand paa Hønborg 1493, er der sikker Sammenhæng i Listen over Slottets adelige Beboere. Claus Krummedige er kendt som en drabelig Krigshelt fra Togtet til Sverig 1497³⁾, men i Ditmarskertoget 1500, der jo fik et bedrøveligt Udfald, maatte han lade Livet⁴⁾. Tilbage paa Hønborg sad hans unge Enke af 2. Ægteskab, Else Pedersdatter Thott, der dog 1504 trøstede sig, idet hun det nævnte Aar i Graabrødrekloster i Ribe ægtede Ridder, senere Rigsraad Thomas Nielsen Lange til Lydom. Kong Hans var i Ribe og holdt Herredag, og saaledes overværedes Bryllupet af Kongen, 5 Bisper og »næsten al Danmarks Raad og Adel«. Saaledes giftede Thomas Lange sig til Hønborg Len og styrede det til sin Død 1521, da han afløstes af sin Stedsøn, Erik Krummedige, der samtidig med at være Lensmand paa Hønborg bl. a. ejede Nebbegaard, som han havde købt af Claus Limbæk.

Man vil maaske undre sig over, at Stillingen som Lensmand saaledes gik i Arv, men her havde det sine Grunde. En Lensmand — denne Form for Embedsstilling bestod jo indtil Enevælden — sad inde med stor Magt. Først og fremmest skulde han tilse al Landejendom, der ikke tilhørte enten Adel eller Gejstlighed, drive den Jord, der laa umiddelbart under Slottet,

¹⁾ Erslev: Danm. Middelaldersbreve 7553. ²⁾ Dansk Adels Aarb. 1897. ³⁾ Huitfeldt 1017. ⁴⁾ Smst. 1034.

for største Delen ved Bøndernes Hoveri, desuden holde sit Lens Bønder ved Lov og Ret — og endelig skulde han inddrive Skatterne. I Virkeligheden var han i sit Len en lille Konge, særlig da i Hovedlenene, og til disse hørte Hønborg. Undertiden fik en Adelsmand Lenet »paa Regnskab« mod fast aarlig Løn (»Genant«) til sig og sine Svende, men Hønborg Len, hvortil Halvdelen af Elbo Herred hørte, havde det ander-

Hønborg Voldsted set sydfra.

ledes. Det var af Kongen *pantsat* til Claus Krummedige for 1600 Mark lybsk. Lensmanden havde saa Indtægten af Lenet som Rente af sine Penge, og naar Kongen vilde have det tilbage, skulde han *indløse* det. Da Hønborg var et saadant Pantelen, fulgte det Claus Krummediges Enke, styredes en Tid af hendes anden Mand og gik saa ved Arv til hendes Søn af første Ægteskab, Erik Krummedige og videre til hans Enke, Sidsel Rosenkrantz. Fra Frederik I.s Tid findes der (fra omtr. 1525) en Beregning over »Lenenes visse

Rente«, og her opføres Hønborg Len med: 16 Mark i Penge, 58 Tdr. Rug, 117 Tdr. Byg, 216 Tdr. Havre og 7 Tønder Smør. Kornet regnedes til 12 Skilling Tønden, Smørret til 10 Mark Tønden, hvilket ialt blev en antagelig »Rente« af de 1600 Mark, men hermed fulgte Forpligtelse til »Rostjeneste« af to Mand¹⁾.

Erik Krummedige, der fra sin Moder havde Alnerup i Skaane, fik ved Rigsraad Thomas Langes Død 1521 Hønborg. Moderen, der først døde 1550, var en Tid Hovmesterinde hos Dronning Dorothea. Lige til sin Død sad hun inde med flere Forleninger.

Erik Krummedige var indgiftet i den ansete Slægt Rosenkrantz, nemlig med Sidsel Rosenkrantz, Datter af Timme Styggesen til Hevringholm i Randerseggen. Efter sin Moder, Kjøle Jacobsdatter Gere, ejede hun Gunderslev (nu Ruthsbo, Herrestads Herred). Hun synes at have været eneste Datter af dette Ægteskab.

Stamtavler fra hin Tid kan ikke altid angive Aars-tal for Fødsel, Ægteskab og Død. Det vides saaledes ikke, naar Sidsel blev født. Det hedder om hende, at hun først var trolovet med Jens Nielsen (Present) til Ryegaard, men at han døde kort før Brylluppet. Først derefter stiftedes Partiet med Erik Krummedige, men heller ikke Aarstallet for Brylluppet kendes. Det er derfor uvist, om Fru Sidsel residerede paa Hønborg i Februar 1523, da Kong Christian II holdt sit Indtog dér hos Lensmand Erik Krummedige. Kongen kom fra Vejle, hvor han i en Handske havde fundet den jyske Adels Opsigelsesbrev. Mandskabet paa Hønborg blev her Vidne til den mærkelige, vaklende Ubeslutsomhed, der var et Særkende for Christian II. I Tvivl om han skulde blive i Jylland eller trække sig tilbage til Øerne, skal Kongen mange Gange

¹⁾ Erslev: Len og Lensmænd 1513—96, 171 og 201.

have ladet sig sejle frem og tilbage fra Hønborg til Hindsgavl. Til sidst valgte han dog at drage til Øerne, og til Nørrejylland kom han aldrig mere¹⁾.

Hidtil havde Erik Krummedige været Kongens tro Mand, men en Maanedstid efter opsagde han Kongen Huldskab og Troskab. Den 13. Marts holdt Frederik (I) sit Indtog i Kolding, og hans Breve til den jydsk Adel indeholdt utilslørede Trusler. Det var dog ikke udelukkende Truslerne, der fik Erik Krummedige til Frafald. Han skriver selv, at det er Sigbrits Skyld. Hende gik der saa ukristelige Rygter om; hun skulde have kaldt Erik Krummedige for en Tyv og Forræder og truet med, at hvis han kom til København, skulde hun »tage Halsen af« ham. Han hævder bestemt i Brevet²⁾, at fra sin Barndom til nu havde han med Troskab tjent Kongen. Havde han været sin Hals sikker, vilde han heller ikke nu have svigtet, men nu vil han gøre det, tilmed da han ikke i to Timer kan holde Slottet mod Frederik I.s Angreb.

I en gammel Beretning (1638) hedder det, at under Skipper Clements og Efterfølgeres Anløb blev Hønborg ødelagt. Maaske er denne Beretning en Udpyntning paa den Kendsgerning, at Erik Krummedige var en af Hovedanførerne under Søren Nordbys Bondeopstand i Skaane, hvor Erik Krummedige jo ogsaa havde Ejendoms. Hvis Hønborg virkelig er brændt dengang, maa Slottet snart være opført paany.

Hr. Erik Krummedige, der tidlig blev Lutheraner, var under Frederik I. og Chr. III. en mægtig Mand. I 1533 blev han Rigsraad. Ligesom den øvrige jydsk Adel sluttede han sig under Grevens Fejde til Christian III.s Parti og var Hovedanfører i Slaget ved Øksne-

¹⁾ Allen: De tre nord. Rigers Hist. III. 2. Afd. 354. Digterisk er Motivet udnyttet i Johs. V. Jensens: »Den store Sommer«. ²⁾ Allen: Breve og Aktstykker til Chr. II og Fr. I.s Historie, 60.

bjerg 11. Juni 1535. Mange Gunstbevisninger og Forleninger blev ham tildelt, og gennem hans Hænder strømmede store Pengesummer til Kongens Kasse¹⁾. Forøvrigt skildres han som en haard og streng Herre, og han var indviklet i talrige Retstrætter²⁾. I 1537 blev han saaledes stævnet af en Bonde i *Børup*, hvis Fader han havde ladet henrette, og hvis Gaard han havde inddraget. Saa længe Erik Krummedige levede, synes Bonden ikke at være kommen nogen Vegne med sin Sag, men næppe var den strenge Ridder og Rigsraad død (i København i Novbr. 1541), før Bonden stævnedede Enken Sidsel Rosenkrantz, og nu fik Bonden delvis Ret. Vel var Faderen henrettet, »fordi han fo'r over til Rigens Fjender«, men Kongens Retterting dømte dog, at Sidsel Rosenkrantz skulde give ham Erstatning efter 12 uvildige Herredsmænds Skøn, naar han lovformelig beviste, hvor stor en Del af Gaarden der havde tilhørt hans *Moder* som Særeje og ikke hans Fader.

En anden Proces paaførtes Fru Sidsel af en Søn af Hartvig Limbæk og Fru Mette Hansdatter. Fru Mettes Søn Claus havde som nævnt solgt Nebbegaard til Erik Krummedige. Nu beskyldte den anden Søn, Henrik Hartvigsen, Sidsel Krummedige for at have lavet falske Breve med Fru Mettes Segl under. Sagen førtes først for Holmands Herredsting, men afgjordes endelig for Rigsraadet i »Borgstuen« paa Koldinghus 15. Febr. 1549. Fru Sidsel »svor selv tolvte og bad sig Gud tilhjelpe, at hun aldrig havde haft Fru Limbæks af Nebbes Indsegl i sit Værge, enten før hun døde eller siden, og ikke heller havde beseglet dermed enten nye eller gamle Breve«³⁾.

¹⁾ Sml. Danske Kancelliregistranter 1535—50. ²⁾ Personalhist. Tidsskr. 2. R. III. Bind 159 f. ³⁾ Danske Mag. 4. R. IV 95 f.

Fru Sidsel overlevede sin Mand i 16 Aar og nød ligesom han stor Gunst ved Hove. Da Dronning Dorothea i 1545 paa Koldinghus fødte Sønnen Hans (senere Hertug Hans den yngre, fra hvem vor nuværende Kongeslægt stammer), blev Fru Sidsel paa Hønborg tillige med hendes Svigerinde Fru Drude, Otto Krumpens (Drude var Søster til Erik Krummedige) og tre andre fornemme Adelskvinder tilsagt til »Dragning«. De skulde, som det hedder i Indbydelsen, »smykke og drage den kongelige Sal (paa Koldinghus) og andre Kamre og Huse baade paa Slottet, Raadhuset og andre Steder i Byen«, og de blev bedte om at møde med »flamske Sengeklæder, Tapet og andre Silkeomhæng« til at drage med. Ved saadanne Lejligheder skulde baade Vægge, Lofter, Bænke og Borde betrækkes, og selv om Dragekvinderne har været godt forsynede fra deres egne Kister, har de dog været nødt til at laane fra Standsfæller Landet over for at faa nok.

Baade i sin Mands Levetid og i sin Enkestand havde Fru Sidsel ofte kongeligt Besøg paa Hønborg. Frederik I opholdt sig her 1. Sept. 1529 paa Rejse til Kolding, og Christian III var paa Hønborg 17. Jan. 1541 og 21. Juni 1542. Sidste Gang var Knud Gyldenstjerne og Otto Krumpen, hendes Svoger, med ham. Et stort Besøg havde Hønborg sidst i September 1557, kort før Fru Sidsel døde. Det var Kongens Svigersøn, Kurfyrst August af Sachsen, der med et mægtigt Følge (500 Heste) laa over her en Nat paa Vej hjem fra København. Selvfølgelig skulde den høje Gæst have fyrsteligt Underhold, og der har sikkert paa Hønborg været gjort store Forberedelser for at skaffe Fetaille, Vin, Tyskøl, Hø, Havre, Straafoder og andet¹⁾.

Faa Maaneder efter skulde Fru Sidsel selv paa

¹⁾ Kanc. Brevb. 1555—60, 130.

Rejse. Hun døde 28. November 1557 og stedtes til Hvile i Tavlov Kirke.

Samtiden roser hende navnlig for to Egenskaber, Fromhed og Godgørenhed mod de fattige. Alligevel lod Sagnet hende ikke have Ro i sin Grav. Herom fortæller Sognepræst Barthold Hoë i Tavlov i sin Indberetning til Biskop Bloch i Ribe¹⁾ 1760 følgende:

»Fra Hønborg gik der en Vej til Kirken, som endnu kaldes Fruens Kirkevej, ad hvilken Almuen siger, at Fruen i sin med fire Heste bespændte Karm endnu hver Juleaften kører til Kirken.«

Dele af denne Vej paavises endnu. Vejen gik forbi den Stendysse fra Oldtiden, der nævnes i Wilses »Fridericia«, (1767) Side 91, og skal have gaaet langs Dalen omtrent i lige Retning af Tavlov Kirke. Denne var Gaardens Hovedkirke, hvorfor den endnu af Christian IV flere Steder kaldes »Hønborg Kirke«.

I sine senere Leveaar havde Fru Sidsel, der jo var barnløs, taget sig meget kærligt af den langt yngre Kusine Berete, og der udviklede sig et varmt Venskab mellem de to Slægtninge. Fru Sidsel har været som en Moder for Berete, der arvede hendes Andel i Nebbegaard. Straks efter Sidsel Rosenkrantz' Død flyttede Berete hertil.

Hønborg blev nu overtaget af Kronen. 9. Decbr. 1557 fik Lensmanden paa Koldinghus, Jørgen Rosenkrantz, Følgebrev til Bønderne under Hønborg. Lensmændene Hans Johansen Lindenov paa Hindsgavl (gift med Sidsels Broderdatter) og Erik Rud paa Riberhus skulde være tilstede, naar Jørgen Rosenkrantz modtog Hønborg, og paase, at han fik alt Inventarium, Jordebøger, Breve osv. Siden skulde de med ham undersøge, hvorledes de tilliggende Skove var i Stand, og

¹⁾ »De Grønlundske Papirer«, Manusk. i Ribe Kathedralskoles Bibliotek.

de skulde indgive skriftlig Erklæring baade om, hvad Jørgen Rosenkrantz modtog paa Slottet, og om Skovenes Tilstand. Desværre er denne Erklæring gaaet tabt, og der haves altsaa slet intet Inventarium fra Slottet, der kunde have givet et Billede af, hvorledes det saa ud inden og uden Døre.

Samtidig skulde Pantessummen betales tilbage til Arvingerne. Borgmester og Tolder i Kolding, Søren Skriver (Søren Kjær), blev af Kongen skikket til Arvingernes mandlige Repræsentant, Hr. Otto Krumpen med de 1600 Mark, formodentlig af Toldkassens Penge. Naar Jørgen Rosenkrantz havde indløst Slottet og modtaget Pantebrevene, skulde han holde en Karl paa Hønborg, som kunde bruge Avlen, og desuden saa faa Folk som muligt. De Tjenere (Hoveripligtige) som ikke behøvedes til Hønborg, maatte han bruge til Koldinghus¹⁾.

For Jørgen Rosenkrantz blev Slottet Hønborg af personlig Betydning. Da Christian III døde paa Koldinghus, var Jørgen Rosenkrantz' Bryllup med Dorothea Lange fastsat, men kunde nu ikke finde Sted her, hvor Kongen laa Lig. Det fejredes da af Enkedronningen paa Hønborg i Fastelavnen 1559²⁾. Dronningen er sikkert baade før og efter sin Mands Død ofte kommen paa Hønborg. Den 16. Juli 1560 skrev Frederik II. til Lensmanden paa Nyborg, Frands Brockenhuus, at han skal lade bygge en god Rorsbaad, som kan bære 24 eller 26 Personer og sende den til Koldinghus. Kongen har givet sin Moder den til at bruge paa Fjorden *mellem Hønborg og Koldinghus*.³⁾

Hønborg blev ved at være en Art Station paa de kongelige Personers Rejsevej, hvad enten det gik fra eller til Lillebælt. I et af Dorotheas Breve til Frederik

¹⁾ Kancell. Brevbøger 1555—60, 146f. — ²⁾ Vejle Amts Aarbøger 1908, 43. Danske Mag. I Række 4. B. 200. — ³⁾ Vejle Amts Aarb. 1908, 27.

II. 1569 hedder det saaledes, at der ved Hønborg er *bestilt Vogne til Kongen.*¹⁾

Hønborg Slot nævnes dog forholdsvis sjældent, derimod ret hyppigt Hønborg *Len*, hvad enten det drejer sig om Skatter og Udskrivninger af Mandskab fra Lenet eller om Mageskifter med Ejendomme under Hønborg Len.

Den 17. Maj 1568 skriver Kongen til Enkedronningens Lensmand paa Koldinghus, Morten Svendsen, at da Embedsmand paa Riberhus, Axel Viffert, skal bygge et *Kornhus for Ribe Stift* ved »Snobehøj« (Snoghøj), og Kronen ingen Bønder har der, der kan hjælpe til ved Arbejdet, efterdi Kongen har undt sin Moder Hønborg Len, skal Morten Svendsen give Bønderne omkring Snoghøj Ordre til at hjælpe til med at lægge Grundvold, tilføre Sten og Kalk og slæbe Tømmer. Kongen haaber, at hans Moder i Betragtning af Omstændighederne ikke vil nægte dette. — Dette Kornhus, der blev 50 Fod langt, og som var bestemt til Kronens Deputatkorn og lagt paa et Sted, hvorfra Kornet let kunde udskibes, har formentlig givet Anledning til Myten om, at Hønborg Slot skulde have ligget ved Snoghøj. Efter den nordiske Syvaarskrig er Huset antagelig forsvundet, men Grundvolden blev tilbage. Det er da denne Tomt, der figurerer i Danske Atlas (1767), hvor der tales om Ruiner ved Snoghøj og et Fiskerhus, der kaldes »Slottet«. Navnet Slotshusene har da ogsaa bragt Traps sidste Udgave til at vakle med Hensyn til Hønborgs Beliggenhed. Men en Kilde fra 1638²⁾ siger udtrykkelig, at »Hønborrig hafuer verit et Slot oc Befestning thuert offuer for Hensegaffuel i Fyen«.

¹⁾ Geheimeark. Aarsberet. III 64. — ²⁾ Indberetninger fra Præsterne, Danske Saml. II R. 4, 80.

Kun en eneste Gang hører man endnu selve Hønborg Slot nævne, og Slottet danner da sidste Afsnit af Frederik II.s og Anna Hardenbergs Kærlighedshistorie¹⁾. Da Frederik II. i 1571 gav efter for Bønner og Overtalelser og trolovede sig med sin Kusine, den 14-aarige Sofie af Mecklenborg, pinte det brudte Løfte til Anna Hardenberg ham. Selv at tale med hende gik ikke an. Hans vordende Svigermoder, der jo samtidig var hans Faster, paatog sig saa dette, og paa Tilbagereisen fra Øerne satte Hertuginde Elisabeth Anna Hardenberg Stævne paa Hønborg Slot. I et Brev til sin Faster, Fru Birgitte Gjøe, dateret 31. Jan. 1572, skriver Anna Hardenberg bl. a.: »Hertuginde af Mecklenborg havde . . . begæret af mig, at jeg vilde møde Hendes Naade i Hønborg, hvilket jeg gjorde. Da jeg kom der, da sagde Hendes Naade, at der »Borgmeders Søn« (et Pseudonym for Fr. II) drog fra Odense, da var han ret bedrøvet og klagede haardt, hvorledes hans Samvittighed trykkede ham og sagde, at han ikke kunde give sig tilfreds, førend han kom mig tilords, at han kunde høre mine egne Ord, om jeg havde og vilde give den Sag over med en god Villie. Da havde Hertuginde sagt, at det vilde ikke skikke sig, at han talede med mig selv, men hendes Naade vilde forskrive og forhøre min Mening og spurgte mig ad, hvad Hendes Naade skulde sige. Da sagde jeg, at jeg var veltilfreds, og jeg havde skrevet ham min Mening til derom . . . Da sagde Hendes Naade mig og, at hendes Naade havde talt med ham om min Broder (Ϸ: med Anna Hardenbergs mangeaarige Bejler, Oluf Mouritsen Krognos) og mig, at Hendes Naade saa gerne, at denne gamle Handel gik for sig igen, baade for Hendes Naade vilde mig vel og for at han

¹⁾ Sml. Vejle Amts Aarb. 1908, 33.

ikke skulde faa en ond Samvittighed i Fremtiden, for han saa havde forventet min Lykke . . .«

Brevet sluttes med det Udbrud: »Gud veed, jeg er saa glad og rolig i mit Hjærte, som jeg ikke haver været i mange Aar«.

Et Aarstid efter blev Anna Hardenberg gift med sin gamle Bejler, men et halvt Aar efter Brylluppet blev hun Enke. Hun overlevede Frederik II. i to Maaneder.

Dermed er Slottets Saga ude. Dronning Dorothea var død 1571, Slottet henstod til ingen Nytte. Enten 1572 eller et af de følgende Aar maa det være blevet nedbrudt. I al Fald er det sikkert, at i 1585 stod det ikke mere. Da Kaspar Markdaner i 1585 overtog Lenet, gav han Kvittering for Overtagelsen af Koldinghus, Vamdrup og Nygaard, men ikke for Hønborg, der altsaa ikke længere har været til. Derimod nævnes »Hønborg Len« endnu en Del Aar. Senere møder man kun Navnet »Hønborg Ladegaard«, eller takket være Fortyskningen herhjemme »Henneberg« Ladegaard i Erritsø Sogn. Endnu 1760 var der paa den gamle Slotsbanke Ruiner af Hønborg at se, det fortæller i hvert Tilfælde Sognepræsten Hr. Hoë i den Indberetning, der tidligere er omtalt.

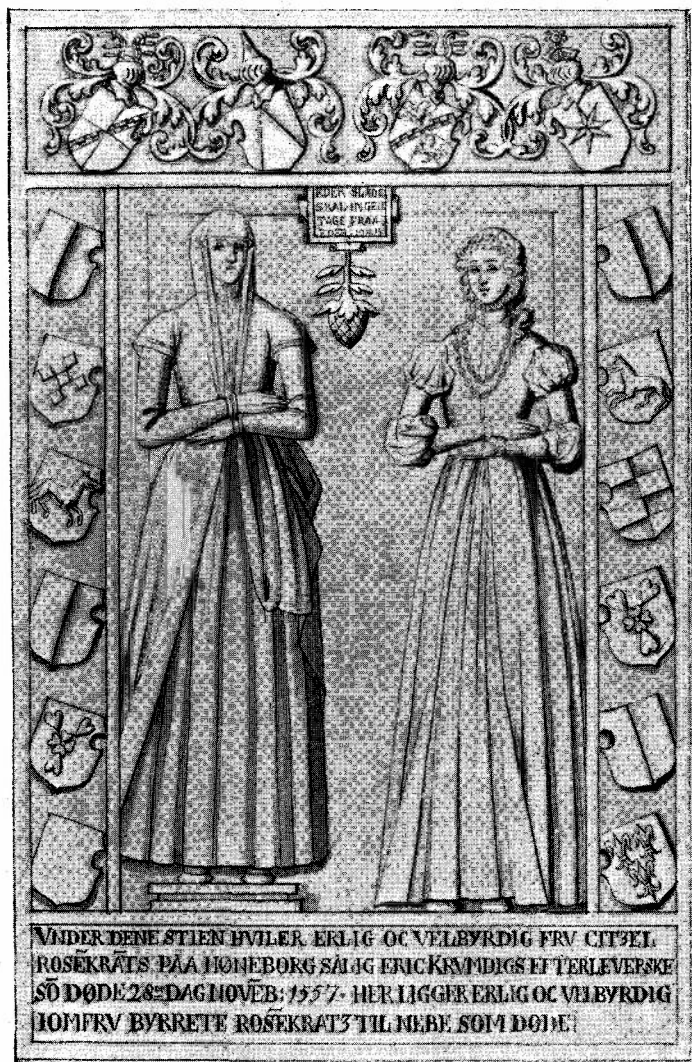
— —

Jomfru Berete Rosenkrantz, der altsaa efter Fru Sidsels Død boede paa Nebbegaard, borthyttede ganske vist denne sin Part 1578 mod Gods i Aarhuseggen, men mod en aarlig Afgift af 200 gl. Daler blev hun dog til sin Død boende paa Nebbegaard¹⁾. For at forkorte sin Ensomhed tog hun Broderdatteren Kirstine Styggesdatter til sig, men hun fløj fra Reden 1582, idet hun blev gift med Niels Skram til Urup. Længe

¹⁾ Kanc. Brevb. 1576—79, 490.

forinden havde Berete Rosenkrantz dog belavet sig paa Døden. I Tavlov Kirke lod hun indrette sig en Begravelse, vistnok i Aaret 1581, derpaa tyder Stenene med hendes fædrene og mødrene Vaaben (Rosenkrantz og Gyldenstjerne) og dette Aarstal. Samtidig har hun ladet hugge en smuk Gravsten over sin kære hensovede Veninde, Fru Sidsel og sig selv. Gravstenen er altsaa bleven set af Berete selv, der i levende Live har godkendt den. Efter Beretes Død har man — som næsten altid — glemt at tilføje hendes Dødsaar. Fru Sidsel staar paa Gravstenen i sin Enkedragt, uden Smykker. Mere pragtfuldt klædt er Berete i en højhalset Kjole med store Pufærmer. Nederdelen er slidset ud, saa Underkjolen ses. En Guldkæde er flere Gange slynget om hendes Hals. Paa Hovedet har hun vistnok en Gyldenstykkets Hue.

Et Fotografi af Stenen lader sig ikke let reproducere. Aarbogen har derfor anvendt en Tegning fra 1772, optaget af Arkivtegneren Søren Abildgaard paa en af hans mangfoldige Rejser omkring til Kirkerne. Tegningen findes i Nationalmuseets Arkiv. Tegneren er dog løbet vild i de mange Adelsvaaben, der findes paa Gravstenen, idet han har anbragt en Del af dem i forkert Rækkefølge. Der findes paa Gravstenen, af hvilken en udmærket Afstøbning staar i »Kirkesalen« paa Koldinghus, ialt 16 Vaabenskjolde, de to Damers Ahner. Ovenover Damernes Hoveder staar deres respektive fædrene og mødrene Vaabenmærker, og ned paa hver Side af Gravstenen 6 Vaabenskjolde. Deraf er dog det nederste paa venstre Side blankt. Imidlertid viste det sig ved nærmere Eftersyn, at heller ikke Vaabenmærkerne, saaledes som de staar paa selve Gravstenen, passede ganske med de to Damers Stamtavle, hvorfor jeg bad den sagkyndigste i Landet paa dette

Sidsel og Berete Rosenkrantz' Gravsten i Tavlov Kirke.

Omraade, Hr. Arkivar A. *Thiset*, om en Udtalelse. Med vanlig Elskværdighed har Hr. *Thiset* sendt følgende:

»De paa *Gravstenen* gengivne Vaaben er:

1. Rosenkrantz.	2. Gere.	a. Rosenkr.	b. Gyldenstierne.
3. Rønnow.		c. Rønnow.	
4. Dotting (et af Ruder dannet Kors).		d. Bille.	
5. Pogwisch (en springende Ulv).		e. Pogwisch.	
6. Bille (Skjoldet delt og tre Gange tverd.).		f. Skinkel.	
7. Skinkel (tre Søblade).		g. Rønnow.	
8. blankt.		h. Lunge (tre Liljer).	

(Tallene og Bogstaverne skal svare til Tal og Bogstaver i hosstaaende rigtige Ahnelister for Sidsel og Berete Rosenkrantz.)

Man vil se, skriver Hr. *Thiset*, at de fire første Ahnevaaben paa *Gravstenen* for begge de afdøde er rigtige nok. Derimod er de fire sidste Ahnevaaben, altsaa Oldeforældrenes, dels forbyttede, dels urigtige eller mangelfulde. For begge staar Pogwisch-Vaabnet, hvor Skinkel-Vaabnet skulde have staaet. Fru Sidsel har ikke kendt sin Morfaders Moder, Fru Kirsten Rotfeld, idet dennes Vaabenskjold staar blankt og derfor er sat nederst. Det skulde have staaet, hvor Bille staar, og dette sidste skulde have staaet nederst, medens Pogwisch skulde have staaet, hvor Skinkel-Vaabnet staar. Hr. Eiler Rønnows Frue kaldes altid Birgitte Limbæk, men mulig har han været to Gange gift.

I Berete Rosenkrantz' Ahner er kun en ringe Fejl, idet det andet Rønnow-Vaabnet er en Forveksling for Banner-Vaabnet (der ligner meget). Dette sidste, Pogwisch- og Skinkel-Vaabnet staar heller ikke i rette Orden. Dog slige Smaa-Unøjagtigheder forekommer i de fleste Ahnetavler, og hvor mange kan i vore oplyste Tider gøre Rede for deres otte Oldeforældre?»

Saavidt Hr. *Thiset*, hvis Oplysninger jeg er overordentlig taknemlig for. Da det er Jomfru Berete.

De to Damers Ahner var:

Hr. Niels Jensen Rosenkrantz. } Anne Ottesd. Skinkel. 5. }	Hr. Anders Nielsen, kaldet Stygge. }	} Timme Stygge Rosenkrantz.	} Sidsel Rosenkrantz. 1.
Hr. Eiler Rønnow. N. N. Pogwisch. 7. el. Birg Limbæk. }	Berete Rønnow. 3. }		
Jon Jonsen Gere. } Kirsten Rotfeld. 6. }	Gødeke Jonsen. }	} Køle Gødekesdatter Gere. 2.	
Kjeld Axelsen Dotting. } N. N. Eriksdatter Bille. 8. }	Gyde Kjeldsdatter Dotting. 4. }		

og

Hr. Niels Jensen Rosenkrantz. } Anne Ottesd. Skinkel. e. }	Hr. Anders Nielsen Stygge. }	} Eiler Stygge Rosenkrantz.	} Berete Rosenkrantz. a.
Hr. Eiler Rønnow. N. N. Pogwisch. g. }	Berete Rønnow. c. }		
Hr. Niels Eriksen Gyldenstierne. } Mette Jensdatter Banner. f. }	Hr. Peder Nielsen Gyldenstierne. }	} Kirsten Pedersd. Gyldenstierne. b.	
Hr. Torbern Bille. Sidsel Lunge. h. }	Regitze Bille. d. }		

der har ladet Stenen hugge, er det rimeligt, at der er færre Fejl i hendes Ahnerække end i Fru Sidsels.

Jomfru Berete (kaldes ogsaa ofte Birgitte) døde paa Nebbegaard 24. Maj 1586, en 3. Pinsedag, og blev 5. Juni samme Aar stedt til Hvile i Tavlov Kirke ved Siden af sin moderlige Veninde. Begravelsen maa have samlet en Mængde Adelsfolk fra nær og fjærn. Til Begravelsen skænkede Kongen Vildt fra sin egen Vildtbane, og Kongen udlaante 200 Tønder Havre til Følgets Heste. Ved hendes Navn bemærkes i Fru Thale Ulfstands Slægtbog: »En fin gammel Jomfru«.

De to Veninders Lig er nu længst sænkede under Kapellets Gulv, og Stenen er lagt over dem. En ny Adelsslægts Kister, v. Bülow¹⁾, staar paa og ved Siden af Stenen, men ogsaa disse Kister vil formentlig snart blive gemt i Jorden, thi Kapellet agtes indrettet til almindeligt Ligkapel for Sognet. Ligstenen vil da blive indsat i Kirkemuren paa et godt Sted, hvor dette smukke Minde om de to Sødskendebørn paa det gamle Hønborg kan komme til sin Ret.

---

¹⁾ L. V. v. Bülow, Amtmand i Koldinghus Amt (bosat paa Koldinghus) 1746—73, død i Næstved 1785, og hans to Hustruer, Elisabeth Roepsdorff og Charlotte Elisabet, Komtesse Haxthausen, døde henholdsvis 1758 og 1761.

ANN' TRØGLBORG

DEN KLOGE KONE I RINGIVE

VED
HANS KAU

I Slutningen af det 18. Aarhundrede købte et Ægtepar, Hans Pedersen Smed og Hustru Karen Hansdatter fra Varde-Eggen, Gaarden Amlund, der ligger i den sydvestlige Del af Lindeballe Sogn, dækket mod Nordøst af Skoven af samme Navn og med Udsigt mod Syd og Vest over vidtstrakte Hedeegne. De gamle i Sognet fortæller, at Amlund en Gang skal være bleven solgt for 50 Rdlr. Muligvis er det Hans Pedersen Smed og Karen Hansdatter, som har erhvervet sig Gaarden for den Pris.

Amlund var den Gang en Gaard paa flere Hundrede Tønder Land, hvoraf dog største Delen henlaa i uopdyrket Hede. Den havde i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede kun en Besætning paa 8 Køer, i alt 14 Kreaturer. Nu til Dags er den udstykket i 5 Ejendomme, hvoraf den ene Gaard alene har en Besætning paa 12 Køer. Paa alle 5 Ejendomme findes der nu 100 Kreaturer og tilsvarende Hestehold. Der siges, at Amlund i gamle Dage skal have været en Kongsgaard. Hvorvidt det passer, véd jeg ikke. Men den synes i tidligere Tid at have været beboet af lidt finere Folk end en almindelig Bondegaard. »Den 11.

Juni 1787 blev Monsiør Andreas Nees af Amlund begravet, 65 Aar«, og »d. 6. April 1790 blev Sign. Peder Poder af Amlund begravet, 83 Aar gammel«. Den sidste i al Fald ligger begravet i Lindeballe Kirke, hvilket ogsaa tyder paa, at han har været lidt mere end en almindelig Bonde. Egetræspladen (Ligtræet) med Navn og Aarstal for hans Fødsel og Død, som har ligget paa hans Grav, sidder nu paa den nordre Mur i Koret.

Efter Peder Poder arvede hans Søn, Søren Pedersen Poder, Gaarden. Han kaldes hverken Mons. eller Sign. Det er maaske, fordi han giftede sig med sin »Pige«. »Den 10. Maj 1791 blev Søren Pedersen Poder af Amlund og hans Pige Maren Pedersdatter i Amlund trolovede, d. 2. Juli copulerede.«

Samme Søren Pedersen Poder og Maren Pedersdatter er vist ikke bleven gamle i Amlund. De findes ikke senere i Kirkebogen, hverken som Forældre eller som ved Døden afgangne. Rimeligvis er de bleven nødt til at sælge Gaarden og er flyttet fra Sognet, og Hans Pedersen Smed og Karen Hansdatter har indtaget deres Plads.

Hans Pedersen Smed eller Hans Amlund, som han nu sædvanlig blev kaldt, var ikke blot en duelig Bonde, sikkert én af de fremmeligste i sin Tid, men han var især berømt som »klog Mand«. Hans Praksis, siges der, strakte sig over store Dele af Ribe og Vejle Amter. Han tog sit Klientel med sig fra Vardeegnen og udvidede det, da han kom til Amlund. Hans Datterdatter, An' Trøglborg, har fortalt mig, at han var baade det tyske, engelske og franske Sprog mægtig, men denne Udtalelse skal dog vel nok forstaaes med Moderation.

Hans Pedersen Smed og Karen Hansdatter maa

allerede have været godt oppe i Aarene, da de kom til Amlund. Ved sin Død 1820 var han 84 Aar, og hun var 73 Aar ved sin Død 1818. Det varede derfor heller ikke saa mange Aar, før de gik paa Aftægt og overlod Gaarden til deres Datter, Ane Johanne Hansdatter, der var født i Andsager omkring Aaret 1780.

Ane Johanne Hansdatter blev gift med Jens Pedersen, der stammede fra Sæbberup ved Løsning. Formodentlig er han kommen herud i Vesteregnet at tjene, maaske paa selve Amlund, og har saa gjort Ane Johannes Bekendtskab.

Ane Johanne Hansdatter arvede ikke blot sin Faders Gaard, men ogsaa hans »Bøger« og »Klogskab«, og hun blev en næsten ligesaa berømt »klog Kone«, som hån havde været »klog Mand«. Jens Pedersen derimod vandt særlig Ry for sine overordentlige Legemskræfter.

Jens Pedersen og Ane Johanne Hansdatter fik en stor Børneflokk, ikke færre end 8 Børn voksede der op i deres Hjem, og blandt disse var Ane Jensdatter, hvorefter her skal fortælles, den næst yngste.

Hun blev født d. 23. August 1816.

Det var trange Tider den Gang. Man sukkede endnu under Følgerne af Pengekrisen 1813. En Tønde Rug kostede kun 1 Rdlr. og en Ko 6 Rdlr. Det stod trangt til i Jens Pedersens Hjem, og Børnene maatte tidlig ud at tjene. Ane var kun 6 Aar gammel, da hun kom ud at tjene som Faarehyrde, og som saadan tjente hun derefter i flere Somre. Senere kom Faderen ind paa at skaffe sig en Indtægtskilde ved at tage større Flokke af fremmed Kvæg i Græsning, og han beholdt saa Børnene hjemme til at vogte disse. Ane maatte staa op Kl. 3—4 om Morgenen og vandre afsted i Marken til Kreaturerne — hvoriblandt der kunde være

flere store Tyre — og først ved Mørkets Frembrud maatte hun vende hjem igen, naar Kreaturerne havde lagt sig til Nattehvile.

Med Skolevæsenet stod det maadeligt til paa Landet i de Tider, og især herude. Om Vinteren fik Børnene lidt Undervisning af en nylig konfirmeret Dreng, der gik paa Omgang i Amlund og flere Byer. Ret meget havde en saadan Lærer ikke at byde, uerfaren som han var, og det kneb vel ogsaa med Respekten. Om Sommeren gik alle Sognets Børn en halv Dag om Ugen til Lindeballe Skole, hvor »gamle Hansen«, der var »Seminarist fra Borris«, søgte at holde Liv i og at udbedre den Lærdom, som var indterpet i Vintermaanederne. De lærte Luthers Katekismus og en lille Bibelhistorie udenad og fik saa desuden lidt Undervisning i Læsning, Regning og Skrivning. Dermed var alt kommet.

I Foraaret 1831 blev Ane konfirmeret af den djærve Nordmand, Pastor Giellebøl i Ringive, af hvem der endnu gaar Ry i Befolkningen. Han har i Kirkebogen givet hende »meget god« baade for »Kundskab« og »Opførsel«, saa hun maa jo ikke have været af de ringeste.

Efter sin Confirmation forblev Ane endnu godt og vel en halvsnæs Aar i Hjemmet, hvor hun gjorde det ud for Pige, ja, man kan gerne sige, for Karl med. Hun var i Besiddelse af umaadelige Legemskræfter, en Arv fra Faderen. Køernes Malkning, som Pigerne gyser tilbage for i vore Dage og helst vil have væltet over paa Karlene, var det mindste ved Sagen. Nej, Ane pløjede om Sommeren ude i Heden med 4 Stude for en stor Hjulplov. Det forreste Par Stude havde hun en Dreng til at køre, men de bagerste styrede hun selv tillige med Ploven. Skulde der graves Mergel,

tog hun sin Tørn i Mergelgraven sammen med Karlene, og ingen Karl var i Stand til at hamle op med hende, siges der. Hun slog Hø i Engene og mejede Korn paa Markerne. Om Vinterdagene fældede hun Træer i Skoven, og om Vinteraftenerne lavede hun River, Skovle, Trægrebe, Stryger og andre Redskaber af Træ. Hestene kunde hun tumle med og ride uden Sadel saa godt som nogen Karl. Det var ikke just Kvindesyssele efter vore Dages Begreber; men Tiderne var anderledes den Gang.

Og samledes Ungdommen til »Legs«, en Forkortelse af »Legestue«, det man med et lidt finere Udtryk nu til Dags kalder »Bal«, var Ane heller ikke tabt bag af en Vogn. Hun kunde tumle sig i den vildeste Springdans og var æstimeret i en »Legestue« fremfor nogen anden. Et lille Aarhundrede er henrundet, siden Ane var Barn og ung Pige. Almuen var den Gang fuld af Overtro. En Del er der endnu tilbage, men meget er veget for den stigende Oplysning. Ane var i saa Henseende et Barn af sin Tid. Hun kunde fortælle sælsomme Ting.

Ude paa Amlund Mark laa der en Samling Høje, der kaldtes »æ Firhyw« (Firhøje). At det ikke gik »rele« til her, havde hun længe vidst; men en Dag, da hun og hendes yngre Søster var ude paa Marken, saa de ved højlys Dag en af Højene staa hævet i Vejret paa gloende Pæle.

Ikke langt fra »æ Firhyw« laa et Engdrag, der kaldtes »æ Bowselor« (Bukselaarene). Naar Folkene fra Amlund var ude »aa æ Bowselor« for at bjerge Hø, kunde de ofte ved Middagstid høre »te æ Bjerremænd« slog deres Kister i Laas inde i Højene med et mægtigt Rabalder.

Paa Gaarden Gjødsebøls Mark, Nabo til Amlund,

færdedes der en Gjenganger, en stor Mand, der bar en slukøret Hat paa Hovedet. Han havde stjaalet Jord ved at flytte Skjelstenene, og af den Grund kunde han ikke faa Ro i sin Grav, førend Stenene blev flyttede tilbage til deres oprindelige Plads.

Efter at Ane og hendes Søsken i Forening havde faaet Gaarden drevet op, gik Forældrene paa Aftægt, og én af Brødrene overtog den. Senere blev den delt i to Parter, hvoraf en anden Broder fik den ene, og saaledes blev der nu baade et Øster- og et Vester-Amlund.

Anes Moder, Ane Johanne Hansdatter, døde den 27. Marts 1847, og hendes Fader Jens Pedersen døde den 15. December 1861. Han havde giftet sig igjen efter sin første Hustrus Død.

Som 26aarig Pige drog Ane ud at tjene. Under 1. November 1842 er hun i Kirkebogens Afgangliste ført til Afgang fra Lindeballe Sogn til Nabosognet Ringive. Her havde hun en Morbroder, Niels Christian Hansen, der ejede et lille Husmandssted, som kaldtes »Trøglborg«, og hos ham kom hun til at tjene. Der var Fattigdom til Huse. En 2 à 3 Køer og et Par Stude, det var hele Besætningen. Niels Chr. Hansens Kone var død, og det var gaaet jævnt tilbage for ham i de senere Aar. Her kom Ane ret tilpas med sine stærke Arme og rappe Hænder.

Niels Chr. Hansen havde en Søn ved Navn Knud, som var derhjemme. Han var omkring ved en Snes Aar gammel, altsaa en 6 Aar yngre end Ane. Det blev nu Ane og Knud, der maatte gjøre Arbejdet, og som den ældre og tillige den overlegne i Dygtighed blev det ganske naturligt Ane, der overtog Kommandoen. Imidlertid førte Samarbejdet til, at Ane og Knud blev »gode Venner«, som man siger paa Jydsk,

med andre Ord forlovede, og efter en 2 à 3 Aars Forløb stod deres Bryllup paa »Trøglsborg«, som Knud arvede efter sin Fader, og her var Ane nu Husmoder i over 60 Aar.

Ane og Knud sled troligt sammen gennem et langt Ægteskab, og det var næsten Underværker, de fik udført. Til Stedet hørte flere Hundrede Tønder Land, der laa hen i uopdyrket Hede. Dette Areal fik de for største Delen taget under Kultur. Og Besætningen drev de fra et Par Stude og en 2 à 3 Køer op til 5 à 6 Heste og ca. 30 Kreaturer. Naturligvis blev Bygningerne snart for smaa til at rumme den indavlede Sæd, og den lille Husmandshytte maatte derfor vige Pladsen for en stor, grundmuret Gaard, der ligefrem blev en Pryd for Egnen.

Og det var Ane, der var Sjælen i det hele. Hun pløjede og harvede, saaede og høstede, ligesom hun var vant til hjemme fra Amlund. Til den ny Gaard huggede hun selv Tømmeret og tækkede Husene. I det hele gik hun ikke af Vejen for noget som helst Arbejde. Og alt dette ved Siden af, at hun passede sit Hus og opdrog sine Børn.

Og det var ogsaa Ane, der maatte gøre den nødvendige Omsætning med Kreaturbestanden. Hun var en kjendt Størrelse paa alle Omegnens Markeder og ikke mindst paa det berømte Vorbasse Marked. Helt oppe i Slesvig har jeg truffet Folk, der kjendte Ane. Jeg kom en Gang for mange Aar siden til at rejse med en Pranger i en Dagvogn deroppe. Da han fik at vide, fra hvilken Egn jeg var, spurgte han meget interesseret, om jeg ikke kendte Ann' Trøglsborg fra Ringive. Han og Ane havde slaet mangan Handel af. Folk lagde uvilkaarlig Mærke til den høje, stovte Kvinde med den gammeldags Hat paa Hovedet og

det karakteristiske Ansigt indrammet af Pibestrimler og med en mægtig Kjæp i Haanden. Naar Ane fik sig stillet op i skraa Stilling med Maven skudt frem, idet hun stivede Ryggen af med Kjæppen, som hun holdt fast om med begge Hænder, var hun ikke billig. Hun forstod at mønstre et Kreatur og vidste, baade hvad hun skulde forlange, og hvad hun skulde give for et saadant. Den Pranger skulde være staaet tidlig op, som skulde narre Ane. Der blev vel nok somme Tider gjort Forsøg derpaa; men Forsøget faldt uheldigt ud.

Efter en Handel skal der jo gjerne et Lidkjøb til, og det var Ane heller ikke bange for at tage med. Hun satte sig i Række med Mandfolkene og drak alle de Kaffepunse, man bød hende. Prangerne gjorde ofte Forsøg paa at drikke hende under Bordet; men det blev nok i Reglen dem selv, der først blev afkjørt. »Hun haaj' jo nowr Skidt, hun tow i æ Mund for et, naar hun drak«, mente man om Ann'.

Knud kunde slet ikke klare sig uden Ane. Naar hun var syg, hvad hun forresten vist sjældent var, undtagen naar hun laa i Barselseng, men det skete jo ogsaa en Gang imellem, var han ganske ulykkelig. Gik Ploven i Stykker, kunde han ikke selv gøre den i Stand. Han maatte da ind til Ane med den eller Dele af den, og hun laa da i Sengen og tømrede Skaden i Stand. Skulde der sælges eller kjøbes et Kreatur, mens hun laa til Sengs, maatte dette trækkes op foran Sovekammervinduet, for at hun kunde ligge og mønstre det og derefter afgive sit Votum.

Men det var Ann' Trøglborgs Lægegjerning, vi skulde høre noget om.

Allerede hjemme i Amlund havde hun studeret Lægekunsten under Moderens Vejledning, og da Mo-

deren døde, arvede hun Bøgerne og Moderens Praksis med, og i den lange Aarrække, hun boede i Trøglborg, havde hun stadig et stort Klientel.

»En sandet Hedevej med dybe Hjulspor snor sig her forbi i sære Bugtninger. Henad Vejen kommer et enligt Kjøretøj langsomt slæbende — en tarvelig Fjællvogn, forspændt med en lille, mager Helmis. Paa Agefjælen foran sidder en halvvoksen Knøs som Kusk, og bag i Vognen paa et Leje af Halm ligger en ældre Kone; hun ser syg og forpint ud; hendes Kind er bleg, og hendes Træk er prægede af aarelange Lidelser. — Det er en Syg, der skal til den »kloge Kone.«¹⁾

Saaledes skriver én af Ann' Trøglborgs Biografer. Og dette Syn, som her beskrives, hørte til Dagens Orden. Der gik vist ikke mange Dage, hvor Ann' Trøglborg ikke modtog Patienter i sit Hjem. Hun tog ogsaa ud, men det var sjældnere. Sin meste Praksis besøgede hun hjemme.

Der var saavist ikke en Sygdom, som Ann' Trøglborg gik af Vejen for, og i tidligere Tid, da der ingen rigtige Læger fandtes i Egnen, søgtes hun vel ogsaa i alle mulige Tilfælde, men i de senere Aar var det navnlig udvortes Sygdomme: Legemsbeskadigelser, Hudsygdomme, buldne Fingre, Blodforgiftningstilfælde, hendes Raad blev søgt for. Naar én fik »Jedder ved en Finger«, som det i gamle Dage kaldtes, eller paa Nutidens Sprog: Blodforgiftning, var Ann' Trøglborg den, man helst tyede til. Almindelige Læger kunde vel ogsaa her hjælpe, men Ann' gav skrappe Medicin, det gik hurtigere fra Haanden, og Betalingsvilkaarene vare gunstigere. Selv om man ogsaa havde begyndt med en almindelig Læge, endte man dog tit

¹⁾ N. B. i »Frem« 1905, Nr. 19.

hos Ann' Trøglborg, og hun fik i hvert Fald Æren for at have truffet Sømmet paa Hovedet.

Medikamenterne tilberedte hun selv af de forskellige Urter, hun indsamlede til dette Brug. »Dær æ saa manne Slaus Øvter te, men de er om, te en faastaar aa brug' em«, sagde Ann'. I Krukker og Potter havde hun sine Doktorsager, og det lugtede, ligesom naar man kom ind paa et Apothek.

Hendes Medicin kunde stundom være af en ret ejendommelig Art. Saaledes fortælles der, at hun mod Blegspot skal have anvendt Pandekager, hvori der var blandet 7 forskellige Slags Ingredienser, bl. a. hakket Hugormekjød. Om det passer, véd jeg ikke. Ann' har sikkert ikke selv røbet Hemmeligheden, og det hele er maaske noget, man har tænkt sig til.

Iøvrigt var hendes Fremgangsmaade denne: Naar en Patient ankom, blev Tilfældet naturligvis grundigt undersøgt. Derefter maatte Patienten indtage en Snaps, somme Tider to efter Omstændighederne, af »noget«, Ann' bryggede sammen i sit Spisekammer for lukkede Døre. Det var skrappe Sager, der kunde faa selv den stærkeste til at »skuddre sig«. De mindre stærke maatte ofte give Snapsen op igjen. Saa smurte hun det daarlige Sted med »noget«, gav Patienten »noget« med til videre Selvbehandling og den nødvendige Underretning om Fremgangsmaaden. Var denne sidste saa indviklet, at Patienten ikke kunde huske den, var Ann' ogsaa Mester for at kunne give en skriftlig Rapport fra sig. Naturligvis maatte en Patient ofte møde flere Gange, for at Ann' kunde følge Sygdommens Gang. Men næsten altid lykkedes hendes Kur.

Vor Pige — fortæller en Kone — havde da faaet saadan en daarlig Næse. Det var vist Kirtler. Vi søgte Læge, men lige meget hjalp det. Saa tog vi ud

til Ann' Trøglborg med hende. Ann' slog Kors for begge hendes Næseboer og gav os noget at smøre med. Hvad det var, véd jeg ikke, men det lugtede af alle Slags Urter. Det hjalp, og snart var Pigen kureret og har ikke fejlet noget siden.

Jeg havde faaet buldne Fingre — fortæller en anden — og kunde ikke være til hverken Nat eller Dag for Pine. Jeg tog saa ud til Ann' Trøglborg — »hun ska jo væ'e saa goe te'et, sejer de jo.« Først gav hun mig en stor Snaps — »uh, hvor en smagt grim« — og saa blev jeg smurt paa de daarlige Fingre. Jeg skulde hver Dag hjemme tage Enebærdræber i Vin eller Brændevin, fik Urter med, jeg skulde koge og tage ind daglig, og jeg skulde hver Dag smøre Fingrene i Terpentin. Snart vare mine Fingre kurerede.

En Mand, der led af Bylder i Nakken, kom ligeledes til Ann' Trøglborg om Raad. Hun gav ham noget at smøre Bylderne med; men, føjede hun til, kan det ikke hjælpe, saa gives der kun et Raad. En Torsdag Morgen, før Solen staar op, skal Du gaa ned til Aaen, tage en lille Sten, som Du finder der, og kaste den over Hovedet paa Dig selv og ud i Vandet. Det skal nok hjælpe.

En Aftenstund sad en Mand og røg Cigar. Pludselig hovnede hans Overlæbe op i en foruroligende Grad. Formodentlig har han brændt den med Cigaren, og der er opstaaet en Blodforgiftning. Han havde ikke megen Lyst til ved Nattetid at kjøre den lange Vej til Lægen, men paa den anden Side turde han heller ikke opsætte til næste Dag at søge Hjælp. Han bestemte sig da til at gaa til Ann' Trøglborg, der ikke boede ret langt borte. Særlig glad derved var han ikke; thi han vidste, at Ann' af en bestemt Grund var vred paa ham. Han tog da Mod til sig. Nød

bryder jo alle Love. Ann' gik ud i Spisekammeret og tog sin Søn med. De lukkede Døren og blev længe borte. Manden tænkte: »Hun slaar dæ s'gu nok ihjell!« Han maatte have ikke én, men to Snapse til en Begyndelse, og »det var noget, der var Kraft i«, og derefter blev han smurt. Da han gik, sagde han meget spagfærdigt til Ann': »Skal a kom i Moen igjen?« »A har Misæl lieg kjær, enten Do kommer her i Moen, eller Do gaaer en annen Stej hen.« Hun var tydelig nok vred; men en Doktor er jo pligtig til ogsaa at kurere paa sine Fjender. Næste Morgen var Læben imidlertid svunden ind, og han behøvede ikke at gaa nogen Steder hen for den Sags Skyld.

Det faar være nok med disse Eksempler fra Ann' Trøglborgs Praksis. Disse Tilfælde kunde suppleres med Hundreder af lignende Slags.

En af Ann' Trøglborgs Kure har jeg selv med Beundring været Vidne til. Der boede i mit Sogn en Mand, der højt oppe i Aarene blev angrebet af Excem i en voldsom Grad. Han søgte alle de Læger, der fandtes baade fjern og nær; men lige meget hjalp det. Han pintes og tæredes mere og mere hen. Jeg besøgte ham en Decembraften i Mørkningen, da sad han sammenfalden i en Lænestol ude i Kjøkkenet ved Siden af Comfuret, medens hans Hustru syslede omkring derude. Det syntes mig klart, at han havde ikke langt tilbage, som Kræfterne var taget af, og det samme mente han selv. Vi tog Afsked med hinanden, som om det var sidste Gang, vi saaes. Da jeg gik, sagde han: Hvis jeg lever en lille Tid, saa kom herud igjen.

Imidlertid kom han i Tanker om som et sidste Forsøg at henvende sig til Ann' Trøglborg; hun havde jo efter Sigende kureret saa mange, og der kunde jo

da ikke være noget forset med at prøve det. Ann' blev hentet; thi Manden var for daarlig til at komme til hende. Hun saa paa ham og foreskrev den nødvendige Kur. Manden begyndte hurtigt at bedres og kunde senere taale at kjøres ud til Ane til yderligere Consultation. Han endte med at blive fuldstændig helbredet. Nu er han en gammel Mand, men rask og livlig, og han er flyttet til et andet Sogn, men jeg træffer ham saa tit. Vi mindes da gjerne hin Aften, da vi begge troede, at hans Endeligt var kommen, og han priser Ann' Trøglborg, som den der næst Gud har bragt ham Livet igjen.

Da Ann' var paa Sygebesøg hos ham, har han fortalt, skulde hun jo da have noget Smørrebrød; thi hun havde kjørt en lang Vej. Ved den Lejlighed stak hun adskillige Snapse under Vesten, som man siger. Det var nødvendigt, sagde hun, ellers vilde Maden ikke glide ned. Hun var den Gang godt op imod de 90 Aar og havde ikke en Tand i Munden.

Ann' Trøglborgs Specialitet var dog egentlig Behandling af Hugormebid. Paa dette Omraade vandt hun en ganske særlig Berømmelse. »Det er mere end blot en vovet Paastand«, siger hendes ovennævnte Biograf, »naar det hævdes, at ingen Læge er i Stand til at behandle Hugormebid med en saadan Sikkerhed som hun. Flere Gange har hun endogsaa helbredet Patienter, som Lægerne har maattet opgive.«

For en Del Aar siden blev en Dreng fra Sønderomme bidt af en Hugorm, eller, som Befolkningen herude kalder det, »hugormeslaet«. Drengens Fader kjørte skyndsomst med ham til den nærmestboende Læge, der naturligvis behandlede ham efter alle Kunstens Regler. Men lige meget hjalp det. Drengen blev ringere og ringere. Lægen var hos ham flere Gange,

men al hans Kunst var omsonst. Tilsidst erklærede Doktoren, at der var ikke noget at stille op. Drengen var uheldbredelig.

Efter denne lidet trøstelige Besked kjørte Drengens Fader saa over og hentede Ann' Trøglborg. — »Som han dog var forkludret, den stakkels Dreng! For de Doktore forstaar det jo ikke!« udtalte Ane senere. — Naa, hun gav sig jo til at kurere paa ham, som han var, og til stor Forbavselse for alle kom han sig.

Drengens Forældre blev naturligvis glade. Men, hvem der blev lang i Ansigtet, det var nok Doktoren. Han tog det Parti at melde Ane til Øvrigheden, fordi hun havde frelst et Menneskeliv, hvor hans Forstand stod stille. Hun blev idømt en Bøde paa 10 Kroner.

Da Ane var for Retten i Anledning af denne Sag, spurgte hun Herredsfuldmægtigen: »Hvis Doktoren siger til Dem, at De skal dø, og jeg siger, at jeg kan kurere Dem, vilde De saa ikke have mig til det?« »Jo, pinedød vilde jeg saa«, svarede Fuldmægtigen, »men derfor skal De ligegodt betale Mulkten.«

Ane lod sig dog ikke saadan uden videre gaa paa. Hun appellerede Dommen, idet hun vel syntes, at hun, i alt Fald moralsk set, havde Retten paa sin Side. Hun blev da ogsaa frikjendt.

Fra den Tid af havde Ane saa godt som Eneret paa det Omraade af Lægekunsten, og hendes Kur har næppe nogensinde slaaet fejl. Og Hugormene skaffede hende virkelig en betydelig Praksis. Det sker nemlig ret ofte i Hedeegnen, hvor Ane jo havde sit Domicil, at en Dreng, der om Sommeren løber med bare Fødder, kommer til at træde paa en Hugorm og bliver bidt af den.

Hvilke Lægemidler, Ane brugte mod Hugormebid, se, det var en Hemmelighed.

Jeg kom en Gang forbi Trøglborg paa en Spadseretur sammen med en god Ven. »Lad os gaa ind og se til Ann' Trøglborg«, sagde jeg. Ja, det var P. godt med paa. Dørene stod paa vid Gab, og vi gik lige ind. Men her var ikke et Menneske at finde, skjønt vi kiggede ind baade i Sovekammer og Spisekammer. Paa Bordet i den rummelige Dagligstue laa en gammel tyk Bog. »Gaa hen og se, hvad det er«, sagde jeg til P. »Det tør jeg skam ikke«, svarede han, »det kunde gjerne være *Cyprianus*.« »Saa lad mig komme til, jeg har gaaet i den sorte Skole.« Det viste sig da at være en gammel Huspostil, som Ane rimeligvis havde siddet og læst i, inden hun er gaaet til sit Arbejde.

Paa Marken udenfor Gaarden traf vi Ane. Hun var i Færd med at rive Blandkorn sammen, der var slaaet paa Skaar. Det havde staaet noget tyndt paa Bunden, kunde man se, og det var for kort til at bindes. Det var en smuk Solskinsdag i Oktober Maaned, saa det var en lidt sen Tid at høste ind paa.

Vi gav os i Snak med Ane. Jeg vilde gjerne have afluret hende Hemmeligheden med Hensyn til at kurere for Hugormebid, men det lykkedes ikke. »Er det sandt, at De samler smaa Hugorme ind om Sommeren for at bruge Kjødet af dem til Medicin mod Hugormebid. Det siger Folk.« »Ja, Folk sejer saa møj, men det passer et det hal a'et«, svarede Ane. Ja, den Erfaring havde jeg ogsaa gjort. Men dermed var jeg lige klog med Hensyn til Hugorme-Kuren. Jeg gjorde paany et Forsøg, men der var stadig vinket af. Ane forsøgte nu at faa Samtalen drejet om i en anden Retning. Hun saa op paa mig og spurgte: »Hvor æ den hier Mand ejesen fra?« Ja, jeg var da Præsten fra G. »No, saa var et Dem, dæ holdt Ligtaael øver mi Broer Hans. A ka howsk, Di soe« — og saa fik

jeg hele Ligtalen. Jeg kunde ikke saa lige huske, hvad jeg havde sagt over hendes Bror Hans, men jeg maatte tilstaa, at jeg godt kunde have sagt saadan, og jeg maatte beundre den gamle Kones Hukommelse.

»Men det var de smaa Hugorme, Ane«, vedblev jeg. »Aa, De æ møj kloger, end A er«, afværgede Ane polisk. »Ja, da kan jeg sandelig ikke kurere for Hugormebid«, svarede jeg. Ane gik stadig udenom, som Katten om den varme Grød, da jeg lirkede videre. Jeg mærkede nok, at man fik ikke mere at vide af hende, end hvad hun selv vilde.

»De ku da liegodt et gør mæ nowwer«, fortsatte Ane, og saa fortalte hun med Stolthed hele Historien med Drengen fra Sønderomme og Herredsfuldsmægtigen o. s. v.

Hun tog sig ligefrem imponerende ud, den højt be-
dagede Kvinde, som hun stod der i Oktobersolskinnet med de markerede Ansigtstræk og de kloge Øjne.

Vi tog Afsked med hende og gik. Det var sidste Gang, jeg talte med Ann' Trøglborg.

Egentlig Hekseri havde Ane, efter sit eget Udsagn, aldrig givet sig af med. Dette skal nemlig læres inden Konfirmationen, og dets Udøvere maa aldrig nyde Herrens Nadvere. Heksene blive derimod »berettede« af den onde St. Hansnat paa Bloksbjerg, hvor de ride hen paa et Kasteskaft. Men Ann' Trøglborg gik til Alters i Ringive Kirke.

Noget andet var, at Ane havde lært at kurere et og andet, der var »forgjort«, og kunde dermed hjælpe baade sig selv og andre af sine Medmennesker.

I Nærheden af »Trøglborg« laa et Husmandssted, som kaldtes »Baastlundhus«. Her boede en Gang en Mand, der hed Jens Østergaard, og som vilde »gøre ondt«. Det fejlede næsten aldrig, naar Jens Østergaard

havde været hos en af Naboerne, at der jo saa blev noget i Vejen paa én eller anden Maade. Saadan kom han ogsaa en Gang ind paa »Trøglborg«. Ane havde da netop sin Gjærpotte staaende paa Bordet i Stuen — »hun tænkte jo aldrig ved det«. Saa siger Jens Østergaard: »Da har Du endda mange Gjær, Ann'«, og siden den Tid var det hende ikke muligt at faa Øllet til at gjære. Først da hun havde skaffet sig »noget« til at komme i Bryggekarret, løstes Trolddommen, og der kom atter Gjær paa Øllet.

En anden Gang, da samme Jens Østergaard havde været paa »Trøglborg«, blev der fire Køer syge, saa de ikke kunde rejse sig; men ogsaa her var Ann' Situationen voksen.

I Nærheden af Trøglborg boede ogsaa en Gang en Kone, der hed Maren. Hun var en vældig Heks. Dem var der jo saa mange af i fordums Tid, nu er der ingen. Samme Maren kom en Dag hen paa Trøglborg for at hente Mælk ved Middagsmalkningen. Hun gik op imellem et Par Køer og strøg paa dem, og saa var S. løs i Køerne. De brølede og tumlede sig og vilde med Gevalt staa paa Hovedet. Da Maren var gaaet, kom Ann' ud og saa Elendigheden. »Hun er klog«, sagde Ann' om Maren; »men a er ælyvvel den klogest«. Køerne blev straks rolige.

Derimod indtraf der en Gang et Tilfælde, som Ane stod afmægtig overfor. Der kom en »mægtig stor svot Kok« og satte sig paa hendes Grubekedel. Den formaede hun ikke at gjenne bort. Da maatte hun have Bud efter hendes Broder Hans, der ogsaa var »klog« Han kunde magte Kokken. »Dævlen gaael i'et« — sagde Hans Amlund senere — »vaar a et kommen, vaar æ Gaard gavven op i Luer!« Det betyder nem-

lig Ildebrand, siges der, naar en Hane saadan kommer og sætter sig.¹⁾

Ann' og Knud fik i Tidens Løb en ikke saa lille Børneflokk. Da Børnene voksede til og kom til Skjelsaar og Alder, skulde de jo sættes i Vej. Gaarden »Trøglborg« var saa stor, at den godt kunde deles i to, og det skete ogsaa en Gang omtrent midt i Syvtiaarene. Der blev da bygget en Gaard til paa Udmarken, »Lille Trøglborg« kaldet. Ann' hjalp selv til denne Gang ligesom sidst. Hun gjorde Haandlangerarbejde og holdt ud med Murere og Tømrere fra den tidlige Morgenstund til Aften silde, spiste sammen med dem og fik sin Snaps og sin Puns med ligesom de andre. To af Sønnerne fik nu hver sin Gaard, medens en 3 à 4 Døtre efterhaanden blev gifte, dels i Hjemsoget og dels uden Sogns. En tredie ugift Søn har stadig haft Ophold paa Fødegaarden. Ann' og Knud gik selv paa Aftægt i Trøglborg, det vil sige, de blev gaaende hos Sønnen og Svigerdatteren, fik Opholdet og forrettede, hvad de kunde, saadan som Begrebet »Aftægt« i Almindelighed forstaas der i Egnen.

Efter nogle Aars Forløb døde Knud, og Sønnens Hustru døde ogsaa, efterladende sig en Flok smaa Børn. Det blev nu Ann', der for anden Gang maatte overtage Pladsen som Husmoder paa Trøglborg, og trods sin fremrykkede Alder vég hun ikke tilbage. Ved Siden af sin Praksis styrede hun Husholdningen paa Gaarden og opdrog sin Søns Børn og havde ikke en Gang en Pige til Hjælp. Og det var nok ikke godt, at Husholdningen og Børneopdragelsen skulde tage al hendes Tid. Nej, hun gik om Sommeren ogsaa daglig til Marks. Da hun var 87—88 Aar, bandt hun

¹⁾ Gaarden med Undtagelse af Stuehuset brændte alligevel for et Aars-tid siden, men det var ikke Kokkens Skyld, det var en Vagabond, der satte Ild paa.

endnu alene den allerstørste Del af Kornet op dér paa Gaarden, der ganske vist ikke dreves ret skrappt. Hendes Helbred var usædvanlig kraftigt, hun vedblev at være rask og rørig og fuldstændig aandsfrisk lige til hendes sidste Sygdom, kunde læse uden Brillen og havde en Hukommelse, som de fleste maatte misunde hende.

Et Par Aar før Ann's Død blev hendes Søn idømt en Mulkt for »Dyrplageri«. Han havde ladet sine Kreaturer gaa for længe ude i Kulden om Efteraaret, og der var nogen, der havde meldt ham. Det var gaaet tilbage for dem paa Trøglborg i de senere Aar, deres Avl blev for ringe, og de havde det knapt med Foder til Vinterbrug, hvorfor de benyttede sig af Græsmarken saa længe som muligt. Ann' tog sig denne Sag meget nær og mente, at der var gjort Sønnen Uret. Men hun havde jo selv gjort Erfaring om, at en Underrettsdom kan kuldcastes, naar den gaar til højere Vedkommende, og hun besluttede baade for at redde Sønnens Pengepung og hans Ære at gjøre et Forsøg. For at gjøre Pinen saa kort som muligt, sprang hun alle Melleminstanserne over og gik lige til »Allerhøjesteret« — hun skrev selv direkte til Hs. Majt. Kong Frederik d. 8., der lige var kommen paa Tronen, og bad om hans Intervention i Sagen:

Trøgelborg, den 23. Februar 1906.

De Høieste Allenaadigste Majestæt
Kongen af Danmark Tillykke paa Tronen.

Forbøn for min Søn.

I anledning af vedlagte Brev af en Bøde til Herreders Pollitikkasse. Bede jeg vor Allernaadigste Majestæt Kongen hvis det er mulig at frigive ham for den Bøde og omkosninger. Han har alletider været en

god Søn overfor sine Forældre Søskende Hustru og Børn og for alle saavidt det har været Ham mulig og omhyggelig for alt men mangen gang haft meget Uhæld ihvor paapassen han har været i Fjor Ødelagde Fritsfluerne en stordel af hans Sæd men han siger altid efter Uhæld kommer der nok Lykke igjen bare man kan oppebie den han har ogsaa haft sin part af sorg ved Dødsfald hans Fader Døde og hans 3 Børn og Kjære Hustru. Nu Haaber jeg vor Allernaadigste Majestædt Kongen vil høre en Gammel Moders Bøn der bliver Halvfemsenstye Aar den 12. August 1906.

En Venlig Hilsen
Til Deres Ærede Allernaadigste
Hs. Majestæt Kongen
fra
Ane Jens Datter
Trøgelborg.¹⁾

Om Ann's Brev nogensinde er kommen Kongen personlig for Øje, er maaske tvivlsomt. Resultatet blev i alt Fald, at Underrettsdommen denne Gang kom til ved Magt at stande, hvilket, som man kan forstaa, ingenlunde var efter Ann's Hoved.

Ann' Trøgelborg endte sit daadrige Liv d. 14. Febr. 1907 efter et kort Sygeleje. »Der gror ingen Urt mod Døden«. For den maa selv en »klog Kone« bukke under. Men Mindet om »den kloge Kone i Ringive« vil blive bevaret med Taknemmelighed her i Egnen af de mange, hun har hjulpet til Helsen og Sundhed. Og selv i de kommende Slægter vil hendes Minde endnu en rum Tid blive ved at lyse, og de mærkelige Fortællinger om hendes Liv og hendes Kunst gaa fra Mund til Mund.

¹⁾ Brevet har jeg faaet en Afskrift af i Justitsministeriet, hvor Sagen gjemmes.

Sin Kunst har Ann' Trøglborg taget med sig i Graven. Kun den Del af den, som syntes mest uundværlig for hendes kjære Hedeboer, og som ingen ny-modens Læge rigtig forstaar sig paa, nemlig Kuren mod Hugormebid, har hun ladet gaa i Arv til sin Søn. Fremdeles er der Hjælp at faa paa Trøglborg mod Hugormens giftige Brod; men dermed er ogsaa alt kommen.

»Ann' Trøglborg« — er der med Rette bleven sagt — »stammer fra en gammel Kæmpeslægt, runden af ægte jydsk Rod. Noget af Fortidens Urkraft aabenbarer sig gjennem hende. Hendes Slægtsfølelse er stærk og udholdende. Derfor har hun i Trofasthed bevaret Fædrenes Lærdomme og Kultur, og netop derfor er hun en ægte Type paa »den kloge Kone«, der nu forsvinder som Lyngen herude paa Heden, medens en ny Kultur holder sit Indtog paa Jyllands mørke Prærie.«

LIDT OM SKOLEFORHOLD I GAMLE DAGE

AF

LÆRER J. J. RAVN, STOVSTRUP

Som bekendt var Skoleforholdene i ældre Tid ofte meget daarligt ordnede. Skolebygningerne baade paa Landet og i Byerne var smaa og uanselige, navnlig naar man sammenligner dem med de Skoler, der nu bygges. Lærerens Løn var ogsaa beskeden i Forhold til, hvad der nu ydes. — I Aarbogens 2det Halvbind 1906 har jeg meddelt lidt om Skoleforhold her i Sog- net, og da jeg mener, det maaske kan have nogen Interesse at høre lidt om, hvorledes Forholdene har været andre Steder her paa Egnen, meddeles følgende efter en gammel Embedsbog i Skærup Skole. Den første, der har skrevet i Bogen, er Lærer Johannes Petersen, der fra 1803 til 1853 var Lærer i Skærup. Petersen faar det Vidnesbyrd af gamle Folk paa Egnen, at han var en meget dygtig og afholdt Lærer. Han er efter Bogen at dømme tillige en interessant Fortæller, og da han ikke alene fortæller om Skoleforholdene i Skærup, men ogsaa om andre af Egnens Skoler, skal her gengives nogle af hans Optegnelser. Han skriver bl. a. »De over Døren paa Skolens For- side indsatte Sten udviser, at Skærup Skole er bygget i Aaret 1721 af Kong Frederik den 4de. I hele Landet var der 12 Rytterdistrikter, de 3 af disse laa i Jylland. Hvert Distrikt fik 20 Skoler, og til hver Skole blev lagt 280 Tdr. Hartkorn. Dog viser et herefter anført Dokument, at ikke alle Skoler fik saa meget Hartkorn underlagt, og at til Skærup Skole kun var henlagt

257 Tdr., 4 Skp., 3 Fdkr. — Til Skærup Skoledistrikt hørte foruden Sognets hele Hartkorn en Del af Store Velling og 2 Halvgaarde i Lille Velling (denne By var henlagt under Pjedsted Skoledistrikt) og næsten hele Vinding Sogn, som ses af følgende Afskrift:

Skærup Skole er tillagt efterfølgende Byer og Steder, som bestaar af Hartkorn, som følger:

1. Skærup By	99	Tdr.	,	1	Skp.	,	2	Fdkr.	,	2	Alb.
2. Svinholt By	12	—	4	—	2	—	1	—			
3. Vinding By og Sogn (undtagen Thomas Hansen Bondes Gaard ¹⁾ , der har 7 Tdr., 1 Skp. 2 Fdkr. Hartk., som svarer til Andkær Skole).....	96	—	2	—	»	—	»	—	»	—	
4. Af Velling, 10 Beboere med	44	—	4	—	2	—	»	—	»	—	

Summa... 257 Tdr., 4 Skp., 3 Fdkr.

Mangler saa igen i 280 Tdr.

Hartkorn..... 22 — 3 — 1 —

Hvilken Mangel aarlig betales af Kirkekassen med 1 Rdl., 3 Mk., 13 Sk.

Koldinghus, d. 2den April 1733.

J. von Jessen.

Som Følge af, at man omtrent vilde have lige meget Hartkorn henlagt til hver Skole, blev nogle Skolers Distrikter meget ubekvemt fordelte f. Eks. til Pjedsted Skole, hvortil laa 36 Tdr., 1 Skp., 1 Fdkr., 2 Alb. af Smidstrup Sogn, Børkop m. m. i Gaverslund Sogn og en Del af Pjedsted, hvorimod noget af Pjedsted hørte under Bredstrup Skole. — Smidstrup Skoledistrikt laa derimod helt i Sognet.

De kongelige Skoler her paa Egnen, det gamle koldingske Rytterdistrikt er følgende:

¹⁾ Han beboede den Gaard, der nu ejes af Kierkegaard, 1662 er den eneste af Byens Gaarde, der bærer Navn af Selvejgaard. 1736 den 10de Juni holdt Bertel Thomsen Bonde, der var ovennævntes Søn, Bryllup med Ane Sørensdatter. I den Anledning skriver Pastor Bagger: »De lod brede Hynder for dem, men Bonden var der dog. De ofrede lumpen hver 1 Slettedaler og 15 Skilling.« — (Vinding Sogns Kirkebog i Landsarkivet i Viborg.) Gaarden kaldes nu Vinding Overgaard. —

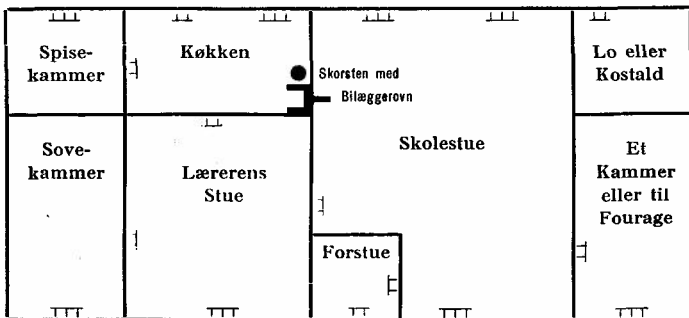

Skærup, Smidstrup, Pjedsted, Bredstrup, Gaarslev, Andkær, Egeskov, Erritsø, Tavlov-Nebel, Herslev, Almind, Bjært, Eltang, Harte, Aagaard, Højen, Ammitsbøl, Egtved, Vraa, Veerst, Øster-Gesten, Store Andst, Vester Vamdrup, Skanderup og Seest — ialt 25 Skoler — Skoledistrikterne vedblev i denne gamle mangelfulde Beliggenhed til Aaret 1817, da de i Følge Kancelliskrivelse af 18de Marts samme Aar blev erklærede for ophævede fra Aaret 1815, da de nye af Skolekommissionerne foreslåede Distrikter blev oprettede, dog blev her i Pastoratet da kun endnu 2 Skoledistrikter ad interim (indtil videre), og hvorefter Vinding blev fritaget for at kontubere (betale) til Skolen her, og Svinholt blev lagt til Vinding Skole. NB. Vinding havde 1743 faaet sin egen Skole. — Lille Velling, Store Velling og Klattrup blev ansatte til at yde Skolebidrag hertil, endskønt en Del af Beboernes Børn vedblev at søge Skolen i Smidstrup ligesom forhen. De Børn i Lille Velling og Foldsted undtagen, som alle søgte Skolen her. —

Skolebygningen (det egentlige Skolehus) var ligesom alle Frederik den 4des Skoler saaledes indrettet:

Grundplan af Skærup Skole

efter Lærer Joh. Petersens Tegning.

Nord

⏏ betegner et Vindue, ⏏ betegner en Dør.

Nogle Forandringer blev efterhaanden gjort ved en Del af disse Skoler, især hvor man havde et Udhus; thi der benyttedes de 2 Fag i Enden tildels til et Værelse, hvilket her fandt Sted. Den Indretning, Skolebygningen nu har, fik den først 1828, da den ældre Indretning var ubekvem til den »indbyrdes« Undervisnings Udførelse i Skolestuen. Bekostningen ved denne Forandring medførte en Udgift af 138 Rdl. 5 Mark Sølv. (1827 blev Smidstrup Skoles Indretning forandret, og 1 Fag bygget til dens østre Ende. Det kostede 193 Rdl. 4 Mark Courant eller 310 Rdl. Sølv.¹⁾ Udhus var her ikke til Skolen; thi det lille Hus, som staar her sønden i Gaarden og bruges til Kostald, Faare- og Svinesti samt Brændsel, blev købt til mig paa en Auktion, som forrige Skoleholder Kraghs Enke afholdt den 27de Juni 1803. Jeg, Petersen, har bygget begge Endekover til samme og indemuret de fleste Vægge, som forhen var blot Lervægge, med gamle, ved Skolereparation affaldne Sten. Jeg har ladet Taget tække flere Gange og holdt det vedlige som min Ejendom. Det Korn, jeg har avlet paa Lodden, maatte jeg indtil 1823 sætte paa Skolens Loft, og til dets Tærskning var en liden Lo i Enden af Skolehuset; men i det nævnte Aar blev de 5 Fag Ladehus bygget Øst for Skolen, og paa det halve Pastorats Bekostning, nemlig af Byerne Store Velling, Lille Velling og Klattrup med Hartkorn 114 Tdr., 4 Skp., 3 Fdkr., $\frac{1}{2}$ Alb., som lagt til Skærup, der bidrog af 101 Tdr., 2 Fdkr., $\frac{3}{4}$ Alb., udgjorde ialt 215 Tdr., 5 Skpr., 1 Fdkr., $1\frac{1}{4}$ Alb. — Den anden Halvdel af Pastoratet, der var henlagt til Smidstrup Skole, havde forhen bygget et Udhus ved den, og derfor kom Beboerne der ikke til at bidrage til Udhuset her ved

¹⁾ Smidstrup Skole laa da ved den vestlige Side af Præstegaardshaven.

Skolen. Dette kostede ialt 52 Rdl. Sedler, som efter dagældende Cours udgjorde omtrent 40 Rdl. Sølv, foruden Egetømmer, Lægter og Tækkehalm, som Beboerne selv leverede. — Formedelst Tømmermændenes Tværhed (fordi den Betaling, de havde paataget sig Arbejdet for, det hele nemlig, til Huset var mønnet, for 13 Rdl., 3 Mark Sedler, var for liden, endskønt de selv bød det ned), blev Loen vel snæver, da Laden skulde have været forlænget et Stykke. Hertil S. J. A. var ikke at formaa.¹⁾

Lærere ved denne Skole.

Den første Skolelærer her hed Erik Lauridsen Bønnelykke. Han døde . . . og blev begravet den 18de Januar 1747. — Efter ham var beskikket en Moesjeur Hagelund, der efter et Sagn kort Tid efter blev Præst.²⁾ — Den tredje var Henrik Lychsdorff, som vist blev beskikket senest 1748; thi 1749 findes en Datter af ham døbt ved Navn Hedevig Vilhelmine. Denne Skolelærerfamilie var af en mere fornem Stand, end Skolelærere her sædvanlig har været; thi man finder den nævnte Datter anført i Kirkebogen som Jomfru, da hun 1772 blev copuleret (gift) med Urmager Hans Laursen Bønnelykke i Fredericia. Han var vistnok en Lærersøn fra Gaarslev. — En Søn af Skolelærer Lychsdorff var siden Stabschirurg og Værtshusholder(!) i Fredericia. — Man siger, at Skolelærer Lychsdorffs Kone da allerede blev kaldt Madame. Hun døde 1773, 53 Aar gl. Han 1774, 58 Aar gl. — Den fjerde Skolelærer var Hans Pedersen Kragh, som maa være

¹⁾ Hvilken Haandværksmand Joh. Petersen her sigter til, ved jeg ikke. Nogle Aar senere ser jeg, at der paa en mindre Ejendom i Lille Velling bor en Mand, som hedder Søren Aksel, maaske er det ham. ²⁾ Det stemmer godt nok, Iver Pedersen Hagelund, der var en Bondesøn fra Ferup i Lejrskov Sogn ved Kolding, blev den 28de Februar 1748 ordineret til Præst for Verst og Bække Sogne. (Vibergs Præstehistorie.)

bleven beskikket Anno 1774, da Kirkebogen udviser, at hans Datter Maren, som 23de Februar 1802 blev gift med Gaardmand Jesper Sørensen af Tudvad i Ødsted Sogn, blev døbt 17de April 1775. Kragh døde 1803. Han blev omtrent 68 Aar. Hans Enke tog til Datteren i Tudvad i Slutningen af Juni 1803; thi den 27de i denne Maaned holdt hun Auktion her. — Jeg, Johannes Petersen, som har begyndt denne Embedsbog, blev altsaa den femte Skolelærer i den her i Skærup værende kongelige Skole, og jeg kom her til Mortensaften 1803. Jeg var da i mit 27de Aar; thi jeg er født den 13de Juli 1777 i Haderslev. Den 21de Februar 1804 havde jeg Bryllup med min Kone, Maren Olesdatter, som er en Datter af afgangne Gaardmand Ole Sørensen, da Aftægtsmand paa den østre Gaard i Damkær¹⁾, som nu (1842) ejes af dennes Sønnesøn Niels Olesen.

Vi har i vort Ægteskab haft 8te Børn sammen, 6 Sønner og 2 Døtre, af hvilke kun en Søn, Ole Petersen, gift i Vinding²⁾, og en Datter, Mette Kathrine, gift her i Byen³⁾, endnu 12te Januar 1843 er i Live. — Jeg begyndte at holde Skole den 2den Maj 1791 i Skrave Sogn tæt ved Foldingbro, Syd for Kongeaaen. 1793 den 7de Oktober kom jeg derfra i Følge min elskede Lærer og Vens, Anders Danielsens Foranstaltninger op til Skærbæk (i Tavlov Sogn). Han var da kongelig Skoleholder i Herslev, hvortil han blev kaldet i Begyndelsen af Aaret 1791 fra Haderslev. Fra Skærbæk kom jeg den 1ste Maj 1797 til Fredericia »danske Skole« og

¹⁾ Gaarden er for en Del Aar siden nedlagt. — Damkær bestod i sin Tid af 2 hele Gaarde, der dog allerede 1733 var delt i 4 halve. De 2 Gaarde, der nu er i Damkær, var oprindelig een Gaard, den vestligste af de Damkær Gaarde. — ²⁾ Han boede paa den Gaard, der nu er Præstegaard, og var gift med min Bedstefaders Søkendebarn. Allerede 1660 boede min Slægt paa denne Gaard. — ³⁾ Hun var gift med Gmd. Thomas Madsen, og Sønner af dem er bl. a. Gaardejer, Sognefoged Dbm. N. P. Thomsen i Skærup og Førstelærer Johs. Thomsen i Bredsten.

var der Underlærer i 1 Aar, hvor efter jeg igen tog til Skærbæk, da jeg der fandt mig langt bedre fornøjet, og jeg forblev nu der i $5\frac{1}{2}$ Aar, indtil jeg kom hertil som fast Skolelærer. I Aaret 1815 blev jeg den 16de Juli konstitueret som Kirkesanger efter Degnen, Knud Storm, som døde 14de Juli 1815.¹⁾

Lærer Petersen meddeler bl. a., at han den 28de Juni 1840 paa Kong Kristian den 8des Kroningsdag blev udnævnt til Dannebrogsmænd. Han maa være død i Begyndelsen af Aaret 1853; thi den 24de April d. A. blev hans Eftermand, Niels Kærsgaard Arevad, der i en Snes Aar havde været Lærer i Haastrup, kaldet til Lærer og Kirkesanger i Smidstrup. Lærer Petersen skrev i sin Tid Artikler bl. a. til Forsvar for den evangelisk-kristelige Salmebog i et Skoleblad, der da udkom og kaldtes »Maanedsskrift og Repertorium for Almue-Skolelærere«²⁾. I Embedsbogen har han skrevet om mange Ting, saaledes om Udskiftningen i Skærup 1803, Skoleloddet, Loddens Dyrkning, Vedligeholdelsen af Hegnet om Skolens Mark og Have, Skolens Brønd, Smaaredsel, Højtidsoffer og Brændsel m. m.

Om Brønden skriver han: Den største Mangel ved dette Skoleembede var forhen Mangel af en Brønd, og derfor maatte Skolelærerens hente eller lade hente deres Vand i Bækken (som bekendt løber der en Bæk gennem Skærup By), men dette var sjælden at faa rent uden tidlig om Morgen. Forhen havde kun faa af Gaardmændene Brønde; men Søren Lomholt lod sin kaste 1818, og siden den Tid tillod han, at

¹⁾ Sognedegnen boede paa en lille Gaard i Smidstrup, der laa, hvor nu Smed Karl Hofmann bor. — Knud Storms Formand i Degneembedet var Hans Martinus Ørbæk, der blev begravet $\frac{29}{6}$ 1810, 76 Aar gl. (Smidstrup Sogns Kirkebog i Landsarkivet i Viborg.) Ørbæk var ogsaa Sogndegn 1765. — ²⁾ Se Erslev: Forf. Lex. Suppl. II Side 653.

vi hentede især det rene Vand i hans Brønd.¹⁾ Efter at de nye Skoler i Smidstrup Sogn var byggede og fik Brønde²⁾, blev ogsaa Aar 1839 fra 29de Juli til 3die Aug. her gravet en Brønd efter Akkord med Niels Iversen i Brøndsted; men havde daværende Skolepatron, Peder Lomholt i Damkær, ikke selv lagt virksom Haand paa Arbejdet, havde vi vel faaet en Brønd, men ikke med fornøden Vandbeholdning, da Vandet straks blev saa meget i Bunden, at det var vanskeligt at komme saa dybt som nødvendigt for at »synke« en Spand. Brønden er omtrent 14 Alen dyb. Karmen om den blev sat af Peder Qvist for 8 Rdl. 3 Mark 8 Sk. Sølvtil Mikkelsdag 1839. Peder Lomholt var Bedstefader til Gaardejer, Søren Jensen Lomholt i Damkær.³⁾ Peder Qvist boede paa Skærup Annexgaard.

Endvidere skriver han: »Smaaredsel« erholder jeg intet af. Degnen har forhen faaet nogle Skillinger af hver Gaard, som blev kaldet Ægpenge, nemlig 2 Sk. af en Halvgaard og 4 Sk. en Helgaard. Og Barsøe og jeg modtog ogsaa det første Aar, vi var Kirkesangere, disse Penge til den afgangne Degns Stervbo (Dødsbo), men da der ingen Bestemmelse var for, hvormeget der egentlig burde svares, og disse Ægpenge blev beregnede til Afdrag i den os tillagte Løn, ønskede vi helst, at de bortfaldt, hvilket ogsaa siden skete. — Mælk til Ost havde Degnen altid faaet, og Beboerne gav ligeledes os som Skolelærere Mælk til Ost, men dette var kun en Godhed af dem og ingen

---

¹⁾ Han boede paa en Gaard Vest for Skolen og var Bedstefader til Søren Lomholt, Kolletgaard. — ²⁾ De byggedes c. 1830 i Hastrup og Tyvkær. Senere er bygget Skoler i Klattrup (1869), Linneth og Lille Velling. Der har dog vistnok tidligere været Skoler i Velling og Tyvkær, 1707 og 1720 nævnes Skolemester Jep Kristensen i Store Velling, og 1713 begravnes Laurits Skolemester af Tyvkær. (Kirkebogen i Landsarkivet i Viborg.) — ³⁾ Peder Lomholt var Halvbrøder til min Bedstemoder, og han ejede den Gaard i Damkær, der nu ejes af hans Sønnesøn, Sogneraadsformand Søren Jensen Lomholt.

Forpligtelse. Degneosten blev derimod anset for en Rettighed, og den blev i flere Aar beregnet i Penge og fradraget vore Lønninger. — Beboerne lægger ved at give denne Mælk ligesom ved Ofret deres forskellige Sindelag og Velvilje for Dagen. Braadne Kar i alle Lande! Man har hørt, at der gives dem, der for at øge Gaven blandede en god Del af den rene Aqvavitæ i Mælken. (Han mener sagtens, at den blandedes godt med Vand). Det har været Skik her, at Gaardfolkenes Børn, eller de Gaardfolk, som havde Børn, der gik i Skole, lod disse Børn forære Skolelæreren til Jul: 1 Kage, nogle Gryn og 2 Lys.¹⁾

Om Højtidsoffer skrives bl. a., at han sjældent og først i de senere Aar har haft 6 Specier i Højtidsoffer paa en af Festerne, og at han i Almindelighed i en Del Aar har haft en Offerindtægt af 21—22 Rdl. Courant; men for en Snes Aar siden var den kun 20 Rdl. Han mener, at Ofret vil blive mindre, da der er nedlagt flere Gaarde, i 1845 saaledes 3. Ofrets Størrelse er meget forskellig af de ydende. De større Gaardmænd yder dog gerne 16 Sk., de mindre 8 og Boelsmænd 3—4 Sk., Husmænd 2 Sk. til hver Højtid. Af en større Gaardmand faar han dog 3 Mk. Courant, og en af de mindre betaler 12 Sk. — Nu (1845) bruger han Offersedler, men disse var ikke brugelige, før Pastor Clausen 1821 kom hertil, skriver han, og »det

¹⁾ P. Barsøe var Lærer i Smidstrup fra 1804 til 1847. En Søn af ham er pens. Lærer Barsøe i Vejle.

Barsøes Formænd som Lærere ved Smidstrup Skole var:

1. Jakob Hansen Rafn, fra 1722 til 1761. Han var født 1688 og døde 1761. Han var en kort Tid før 1721 Lærer i Haastrup i Smidstrup Sogn.
2. Hans Jakobsen Koed, fra 1762—64. Han var en Søn af Formanden.
3. Steffen Kristian Smith, fra 1764—1802. Han var født 1739 i Løjt Skole ved Aabenraa. Han var gift med Jakob Hansen Rafns Datter, Maren.
4. Niels Jensen, fra 1802 til 1804. Han var født 1772 i Gejsing ved Lunderskov, hvor hans Fader var Gaardmand. Niels Jensen var gift med Formandens Datter, Anne Marie Smith. Han døde 1804, og Enken blev saa gift med Eftermanden, Peder Jensen Barsøe. født 1777 i Dalby Skole ved Kolding. (Slægten Barsøes Stamtavle.)

foraarsagede vel lidt »Murren«, men var dog til kendelig Fordel for Modtageren af Ofret«. — NB. C. Clausen var Præst for Smidstrup og Skærup Menigheder fra 1821 til 1842. (Vibergs Præstehistorie.) — Lærer Petersen faar 6 Favne Brænde leveret, og han opgiver Priserne paa dette for flere Aar. 1842 var højeste Pris pr. Fav: 3 Rdl. 1 Mk. 14 Sk. Courant, laveste 3 Rdl. 14 Sk., 1844 er højeste Pris 2 Rdl. 5 Mk. 14 Sk., laveste 2 Rdl. 5 Mk. 10 Sk. Cour. 1846 forlanger Beboerne at levere Brændet i Natura efter Hartkorn. Lærer Petersen maa derfor udregne, hvad hver af Distriktets 66 Beboere har at yde. I Bogen findes en Fortegnelse over dette. Den mindste Ydelse var $\frac{1}{4}$ □ Tom. Træ. Gmd. Peder Hansen i Pjedsted, der havde Jord i Lille Velling, skulde bl. a. yde $\frac{1}{2}$ Tomme eller $2\frac{1}{2}$ Sk., hvis han vilde betale med Penge. Han boede paa »Hvolgaard« i Pjedsted.

Om Skolejorden hedder det: Den sidste Markdeling eller Udskiftning af Skærup Bys Agerjord fandt Sted i Vakancen efter min Formands Død i Sommeren 1803, og da blev Skolen tildelt de Jorder, der nu (1842) hører til dette Embede. — Den første Udskiftning, forrettet af daværende Landinspektør Bie i Fredericia, blev efter derover indgiven Klage kasseret, skønt flere Mænd paastode, at den var regelmæssigere og bedre end den sidste, som efter Hovedklagerens Ønske udførtes af daværende Landinspektør Ravn i Vejle.¹⁾ Ved den første Udskiftning blev Skolen tildelt en Lod tæt Øst for Byen i god Jord, efter Stiftamtmand Hellfrieds djærve Paastand, men »den var alt for god«,

¹⁾ Det maa vist være Landinspektør Søren Nielsen Ravn, der var født i Skærup 1761 og i en Aarrække var Gaardmand i Jelling, hvor han døde 1840; Landstingsmand Ejsing, Jelling, er hans Dattersøn. Landinspektør Søren Ravns Hustru, Else Marie, var en Datter af Gmd. Niels Iversen i Børkop.

sagde man almindelig. — Og man valgte saa et andet Sted 3 Gange saa langt borte Vesten for Byen i da bekendt ussel Lerjord¹⁾ — og den, sagde vedkommende Udlæggere, var ikke for god, men vel stor; thi Skolens dygtige Forsvarer, den nævnte Stiftamtmand, var bleven afløst af Amtmand Selmer, der selv havde været Landinspektør og tog Hensyn til, hvad der var fordelagtigst for Udlæggerne. — En lille Lod paa ca. 1 Td. lige ved Skolen, skriver Lærer Petersen, kan man takke Stiftamtmand Hellfried for; thi det var vankeligt for ham at faa den lagt der. — Om Hegnene omkring Skolens Have, Toft og Lod, der omtrent var 500 Favne, fortælles, at de vedligeholdes af Skoledistriktets Beboere efter Hartkorn, og hver Td. Hartkorn vedligeholder 12 Alen og 1½ Kvt.

Den gamle Skolebygning i Skærup har staaet indtil i Sommer (1913), da den nedbrydes, og en ny, tidsvarende Skole opføres i Stedet for. — Det gamle Skolehus var dog Tid efter anden bleven udvidet ved Tilbygninger baade ved den østre og vestre Ende. —

Nu forsvinder lidt efter lidt de gamle Skolebygninger fra Frederik d. 4.s Tid her paa Egnen. — I de senere Aar er saaledes nye Skoler opførte i Bredstrup, Egeskov og Gaarslev. — Andkær og Erritsø er dog endnu tilbage. De indmurede, bekendte Tavler fra de gamle Rytterskoler paa de nye fortæller dog Efterslægten, hvor disse har været.

---

¹⁾ Denne Jordlod er for en Del Aar siden frasolgt, og en ny Jordlod i Skolens Nærhed blev udlagt i dens Sted.

SMAASTYKKER.

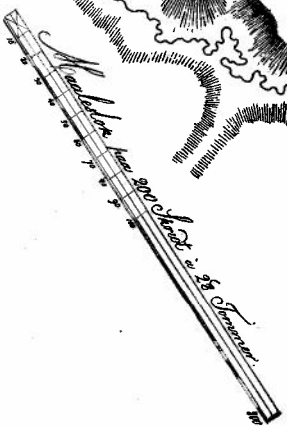
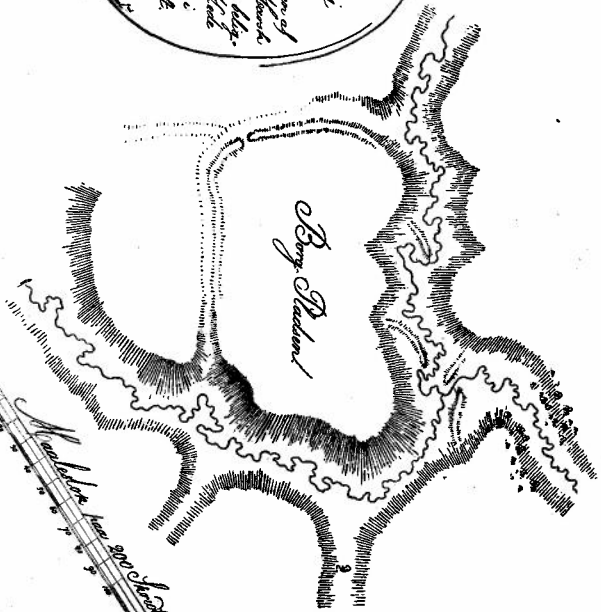
»MASTIGAARD«.

I sin arkæologiske Afhandling fra Jerlev Herred i Aarbogen for 1912 (Side 42) strejfer *can. mag.* Hans Kjær »Mastigaard« og »Kolborg« Voldsteder i Egtved Sogn, idet der meget rigtigt siges, at begge i historisk Henseende ikke er stort mere end tomme Navne. Trap siger i sin sidste Udgave, at »vest for Bølling laa paa Danske Atlas' Tid (c. 1769) Ruiner af en Gaard Mastigaard, der har været omgivet af Volde og Grave, og som Traditionen lader være en af Marsk Stigs Gaarde.« Spørger man i Bølling efter »Mastigaard«, synes Folk vel at kende Navnet, men selv dem, der har boet der i en Menneskealder, kan ikke altid paavise Stedet. Det vil derfor være af Interesse at faa Stedet fastslaaet, før Traditionen helt gaar tabt og Terrænet ganske omdannes.

I Nationalmuseets Arkiv findes en Kortskitse af det formodede Voldsted »*Oculair Croqui* over Pladsen, hvorpaa den af Almuen benævnte Marsk Stiigs Gaard har staaet, beliggende paa Bølling Hede under Egtved Sogn i Veile Amt, Ribe Stift. Optaget 1815 af J. A. Købke, pr. Lieut.^{nt.}«

Premierløjtnant Købke var en Søn af Sognepræst i Egtved 1800—18 J. P. Købke og har vel under en Ferie i sit Hjem adspredt sig med at maale Pladsen ud i Skridt. Opmaalingen gør allerede ved sin Titel

Cartain Teguie
 The above map has been
 drawn by the late
 Major General Sir David
 Baird, Bart. & is
 now in the possession
 of the Hon. the
 Secretary of State
 for the Colonies
 at the Admiralty
 Office, White Hall

»Croqui« ikke Krav paa større Nøjagtighed. Som man vil se, har Løjtnanten ved en Pil angivet »det sande Nord«. Det er højst tvivlsomt, om han har haft Kompas med sig ved Pladsens Opmaaling. I hvert Tilfælde maa man, saafremt man vil finde Lighed mellem Kortet og den endnu levende Tradition, absolut antage, at Købke har *angivet Nord forkert*. Drejes hans Kort saaledes, at den afsatte Pil vendes omtrent mod Nordøst, passer Kortet udmærket. I det følgende gaar jeg dog, for at undgaa Forveksling af Verdenshjørnerne, udfra Kortet, saaledes som det foreligger.

Mastigaard ligger paa en Jordlod, der tidligere har ligget til Gaarden »Solvang« i Bølling. Senere er Lodden solgt fra og bærer nu Matrikulnumret 1 g (Bølling). Den lille Ejendom, der ligger paa Lodden, tilhører *F. C. Hansen*, en indvandret Angelbo, der købte Stedet for et Aarstid siden.

Den formentlige Borgplads, der er en høj, naturlig Bakke, er, som man ser, paa to Sider omgivet af smaa Bække, hvis Løb dog nu er reguleret, navnlig det, der paa Kortet er tegnet mod Øst. Det lille Vandløb, der ses nordligst paa Kortet, har paa begge Sider Smaavolde, som om der i sin Tid har været dæmmet op for Vandet. Disse Opdæmninger kaldes »Møll'volde«, hvilket Navn aldeles utvivlsomt henpeger paa, at her tidligere har ligget en Mølle.

Selve Voldstedets Form er siden Købkes Tid forandret meget. I den Del af Voldstedet, der paa Kortet vender mod Øst, er der gravet en uhyre Mergelgrav, hvor der i Tidsrummet 1820—ca. 50 er taget en kolossal Mængde Mergel. Nu dækkes Mergelgravens Bund af et frodigt Grønsvær.

Folk, der fra gammel Tid er kendt paa Stedet, fortæller om Murbrokker og forbrændte Træstumper,

der er fundne paa Voldstedet. Mønter eller lignende Sager, hvoraf Aarstal lader sig udlede, synes ikke at være gravede frem.

Selve Navnet »Mastigaard« har selvfølgelig sat Fantasien stærkt i Bevægelse, og en poetisk Mand, der i sin Tid skrev om Stedet, udformede Tankerne yderligere. Om Navnet »Mastigaard« har noget at gøre med Marsk Stig (død 1293), er der ingen, der veed. Vor Viden om Godsforhold i hin fjærne Tid er jo kun saare begrænset. Marsk Stigs Familieejendomme skal især have ligget i Aabo Syssel (Egnen mellem Aarhus-Randers-Skanderborg-Grenaa), men Muligheden af, at Marsk Stig *kan* have haft Gods hernede i Almind-syssel, kan ikke bestrides.

P. Eliassen.

»ARREBJERG«.

I den nordlige Del af Hejls Sogn slaar Sognekullet nogle ganske ejendommelige Bugtninger, og navnlig er der et Sted, hvor Terrænforholdene ikke synes at begrunde, at Hejls rækker ligesom en Tunge ind i Vejstrup Sogn. Stedet her hedder »Arrebjerg« og bærer Matrikulnummer 4 b og 4 e. Om dette Jordstykke er der et Sagn, der fortæller følgende:

Der var for mange Aar siden en Kvinde i Hejls ved Navn Gyde, der gjorde Krav paa dette Stykke Jord, oprindeligt en Skovkobbelt, som retteligt hørte til Vejstrup Sogn. Processen om »Arrebjerg« blev afgjort paa den Maade, at en Mand, maaske en af Gydes nærmeste Frænder, gik over paa »Arrebjerg« og svor, at han stod paa sin egen Jord og med sit eget Løv over Hovedet. Han havde da i Forvejen

fyldt sit Fodtøj med egen Jord og anbragt noget Løv fra sin egen Skov i sin Hat. Og saaledes fik Sognekallet det besynderlige Sving paa dette Sted, thi fra nu af laa »Arrebjerg« til Hejls Sogn.

Sagn som dette er jo overmaade kendte hele Landet over, og saafremt der intet særligt forelaa angaaende dette Sagn, da vilde Gengivelsen deraf i en historisk Aarvog knap nok være paa sin Plads. Men der er virkelig opbevaret nogle Dokumenter i Hejls, der utvivlsomt drejer sig om »Arrebjerg«, og som viser, at der har staaet Strid om hin Kvinde, Gyde, der levede paa Reformationstiden. Alle Dokumenterne findes i Behold paa Gaarden »Bæklund«, Propr. N. Dall, hvortil »Arrebjerg« laa, indtil det for ikke mange Aar siden blev solgt. »Arrebjerg« tilhører nu P. Krag.

Der er navnlig to Dokumenter, affattede paa Plat-tysk. Det ældste af dem er udstedt i Haderslev, Mandag efter Jacobi 1530 af Hertug Christian, den senere Christian III. Det hedder deri, »at vi af Gunst, Naade og for tro Tjenestes Skyld har benaadet og belenet vor Herredsfoged og kære, tro Erick Brun og hans rette Arvinger, nemlig, at han og hans Arvinger af det ham tilhørende Gods, som han bebor i Hejls, ialt ikke skal give mere end 4 rhinske Gylden aarlig Afgift. Og da hans ærlige Hustru kaldet Gyde adskillige Tider har været beskyldt for en utilbørlig Sag, som hun med mange Vidner og Tingsvidner har renset sig for, saa hun for os er uskyldig og vi ikke vide andet om hende end Ære og godt, saa har vi taget nævnte Erick tillige med hans Hustru i vor særlige Beskyttelse og Beskærmelse, saa at de alene for os kan anklages og stande tilrette« osv. Endelig tilføjes, at Gyde skal regnes lige med »andre vore tugtige, ærlige, fromme Fruer«.

Dokumentet viser altsaa tydeligt, at Gyde ikke har staaet i Folkeyndest, siden hun og hendes Husbond med hende havde en særlig hertugelig Beskyttelse behov.

Det andet plattyske Dokument er dateret Haderslev, Lørdag efter Jacob Apostelen 1548. Da Jacob Apostelens Dag er 25. Juli og nævnte Aar faldt paa en Onsdag, er Brevet altsaa dateret 28. Juli. Det er udstedt af Hertug Hans den ældre og er en Stadfæstelse overfor Erik Bruns Arvinger af Broderen Christians Brev af 1530 i alle Dele, Punkter og Artikler. Brevet forudsætter altsaa Herredsfoged Erik Brun som død, og hans Hustru Gyde nævnes slet ikke. Ogsaa hun er da sagtens under Mulde.

Da »Arrebjerg« var et Enemærke eller »Ornum«, blev der under Hejls Sogns Udskiftning af Fællesskabet i det 18. Aarhundredes Slutning paany Strid om Lodden. De Hejls Mænd krævede den inddraget under Udskiftningen, men den daværende Ejer Jes Andresen, skrev 20. Marts 1772 til Amtmanden i Haderslev og hævdede sin særlige Ret til denne Kobbøl. Ganske vist havde de andre Sognemænd ogsaa indhegnede Kobbøl, der nu inddrogtes under Udskiftningen, men disse Kobbøl var ikke *Ornum*, om hvilket det hedder udtrykkelig, at om den, der har Hævd derpaa, vidner med Køns-Ed¹⁾, at det er hans Ornum, da bør det ej skiftes til By. (Jyske Lov I. 46).

Takket være de gamle Dokumenter blev »Arrebjerg« derfor ved Gaarden som Enemærke.

Skønt det ikke er Skik at aftrykke slige gamle Dokumenter i Ordlyd her i »Vejle Amts Aarbøger«, særlig naar de er affattede paa et fremmed Sprog,

¹⁾ Køns-Ed skal gøres efter Loven af ens næste Slægt og Frænder, 12 lovfaste Mænd indenfor 3. Byrd og indenfor Syssel boende (Jyske Lov I. 1). Maaske har Gyde i sin Tid hævdet Jorden ved Køns-Ed, og det har derfor været 12 Mænd, der har svoret paa at staa paa egen Jord og med eget Lov over Hovedet«.

bør de to mærkelige Dokumenter dog foreviges her, dels for saaledes bedre at sikre dem mod Tilintetgørelse, dels som en Prøve paa hint mærkelige Kancelli-Plattysk, der anvendtes i gammel Tid af slesvigske Hertuger, og som stod i saa grel en Modstrid med den slesvigske Befolknings Modersmaal. Nedenfor findes de paagældende to Dokumenter i bogstavret Gengivelse.

P. Eliassen.

Wir Christian von gots gnad erffgenam tho Norwegen, tho Sleszuick, Holstein, der Stormarn vnnnd Ditmarschen hertzogk, graffe tho Oldenborck vnnnd Delmanhorst, Dohn kunth vnnnd witlich vor vnns vnnsze eruen, nhakomeling vnnnd szonsth vor alls wem mith dussem vnnsem brieue, apenbar bekennende, dath wy vnnsem herdes vageth vnnnd leuen getrwen Erick Brun vnnnd szinen rechten eruen vth gunsth, gnad vnnnd getrwer diensth willen begnadeth vnnnd belehnth hebben, nemlich dat he vnnnd szine eruen von szolkem szinem guede dath he bewaneth tho Heels von allem nicht mehr alze vier gulden rynsk jarlike plicht tho geuen szollen schuldich vnnnd plichtich szin etc. Vnnde alze ock vorskener tidth szine erlicke husfrowe Ghy¹⁾ geheeten mith eener vnborlicken szaken botichtigeth gewesen, des Sze szick mith velen thugen vnnnd Dyngeswinden entlecht hefth, vnnnd vnnsers haepens vnskuldich js vnnnd nicht anders dhan eere vnnnd guet van ehr wethen, Der halluer vnnnd darumb wy genenten Erick mith samph szine frouwe jn vnnse szunderlicke schutz vnnnd beschermunge genhamen hebben der haluen sze allene vor vnns sollen beklageth werden ock recht thogenieten vnnnd thoenthgelden sollen vorpflicht szin, Wy sze ock tho rechte vor jdermenniglich (vthbescheeden ko w etc. vnserm gnedigen leuen herrn vader) skutten, hauthauen vnnnd vordedingen willen. Gebieden darvp allen vnd vnnnd (!) jszlichem der wy mechtich vnnnd vnns vorwanth sein gentzlick vnnnd alle andere de vns vnnsenth willen dohn vnnnd laten wollend vnnnd gedencken, bidden wy genenten Erick Brun vnd szine eruen bauen

¹⁾ o: Gyde.

dusse vnse begnadung bauengeneter belehnung nicht tho-
beschweren noch an ehme szine vrowe hynder ofthe guedere
tho uorigripen bauen recht, vnnd genomede szine vrowe
der szuluigen thogemethenen tycht thoerlathen vnuordecht-
lich tho holdende vnnd gelickt andere vnse zuchtede eerlicke
frame vrouwen tho wethen daneuensch mith allem guedem
vnnd besten vmb onnseth willen alle befurdern wolth
daranhe geschuth vnse thouorlatige menung mith gnaden
thobekennen. Datum Haderszleuen den mandach nha Jacobi,
nha Christi vnnsers leuen herrn geborth der weniger tall¹⁾
jm drattichstem jare.

manu ppra.

I Pergamentet er der Snit til en Seglrem, men ikke Seglrem, Segl
eller Underskrift.

Wy Johans van gotts gnaden erffgenamp tho Norwegen,
hertoch tho Schleszwigk, Holstein, Stormarn vnd der Dith-
merschenn, graffe tho Oldenborg vnd Delmenhorst, Beken-
nen vnd dohn kundtt hirmitt offentlighen vor vns vnser
eruen, nakamelinge vnd jdermenniglichen, Nademe vnse
leue getruwe Erick Brun seliger ethwan hardesfageth vnd
sine rechten eruen van hern Christian tho Dennemargken,
Norwegen, der Wenden vnd Gotten koningk etc. vnserm
leuen herrn vnd brudern, der suluen tydt alleine hertogen
tho Schleszwigk vnd Holstein, mit sinem gude, also he do-
mals besetenn vnd sine rechten eruen, nochmals jn gebruck
tho Heils belegenn, begnadet vnd belehnet worden, Also
dat he vnd sine eruen nach ehme jarlichen vor ehre plichte
jn alles nicht mehr daruan entrichten vnd geuen schollenn
dann vehr guldenn rynisch, ludtt breff vnnd segell. Dat
wy sinen eruen gemelten bref vnd segell, alleyne solck
gudtt belangendt hirmitt vth besonderer gunst vnnd
gnade, darmith wy ehnen gewagen vnd vmme vefoldiger
getruwer denste wyllen, so se vns beth anhero erthogett
vnnd noch ferner dohn können, schollen vnd willenn, be-
stedigett, confirmeret vnd befestigett hebben, bestedigen,
confirmeren vnd befestigen ehnen densuluen hirmitt jegen-
wardich vnd jn chraft disses breues jn allen stucken, puncten
vnd artykeln volmechtich tho bliuen, de gelyck also were
desulue hyr jnne van wordt tho wordenn begrepenn vnd

¹⁾ Plads aaben til Dateringen.

ångethogett. Gebedenn vnnnd beuelen demena allenn vnd
 jtzlicken vnnsen leuen getruwenn amptluden vp vnnsen
 husern Haderschleuen vnd Dorningenn, so nu js vnnnd her-
 namals van vns ader denn vnserenn gesettet vnnnd vorordent
 werden mogen, ernstlichen, gy wyllenn gemeltes Erick Brun
 rechte naturliche eruen auer disse vnnsere begnadunge ke-
 nes weges beschwerenn, sunder se dar by geruslichen bliuen
 lathenn. Darahnn geschutt vnse ernste beuell vnnnd thouor-
 latige meynunge. Jnn gnaden tho erkennen. Inn vhrkunde
 mith vnserm furstlichenn anhangenden secrett vorsegelt
 vnnnd geuen lathenn. Vp vnserem schlate Haderschleuen
 sonnauendes na Jacobj apostolj anno nach Christj vnnsers
 leuenn herenn geburdt dusentt viffhundertt vnnnd der wey-
 niger tall jm acht vnduertigsten jare. manu propria.

I Pergamentet en Segltrem, men hverken Segl eller Underskrift.

CHRISTIAN IV.s SALPETERVÆRK VED NYGAARD

I den nordvestlige Udkant af Starup Sogn, lige ind
 til Skellet mod Egtved Sogn, ligger paa Gaardejer
*Hans Qvist's Mark*¹⁾ nogle Agre, der bærer det mærke-
 lige Navn »æ Pitteragre« (Matr. Nr. 3b af Borlev).
 Næsten hele Marken er tæt oversaaet med smaa Tegl-
 stens- og Tagstensbrokker, og ved Pløjning er Hans
 Qvist stødt paa noget, der kunde ligne Grunden af et
 Hus. Mange af de Murstensbrokker, der fandtes, bar
 Spor af at have været udsat for stærk direkte Ild.
 Her paa denne Mark laa der i det 17. Aarhundrede
 et »Salpeterværk« eller en saakaldt »Salpeterplantage«.
 Derfra ogsaa Markens Navn.

Allerede under Kong Christian III søgte man her-
 hjemme at fremkalde en Salpeterindustri for saaledes
 at skaffe sig Krudtets Hovedbestanddel. Der indkald-
 tes tyske »Salpetersydere«, der skulde udvinde Sal-

¹⁾ Jfr. Poul Lindholms: Starup Sogn 251, 334 og Kortet.

peteret af Jordbunden. Fremgangsmaaden var den, at man blandede dyrisk Affald med Jord, Kalk og kaliholdige Stoffer (Aske) og ophobede Blandingens Dynger paa et uigennemtrængeligt Underlag, hvor man lod det ligge i længere Tid under passende Luftadgang. Paa Overfladen udvittedes da salpetersurt Kali (Salpeter), der udludedes og rensedes, navnlig ved Indkogning og Krystallisation. Under Frederik II fortsattes disse Bestræbelser og begyndte for Alvor Salpeterfabrikation herhjemme. Det første Salpetersyderi oprettedes i Skaane. Salpetersyderen fik af Kongen leveret Kedler og Kar, men skulde selv holde sig med Brænde og Aske og selv betale sin Kost. Dog fik han leveret en Okse og to Svin aarlig til Føden. Salpeteret, han lavede, skulde han levere Kongen for 8 gamle Daler pr. Tønde luttret Salpeter. Antagelig har det ikke kunnet svare sig for Salpetersyderen, thi 1569 gav Kongen ham 300 Læs Brændsel aarlig og lovede at lade køre 3000 Læs Jord til Salpeterværket. — Det er ikke her Stedet nøjere at følge alle de Ordre, der blev udstedt angaaende den hjemlige Salpeterindustri; i saa Henseende kan der henvises til Oplysningerne i »Kancelliets Brevbøger«. I *Koldinghus Len* blev der ogsaa ansat en Salpetersyder: Jacob Pedersen fik 21. Septbr. 1605 Bestilling at syde Salpeter i Koldinghus Len og forpligtedes til at levere Arkelimesteren (=: Tøjhusforvalteren) i København aarlig en Tønde luttret Salpeter. Rentemesteren skulde betale ham 14 Daler for hvert Centner.¹⁾ Denne Salpetersyder arbejdede paa forskellige Steder med Kolding Staldgaard som Udgangspunkt. I 1617 stod hans store Kobberkedler i en af Staldgaardens Længer²⁾, men senere byggedes »Salpeterværket ved Nygaard«.

¹⁾ Jyske Registre, anf. Dato. — ²⁾ Lensregnskabet 1616—17: »En stor Kedel indmuret i en af Staldgaardens Stalde og bruges af Salpetersyderen.«

Anden Stedbetegnelse end »ved Nygaard« staar der ikke angivet i Lensregnskaberne, men det efterfølgende vil vise, at Salpeterværket laa ved Borlev. Med Lensregnskaberne som Kilde skal her gives en Beskrivelse af Værket:

Der var tre Bygninger, et »Salshus«, »Salpeterhuset« eller »Sy(de)huset« og Salpeterladen. Salpeterhuset var 6 Fag langt, muret mellem Stænger (o: Bindingsværk) saa nær som Gavlene, der var klædt med Fyrrebrædder. Huset havde 2 Halvdøre og 4 Laager i Jærnhængsler. I dette Hus var der flere store Kobberkar, hvori Vandet inddampedes, et paa 6 Tønder, et paa 5 Tønder, et paa 3½ Tønde, et paa ½ Tønde o. s. v. Desuden var der her en Ovn, hvori Salpeteret tørredes.

Salpeterladen var 48 Fag lang. Den var tækket med Straa, Gavlene klædt med Brædder. Huset havde fire »Gøflinge« (Jysk: »Gævlingshuller«) med Fyrredøre uden Hængsler. Nederst var Husets Vægge kun flettede Ris, saaledes at Vinden kunde have nogenlunde fri Fart. Her i Laden stod en Mængde store Kar og Spande, et stort Kar paa 10 Tønder, et paa 8 Tønder, to paa hver en Tønde, to Standtønder, en Bærebør, fire Spande, 2 Spader, to Hakker, en Økse, en Træskovl med Jærn for Bladet osv.

I Nærheden af Salpeterladen var der en Dam med en »Suenge« (Vippe) og desuden en Pumpe. Naar Jordblandingen i Salpeterladen havde udskilt tilstrækkeligt Salpeter, blev dette udludet med Vand fra Dammen. Luden lededes derefter i lange Render — af dem var der mange, der var indtil 50 Alen lange — til Sydehuset, hvor Inddampningen fandt Sted og Salpeteret tørredes.

Den første »Salpetermand« i Borlev hed Anders

Aggesen. Hans Kvitteringer for Løn eller Lønforskud ligger endnu ved Lensregnskaberne.¹⁾

Værket har sikkert leveret en betydelig Del Salpeter, der efterhaanden bragtes til Koldinghus og senere sendtes til »Arkelimesteren«. Under Kejserkrigen synes »den gamle Kirke« paa Koldinghus at have været Oplagsrum for Salpeteret fra Borlev.²⁾ Kejserkrigen var meget skæbnesvanger for Værket, der 1628 angives som »ganske forfaldent og nederbrudt i Fjendetiden«. I 1630 fik Lensmand Gunde Lange paa Koldinghus Ordre til at lade forfærdige det forfaldne Salpeterhytteværk.³⁾ Krigen 1644—45 lader til at være gaaet nogenlunde stille hen over det genopførte Værk, der efter Anders Aggesens (eller »Agesens«) Død fortsattes af Sønnen Age Andersen.

Age Andersen var gentagne Gange i alvorlig Konflikt med de Borlev Mænd. I 1639 havde han nemlig »pløjet og saaet Jord af Borlev Mark østen, sønden og norden ved det Hus, han ibor, videre end hans Formand har gjort, de Borlev Grander til Trængsel og Skade«. I 1646 var det atter galt, thi med sine Heste, Fæ og Faar, Svin og Gæs skadede han Borlevfolkene paa deres Græsbede (∩: Græsning), hvorover de beklager sig i høje Toner, thi de »bor paa nogen smaa Værelser (∩: Ejendomme), er højt beskyldede og har ringe Ud drift«.

Endelig rettedes der 1653 en ny Klage mod »Salpittermand« Age Andersen. Nu havde han taget et

¹⁾ F. Eks. Lensregnskabet 1616—17. Udgiftsbilag 228: »Kender jeg Anders Aggesen, kgl. Mayestæts Salpittersyder udi Koldinghus Len og gør for alle vitterligt, at jeg haver annammet udaf Slotsskriveren paa Koldinghus paa Regnskab paa min Aarsløn 3 Daler, hvorfor jeg vil have hannem hermed kvitteret. Til Vidnesbyrd mit Signet her nedertrykt, actum Koldinghus 2. April 1617. (L. S.). — ²⁾ Jfr. min »Kolding« 126. — ³⁾ Jyske Tegnelser 29. Marts 1630. — Alle »Salpeterhytter« i Danmark stod under en kongelig »Visiterer«. I 1640 hed denne Michel Giertsen. (Jerlev Herreds Tingbog 1653 Fol. 154).

Stykke af Borlev Jord og ladet det indhegne og indgærde mod de Borlev Granders Minde.

De mødte nu paa Jerlev Herredsting og krævede ham dømt til Tremarksmand. Dommen faldt 3. Avg. 1653 og lød paa, at »Dommeren vidste ej rettere at kende, end at Age Andersen jo bør de Borlev Mænd og Lodsejere billigen at tilfredsstille for hvis Sæds Iførsel og Jorden igen at udlægge videre end Jordhuset, som kan indhegnes og saa Gaardsrum til Heste og Vogn. Derimod tør han ikke dømme ham til Tremarksmand, som Æren angaar, men indstiller det til gunstige Overdommer.«

Sagen naaede dog ikke til Landstinget, thi forinden kom det til et Forlig, der staar indført i samme Tingbog for 21. Septbr. 1653. Ved Forliget fik Age Andersen Lov til at beholde den indtagne Jord med Plov og Sæd mod, at han hver St. Mikkelsdag skulde betale Borlev Mænd 2 Slettedaler. Naar Borlev Mænd ikke længere vilde holde samme Kontrakt, forpligtede han sig til at udlægge Jorden og ikke befatte sig videre med den. Desuden lovede han de Borlev Mænd, at de i Aar uden Betaling hver maatte faa to Svin paa Olden i *Hjelmdrup Skov*. (Ridefogden Anders Jørgensen stod til Vedermaalsting).

At Salpetermanden har kunnet give Tilladelse til fri Oldensvin i Hjelmdrup Skov, kunde tyde paa, at han her har haft særlige Rettigheder og maaske her har hentet det Brænde, der brugtes til Salpeterværket. Muligt er det dog ogsaa, at de fri Oldensvin er en Indrømmelse fra Lensmanden for at faa bilagt en kedelig Sag, idet det kan tænkes, at selve Myndighederne har givet Salpetersyderen Anvisning paa noget Jord op til Salpeterværket.

Da jeg ikke oftere i de gamle Papirer har fundet

Oplysninger om »Salpeterværket ved Nygaard«, er dette muligvis gaaet tilgrunde under den paafølgende Svenskekrig. Der gaar i Egnen Sagn om, at en »Salpetermødding« fra Stedet er bleven udkørt paa Gdr. Søren Petersens Mark i Borlev. Dammen og Dæmningen er længst forsvunden, og det lille Vandløb, der danner Skellet mod Hjelmstrup (Hans Qvist ejer Jorden paa begge Sider af Sogneskellet) er reguleret. Kun Markens Navn og de smaa Teglstensbrokker er tilbage af Salpeterværket fra Christian IV.s Tid.

P. Eliassen.

VALDEMARS VEJ.

I sidste Hefte af Aarbogen har Hr. Cand. mag. Jacob Alsted prøvet at tegne den Vej fra Skanderborg til Ribe, ad hvilken Valdemar Sejr i Følge Sagnet skal være redet for at naa hen til Dronning Dagmar. I Slutningen af Artiklen opfordrer Hr. Alsted Læsere, der sidder inde med Oplysninger i den Retning, at meddele disse. Jeg skal da meddele følgende:

En god halv Mil. nord for Holsted gaar der et lille Vandløb. En Bro derover kaldes paa Generalstabens Kort for »Kongensvase Bro«. En lille Landejendom derved bærer i daglig Tale Navnet »Kongens Vase«. Ejeren af denne, Laurids Lauridsen, der døde i Fjor, har vist mig Vandløbet med Broen, og han fortalte, at Navnet »Kongens Vase« i Følge Sagn stammer fra, at det var her, Valdemar Sejr red over paa Vejen fra Skanderborg til Ribe.

L. Lauridsen havde sin Viden fra Folkemunde. Og Egnens Folk, som jeg har talt med derom, kan ikke

give yderligere Oplysninger. Men har Sagnet Holdpunkt i Virkeligheden, saa kan Kong Valdemar ikke være reden over Vadestedet ved Hulvad, da Hulvad ligger en Mils Vej Sydøst derfra.

Yderligere kan jeg oplyse, at der i Lyngheden ved Siden af er tydelige Spor af en gammel Drivvej.

Kolding, April 1913.

Jes Nielsen.

Vejle Amts historiske Samfund.

Regnskab for 1912.

INDTÆGT:		Kr.	Ø.	UDGIFT:		Kr.	Ø.
Kassebeholdning den 1 Januar 1912....	625	74		Udgivelse af Aarbogen:			
Medlemsbidrag.....	2072	—		a. I. Halvbind 1912.....	797	78	
Do. én Gang for alle.....	—	—		b. II. — —	735	91	
Salg af ældre Aargange til Medlemmer..	36	25		Foredrag	119	91	
Subskribenter.....	31	—		Anskaffelse af Inventar	—	—	
Salg af ældre Aargange til Subskribenter	—	—		Bestyrelsens Rejse- og Portoudgifter m. m.	55	70	
Salg af Samfundets Skrifter til Ikke-Medl.	22	80		Udsendelse af Aarbogen	103	93	
Aarsbidrag fra Stat, Amt og Kommuner.	200	—		Kontorholdsudgifter	110	60	
Entre ved Foredrag.....	—	—		Andre og uforudsete Udgifter.....	44	96	
Renter af Kassebeholdning.....	33	42		Restancer.....	126	00	
Andre og uforudsete Indtægter	—	—		Kassebeholdning.....	926	42	
	Kr....	3021	21		Kr....	3021	21

Kolding, den 5. Februar 1913.

J. O. Brandorff.

Ovennævnte Regnskab er eftersat af Revisorerne, Købmand Anton Simonsen, Kolding, og Kammerraad J. J. Schultz, Dalby, og derefter godkendt paa det ordinære Aarsmøde 16. April 1913.

OM
KONGEHØJENE I JELLING

AF
HANS KJÆR

KONGEHØJENE I JELLING staar som historiske Min-
desmærker i vor Bevidsthed paa en egen Plads.
De har et mærkeligt Særpræg, der umiddelbart stem-
mer Sindet paa lignende Vis som Dannevirke, hvor-
med de jo ogsaa historisk har Samhørighed. Ved
Kongehøjene er Jelling et historisk Sted, som Gammel
Upsala i Sverige, og paa Stedet selv finder man endnu
den Dag idag trods alle Omskiftelser Omgivelserne
prægede ved dem. I lige Maade vækker de Spørgs-
maal og Tvivl, som stadig knytter sig til Højene,
med korte Mellemrum paany Opmærksomhed og bliver
Genstand for offentlig Drøftelse. Vanskelig kan nogen
sysle med vore ældre Fortidsmindesmærker, uden at
han maa tage Stilling til disse ret indviklede og af
mangeartede Elementer bestemte Forhold. Imidlertid
er Fremstillingerne af Spørgsmaalene vedrørende Konge-
højene dels ret spredte, dels vanskelig tilgængelige,
idet de foreligger i en Række Afhandlinger i danske
og fremmede Tidsskrifter m. m., samt i kostbare Hoved-
værker. Mulig kan saaledes en Sammenstilling og
arkæologisk Belysning af det hidtil fremkomne have

nogen Interesse, maaske kan ogsaa et og andet Moment af Betydning drages stærkere frem, end det hidtil er sket¹⁾.

Først skal da meddeles Højenes ydre Historie, saa vidt den kan oplyses, dernæst de fremkomne arkæologiske Fund og endelig søges Forstaaelse af det hele Materiale.

De 2 store Høje umiddelbart ved Kirken, 2 af de største, som overhovedet kendes i Norden, er i Virkeligheden de eneste, om hvilke det med Vished kan siges, at de rettelig bærer fremragende historiske Personligheders Navne. Intet Under da, at de har naaet en Berømmelse som ingen andre. Her mødes de faste Mindesmærker med historisk Overlevering, stedlig Tradition med de Vidnesbyrd, som Runeforskning og almindelig Arkæologi kan fremføre. De hedenske Gravhøje ved den kristne Kirke, Side om Side med den efter sit Ydre og sin Indskrifts Indhold betydeligste af Nordens Runestene danner tilsammen en Helhed, som næppe noget Sted i Norden viser Mage til. Og saa føjer Sagn og Historie hertil Mindet om Dronning Thyres Skikkelse, der vel staar i uvisse Omrids, men hvis Gerning har været af en saa betydningsfuld Natur, at Dronningen vil mindes, saa længe Dansk er til.

Uklart staar de historiske Personligheder derimod gennem Historiens Efterretninger. Ingen samtidig

¹⁾ Den følgende Fremstilling er en videre Udarbejdelse af et Led i en Række Forelæsninger over vore faste Fortidsmindesmærker, holdt i Folkeuniversitetsforeningen i København i Foraaret 1913. Hovedværkerne om Jelling er: J. Kornerup: Kongehøjene i Jellinge og deres Undersøgelse efter Kong Frederik VII's Befaling i 1861; udgivet af det kgl. nordiske Oldskriftselskab 1875; Folio med Tavler, delvis farvelagte; Teksten nu noget forældet; fremdeles: L. F. A. Wimmer: De danske Runemindesmærker, I, De historiske Runemindesmærker, København 1895. Oldskriftselskabet har velvilligt tilladt, at Flertallet af Afbildningerne paa de følgende Blade reproduceredes, væsentlig efter Jellingeværket.

skreven Efterretning i Krønikerne giver tilstrækkelig tilforladelig Oplysning. Mindst siges om Kong Gorm, der i hvert Fald har været god dansk af Byrd. Trods Adam af Bremens nedsættende Dom om ham, vides der tilstrækkeligt til at sige, at han har været en energisk og kraftig Konge, der atter har hævdet Landet samlet. Hans Tilnavn kan kun betyde, at han naaede en høj Alder.¹⁾

Ikke mindst gennem selve det Æreminde, han i Jelling satte over Dronningen, en for en Kvinde ikke almindelig Hæder, faas et Indtryk af en Personlighed, mod hvem den historiske Overlevering uden Tvivl har øvet nogen Uret. Dronningen har ved fremragende Egenskaber i Samtiden i særlig Grad draget Opmærksomheden mod sig, og Følgen heraf blev, at Gorm ogsaa i Eftertiden traadte i Skygge for hende. Om Thyre siges hos Saxe, at hun var Datter af Kong Ethelred i England. Med dette Land havde Danmark alt forud gennem lange Tider haft saa nær Forbindelse, at det ikke kunde synes urimeligt, at en dansk Fyrste søgte sin Brud her; det var jo halvt at betragte som dansk. Men Efterretningen er uhjemlet, og Navnet er dansk og kendes bl. a. fra flere andre Runestene.

Naar Jelling valgtes til det Sted, hvor Kongen og Dronningen gravlagdes, har det vel næppe været ganske tilfældigt. Vel har Jelling aldrig været noget Kongesæde i samme Mening, som dette Ord har i vore Dage. Kongen maatte, saaledes som hans Gerning var i de Tider, en stor Del af Aaret drage fra Sted til Sted, holde Ting og skifte Ret. Men en Kongsgaard har der i alle Tilfælde været, og i Sagnene nævnes Stedet af

¹⁾ Der var jo ikke senere nogen Konge af samme Navn, der kunde betegnes som den yngre (jfr. Gustav Storm, (Norsk) hist. Tidsskr. 3. R. III (1893), S. 368).

og til, om end ganske vist saa ubestemt, at ingen nærmere Oplysning fremgaar deraf. Til Jelling Hede stedfæstes Kong Frodes berømte Henlæggelse af den gyldne Ring; her boede Kong Vermund, og saa sent som 1135 nævnes Kongsgaarden som Harald Kesias Sæde. Selve Navnet henviser Byens Oprindelse til ældgamle Tider; det laa ved den gamle Hærvej op gennem Jylland, og et bestemt Vidnesbyrd om Stedets Betydning som Centrum for en større Omegn ligger i, at hele de nuværende Nørvang og Tørrild Herreder udgjorde Jelling (Jalyng) Syssel. Men ganske vist, den Glans, der i Sagnene samler sig om Lejregaard, har i Jelling kun et svagere tilsvarende; kun i det korte Tidsrum, der knytter sig til Gorms og Thyres Navne, løftes Stedet frem i første Række. Naar just dette Sted udvalgte til deres Gravhøje, medens ingen af Kongeætten før eller senere vides gravlagte der, maa det for dette Kongepar have været af særlig Betydning; de har følt sig særlig knyttede til Jylland og til dette Sted.

At Højene nu virkelig er rejst over Gorm og Thyre, det mærkelige Kongepar, der staar lige ved Historiens Gry, i Brydningstiden mellem Hedendom og Kristendom, berettes allerede af vore første Historieskrivere, og det har trofast holdt sig i et Aartusindes Tradition. Svend Aagesøn, der skrev sit Historieværk ved 1185, beretter herom i følgende Ord: »Da den herlige Dronning havde som ogsaa hendes Ægtefælle Kongen fyldt sine Dages Maal, lod Kong Harald, efterlevende Søn og Rigets Arving, begge sine Forældre efter hedensk Skik jorde i tvende ligelige Tvillinghøje, at ligne ved de stolteste Mindesmærker, nær Kongsgaarden i Jelling.« I al sin Knaphed udtrykker dette, hvad der naturligt kan have været Svend Aagesøns og hans

Samtids Tradition uden at indgaa paa Enkeltheder. Højene er to; de henføres til Gorm og Thyre, og Sønnen Harald nævnes som den, der gav Mindesmærket dets Skikkelse. Noget nærmere angives ikke, saa lidt som der af Sætningerne kan sluttes noget om, hvorfra han har sin Kundskab. Navnlig kan det ikke af Udtrykkene sluttes, at han selv skulde have set Jellingmindesmærkerne; var dette Tilfældet, vilde han dog vist nok have nævnet Runestenene; af hvilke i hvert Fald den store maa have været synlig. Saxe har en noget lignende, men i Enkelthederne vistnok fejlagtig Fremstilling (jvf. S. 14—15).

Gennem de følgende 400 Aar er Jellingmindesmærket ikke særskilt nævnt. Først mod Slutningen af det sekstende Aarhundrede høres nyt. Det er den paa forskellig Vis bekendte virksomme Lensmand i Koldinghus Amt, Casper Markdanner, hvem Æren for at have hævdet i alt Fald en Del af det samlede Mindesmærke tilkommer. Efterretning herom lod han bevare for Eftertiden i en Indskrifttavle, der ophængtes i Jelling Kirke, hvor den gik til Grunde ved Brand 1679; Indskriften er imidlertid gengivet hos Ole Worm i Monumenta Danica, S. 329. Indledningen, der her alene er af Betydning, lød saaledes: »Aar 1586 under Kong Friederich til Danemarch oc Norge etc. Regiering, da lod Caspar Markedaner til Søgard, som den tyd var Lensmand paa Koldinghus opgraffue den Steen paa Kirckegaarden, som staar her uden for Kirckedørren, Oc findes effterskreffne Skrift derpaa«, o. s. v., hvorefter nævnes Danevirke m. m., og der endelig gives en Opskrift og Tydning af store Jellingstens Runeindskrift. Lensmanden paa Koldinghus har altsaa ladet udføre et Arbejde ved den store Runesten. Han har ladet den »opgrave«, men der siges ikke noget om, at han

flyttede den. Naturligt maa det da forstaas saaledes, at den mægtige Sten gennem Tiderne var bleven delvis jorddækket og nu er bleven frigjort og maaske rettet. Stenen staar, som det senere skal vises, antagelig endnu paa sin oprindelige Plads. Den lille Runesten nævnes ikke. Havde den som nu staaet i Nærheden af den store, havde Markdanner vel anført den.

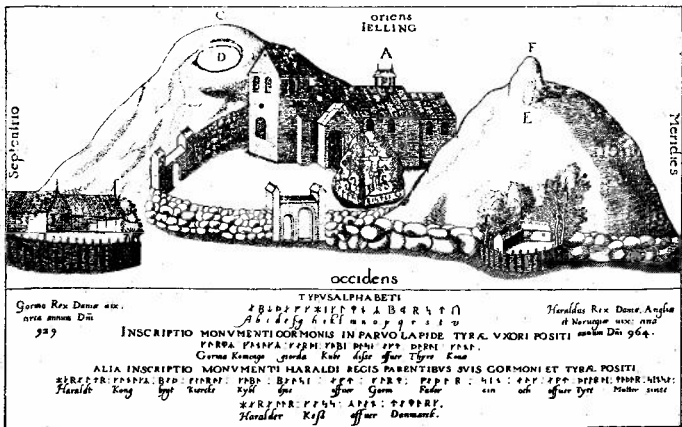

Fig. 1.

Af Paaskrifterne: forneden til v.: Gorm, Danmarks Konge, levede ved det Herrens Aar 929; til h.: Harald, Danmarks, Englands, Norges Konge, levede ved det Herrens Aar 964; Septentrio = Nord; Oriens = Øst; Meridies = Syd; Occidens = Vest.

Meget vigtigt er et andet Vidnesbyrd, som tilhører omtrent samme Tid. Det er en ofte gentaget og her som Fig. 1 i stærkt formindsket Maal gengivet Afbildning, et »Prospekt«, som Henrik Rantzau 1591 lod offentliggøre i P. Lindebergs: *Commentarii rerum memorabilium in Europa*. Som de fleste af Datidens topografiske Billeder er det med urigtige Perspektiv- og Størrelseforhold. Herpaa ligger dog i denne Sammenhæng ringe Vægt. Højene og Kirken er

sete fra Sydvest. De vedføjede Bogstaver forklares saaledes: ¹⁾

- A. [Den blytækte Kirke].
- B. En Mindesten, som maaler 5¹/₂ Alen i Højden, 9 i Omkreds. Paa den ene Side er, som det ses, fremstillet en menneskelig Skikkelse, paa den anden Side de paa vedføjede Tavle gengivne Tegn.
- C. [Nordre Høj, 46 Alen høj, 360 bred, foroven 112 Alen vid].
- D. En Kilde, fra Bunden opført med Sten, hvorfra daglig tages Vand af de omboende, i Omkreds 47 Alen.
- E. [Søndre Høj, 37 Alen høj, i Omkreds 431 Alen, foroven 157 Alen vid.]
- F. Hvor Bogstavet staar, er der en Sten af fremragende Størrelse, lidet mindre end den, som er vist ved Kirken mellem de 2 Høje (*»Bjerge«*). Og for at alt lettere kan forstaaes, har jeg her tilføjet hele Monumentets Figur og ligeledes Opskrift over det Alfabet, som dengang brugtes i den cimbriske eller danske Sprogform, tiligemed Indskriften.

Under Billedet opføres først Runealfabetet; dernæst som den lille Runestens Indskrift: Gorma Konunga gjorde Kube disse offuer Thyre Konæ, — samt Indskriften paa den store Runesten, med nogle Fejl. Over Gengivelsen af Lille Runestens Indskrift staar, atter paa Latin: »Indskrift paa det Mindesmærke, som sattes af Kong Gorm over hans Hustru paa den lille Sten«. Ikke desmindre meddeler han ikke hele Indskriften, men kun Hovedstykket paa Stenens Forside,

¹⁾ Ved [ ] er betegnet, at Forklaringen her meddeles forkortet. Forklaringen er paa Latin; Ordet ulna som Længdemaal er gengivet ved Alen.

og der mangler saaledes den ene Linie, der staar paa Bagsiden, de berømte Ord: Danmarks Bod.¹⁾

Den Kundskab, som dette gamle Billede giver, er overordentlig værdifuld. I Hovedsagen er den utvivlsonst paalidelig. Den viser de 2 Høje paa hver sin Side af Kirken, Kirkegaarden og, hvad der er det vigtigste, den store Runesten staaende paa den Plads, hvor den staar den Dag idag.

Men ganske vist kan Tegningen øjensynlig ikke i alle Enkeltheder gøre Krav paa at tages som historisk Dokument. I Kobberstikkerens Haand er sikkert en Del af Tegningens mulige Troskab gaaet tabt. For Runestenenes Vedkommende er dette meget iøjnefaldende. Baade Figurerne og Runerne under dem svarer kun i al Almindelighed i grove Træk til det virkelige. Ogsaa Højene er fortegnede. De er viste som toppe »Bjerger«, men Angivelserne i Teksten viser, at de ogsaa dengang var, som det maatte ventes, svære, fladagtige Banker med en bred Runding foroven. Utvivlsonst ligner det nedenfor gengivne Billede fra 1820 meget bedre.²⁾ I nordre Høj, Thyres Høj, som Traditionen benævner den, ses et rundt Hul med Vand, »Kilden«, som den kaldes i Teksten. For den, der er kendt med Tilstandene ved mangfoldige Gravhøje Landet over, hvor tilsvarende Huller findes i Toppen, viser denne Fordybning med al Sikkerhed, at der engang er gravet ned i Højen ovenfra. Men selv i vore Dage forstaas dette ligefremme Forhold ofte ikke af de omboende, der tilskriver det Sammenstyrtninger i Højens Indre eller endogsaa betragter det som af en eller anden Grund tilsigtet ved Højens

¹⁾ Den nærmere Redegørelse for Billedet og dets Indvirkning paa senere Behandlinger findes hos Wimmer, l. c. S. 33 o. flg. — ²⁾ Ogsaa paa Ole Worms Billede i Monumenta Danica (jf. Side 9) ligner Højene mere virkelige Gravhøje.

Bygning. Men her ved Jelling er ganske vist indtruffet det mærkelige, at Jordlagene ved den senere Sammenskridning tilfældig har lejret sig saaledes, at der stadig kunde staa Vand i det dybe Hul.

Den lille Runesten ses ikke i Prospektet, skønt største Delen af dens Indskrift anføres; derimod vises en Sten paa Toppen af søndre Høj, Gorms Høj, som Traditionen vil det. Ganske umiddelbart synes det da sandsynligt, at Stenen paa Toppen af søndre Høj maa være lille Runesten. Den er dog i hvert Fald i Billedet stærkt fortegnet.

Den mindre Runesten, Thyres Sten, omtales, som Wimmer har oplyst, Runeværket, S. 36, en halv Snes Aar senere som liggende ved Kirken. Det er i en Notits i et Haandskrift i den Arne-Magnæanske Samling, Fol. 22a:

»Thil Hielling 4 mil fra Kolding paa Kirkegaarden haffuer Casper Markedaner a^o. 86 fundet en sten, paa huilcken staar de Rune bogstaver, lydendis, adt Harald bygde thend kirke, och er samme sten saa høig, som en mand kand recke thil och er trekanted, paa thend ene side en grib, paa thend anden en mandig billide, på thend tridie schrifften. — —

Paa Stenen ved dørren liggendis findis medt Same bogstaffuer thisse ord: Gorma konge gjorde kybe disse offuer Thyre kone.

Paa dette Tidspunkt laa Thyres Sten altsaa ved Kirkedøren, »saa at trætte kunde tage Sæde paa den«, som det hedder et andet Sted. Hertil svarer ogsaa, at et Prospekt, som findes i Worms Monumenta Danica (trykt 1643), og som opgives at være nyt, tegnet efter et Forbillede, som Kansler Christian Friis havde ladet udføre, men som ellers i Hovedsagen svarer til det gamle rantzauske Kobber-

stik¹⁾ endogsaa med de samme Bogstavbetegnelser, søndre Høj ikke bærer nogen Sten²⁾, og Thyres Sten vises ved Siden af den store, Haralds Sten. Naar den er rejst her, kan ikke nøje opgives. I 1621 laa den, da Ole Worm besøgte Jelling, endnu ved Kirkedøren, men paa hans Prospekt i Monumenta staar den som nu. Af den ufuldstændige Gengivelse af Indskriften i foranførte Notits fra 1600 kan sluttes, at den laa ned, med Forsiden op eller til Siden og Bagsiden med Resten af Runerne utilgængelig.

Men som Forholdene foreligger, maa det da være sandsynligt, at Stenen paa Prospektet af søndre Høj i Virkeligheden er Thyres Sten. Vanskeligheden ved at forlige det rantzauske Prospekt med Lindebergs Tekst ligger utvivlsomt i, at der har været mindst 2 Fejkilder, rent bortset fra Datidens overordentlig ringe Sans for Detailnøjagtighed, nemlig: 1) Kobberstikkeren har gengivet den for ham foreliggende Tegning unøjagtigt og 2) har ikke kunnet korrigeres af Lindeberg, der endda noget har misforstaaet Prospektet. En yderligere Forklaring ligger efter Wimmers i Virkeligheden nærliggende Formodning i, at Stenen, da Tegningen udførtes, ikke længere stod op, men var omfalden og laa med Bagsiden, den nu mindst forvitrede Side, nedad og skjult af Jord. Hertil kan maaske føjes, at naar Stenen laa ned i skraa Stilling, som Tegningen viser den, synlig i det meste af sin Længde, men med Jord om Siderne, som det maa formodes at have været Tilfældet, maa den have gjort Indtryk af at være betydelig større og nok at kunne svare til Betegnelsen »lidet mindre end den ved Kirken« (*paulo minor quam ille*)³⁾.

¹⁾ Dog er det set fra lidt mere fra V., og Højene ligner her virkelige Høje bedre. — ²⁾ Men i Teksten siges: her var en meget anseelig Sten (*insignis lapis*). Ellers er Teksten taget fra Lindeberg. — ³⁾ Derimod er Wimmers Betragtninger ud fra Tegnerens formentlige Synspunkt næppe bindende.

Det maa da herefter formodes, at Thyres Sten i 1586 endnu var paa sin oprindelige Plads paa Toppen af søndre Høj, og følgelig er denne Høj Thyres Gravhøj. Den nordre Høj er da Gorms Gravhøj. Hertil svarer det ogsaa meget vel, at det er den nordre Høj, der i en fjærn Tid er bleven Genstand for Gravrøveri. De islandske Sagaer indeholder ikke saa faa Efterretninger om Indbrud i berømte Hertes Gravhøje, hvor baade andre Kostbarheder og især berømte Vaaben kunde findes. Disse Efterretninger vil nedenfor blive nærmere omtalte.

Naar ikke desmindre i Traditionen Forholdet er blevet omvendt, saaledes at nordre Høj gælder for Thyres, søndre for at være Gorms, maa det være senere opstaaet, og væsentlig bero paa den tilsyneladende uforstaaelige »Kilde« i nordre Høj. Dens uforstaaelige Beliggenhed førte til, at den regnedes for Helligkilde, og den maatte da naturligt henføres ikke til Gorm, der var Hedning, men til Thyre, der efter Sagnet var Kristen. Gorms Runesten kunde jo ingen eller yderst faa læse. — Der kendes da ogsaa endnu et Eksempel paa, at en saadan Vandsamling i et Hul i Toppen af en Høj har givet Anledning til at antage Tilstedeværelsen af en Helligkilde.¹⁾

Herefter maa da Forholdet naturligt opfattes saaledes, at Thyre er død før Gorm. Kongen har gravlagt hende, rejst en Høj derover og sat Runestenen med den korte, skønne Indskrift: Gorm Konge gjorde dette Mindesmærke efter sin hustru Thyre, Danmarks Frelse [Bod]. Dette er efter Runeformerne sket 935—40.²⁾ Senere er Gorm død og gravlagt i nordre Høj. Paa et senere Tidspunkt har Søn-

¹⁾ Indberetninger fra Præsterne i Aalborg Stift 1638 [til Worm], Samlinger til jydsk Historie og Topografi 4. R. I (1911), S. 73: Vennebjerg Herred, Skerm [= Skærum, Horns H.] — — Item en hoy ved Stutzbiærg, der offuen i er en kilde som kaldes helig kilde, ved hvilcken der staa mange pøtter, kopper och andre smaa trækar — — ²⁾ Wimmer, l. c. S. 17.

nen Harald givet det hele Mindesmærke dets endelige Form og navnlig rejst den store Runesten med Indskriften: Harald Konge bød gøre dette Kuml (Mindesmærke) efter Gorm sin Fader og Thyre, sin Moder, den Harald, som vandt sig al Danmark og Norge og gjorde Danerne Kristne. Den store Runesten staar nu nøje midt imellem Højene, paa det Sted, hvor den maatte staa, naar den skulde virke som Midtpunktet i det hele Monument.

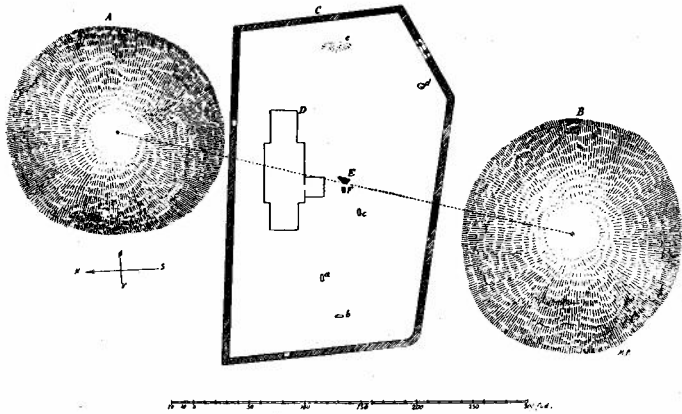

Fig. 2

Plan af Jellingmonumentet (efter Wimmer).

Gorms Høj (A), Thyres Høj (B), store og lille Runesten (E, F), Kirke og Kirkegaardsdige (D, C); a—c, 3 Bautasten (?) fundne i 1861, 1871 og 1876; d en stor Rullesten, f. 1875; e, omtr. Plads for en tidligere funden lang Sten.

Der er fundet nogle større Sten, som nok kunde have hørt til en samlende Kreds eller Række, sluttende til Højene og Stenen, men som ved Kirkegaarden paa uvis Tid er bleven forstyrret. Derimod er Kirken lagt paa en saadan Plads, skævt mellem Højene, at det er klart, at man har villet respektere Stenen. Saa meget lettere kunde dette lade sig gøre, som Kirken herved kom til at ligge paa det højeste af Terrænet, der har kendelig Stigning fra søndre mod nordre Høj.

Haralds Sten er efter Runeformerne rejst ca. 980¹⁾. Selve Stenen kunde vel kaldes et meget anseeligt Mindesmærke. Den er saa kolossal, at alene Flytningen og Opstillingen af den maa have gjort Indtryk paa Samtiden og vel til syvende og sidst kunde være den historiske Kerne i den bekendte, ogsaa hos Svend Aagesøn og Saxe bevarede Fortælling om, at Kongen fik Underretningen om sin Søn Svends Oprør ved Arbejdet med at føre en svær Sten til sin Moders Grav. Det i Indskriften anvendte Ord (Kumbl) kan forstaaes baade om Højene og Stenen, og paa Forhaand kan det heller ikke være udelukket, at Højene er bleven øgede ved Kong Harald, om det end maa synes mindre sandsynligt, at han skulde have ændret noget ved den Skikkelse, Gorm havde givet Thyres Høj.

I et af de sidste Skrifter, der behandler Jellingmindesmærket, »Kritiska undersökningar i nordens historia omkring år 1000«, hævder Arkivar Lauritz Weibull i Lund, at Thyres Sten ikke oprindelig kan have hørt til Mindesmærket, men maa være hidført anden Steds fra; Haralds Sten var fælles Runesten for begge Høje. Dette er dog vistnok en ganske fejlagtig Betragtning, som kun tilsyneladende er logisk rigtig; den vilde kun være rigtig, hvis hele Jellingmindesmærket var bleven til paa een Gang, Men dette er efter det foregaaende ganske usandsynligt. At Gorm forud havde rejst Sten over Thyre, kunde ikke hindre Harald i at rejse det anseelige Mindesmærke over begge, og navnlig naar hans Sten, som samme Forfatter meget træffende viser, i Virkeligheden meget mere er en Mindesten for Kong Harald selv. Om Gorm og Thyre siges kun, at de var Haralds Forældre, men om Kongens egne Gerninger tales i stolte Ord. I øv-

¹⁾ Wimmer, l. c. S. 30.

rigt kan analoge Dobbeltmindesmærker fra ældre og nyere Tid bemærkes paa de fleste Kirkegaarde.

Derimod har Weibull gjort opmærksom paa et andet Forhold, som synes at være af Betydning for Forstaaelsen af den store Sten: at Runerne under Kristusfiguren danner Ordene: *kristnede Danerne* (auk tani karpi kristna), medens Ordene »*vandt Norge*« (ala auk Nuruiak) staar under den store Dyrefigur, om hvilken en anden, slangelignende Figur slynger sig. Da Indskrift og Figur saa nøje dækker hinanden paa det førstnævnte Sted, kan der være nogen Grund til at tro, at Dyrefigur og Runer, der yderligere staar paa den mod Nord vendende Side, paa lignende Maade svarer til hinanden: Figuren illustrerer Indskriften. I Modsetning hertil har Sophus Müller¹⁾ tidligere hævdet, at den var af udelukkende ornamental Betydning.

Nej, opfattet saaledes som det her er fremstillet, er der god historisk Logik og Sammenhæng i det hele Jellingmonument, og det eneste paafaldende, Navnernes Ombytning, er forklarligt ved »Kilden«s Tilstedeværelse, medens just dette, at der i gammel Tid har været gjort Indgreb i nordre Høj, tyder paa, at man i den nærmere Eftertid har anset denne for at være den af Højene, som gemte det rige Udstyr, Kongens Høj. Dronningen er død før Gorm. Han har gravlagt hende i søndre Høj og rejst Sten over hende. Selv er han senere gravsat i nordre Høj, som i hvert Fald er rejst af Harald, der — maaske en rum Tid senere — ogsaa rejste store Runesten. Hermed kan tillige Svend Aagesens Beretning meget vel forenes, selv om den ganske særlig svarer til den sidste Handling. Helt udelukket kan det heller ikke være, at selve store Runesten middelbart eller umiddelbart er hans Kilde.

Derimod maa vor store Historiefortæller Saxe's Vid-

¹⁾ Aarbøger for Nord. Oldkyndighed, 1880: Dyreornamentikken i Norden, Afsnittet Nordisk—irsk Ornamentik, jvf. Vor Oldtid, S. 681.

nedsbyrd paa dette Punkt forkastes. Han fortæller det bekendte Sagn om Kongeparrets Søn Knud Danaast's Død, Dronningens symbolske Tilkendegivelse af Ulykken over for Gorm og dennes kort efter følgende Død af Sorg over Sønnen, hvorefter Thyre »sad som en sørgende Enke, der savnede baade Mand og Søn«. Det er et skønt Sagn, men ikke Historie, som det er blevet til hos Saxe. Men overhovedet er det jo forlængst paavist, at dette Afsnit, 9—10 Bog, hos Saxe er meget svagt, gennemvævet af Sagn. Der har ret naturligt i Tiden efter Thyres Død dannet sig Sagn og Digtning om hendes mærkelige Personlighed. Tillige har Saxe Efterretning om, at der i Harald Blaatands Tid har været bygget paa Danevirke, hvilket i øvrigt vistnok er rigtigt, idet Harald byggede Forbindelsesvolden til Hedeby, hvorved et Stykke af den ældre Vold tabte sin Betydning¹⁾, og han har da i sin Fremstilling bygget paa Sagnet og en misforstaaet Efterretning herom. Som C. Paludan Müller udtalte det allerede for snart 40 Aar siden, »Saxe's Ord maa vige som urigtige, fordi de ikke lader sig forene med det sikre Monument«. Men Fastholdelsen heraf medfører, at man maa søge ogsaa i øvrigt at forstaa Jellingmonumentet i Overenstemmelse hermed.

Jelling Monumentets Historie slutter jo nemlig ikke med det Rantzauske eller det Wormske Prospekt. Spørgsmaalet bliver da, om de siden fremkomne Oplysninger naturligt kan forliges med den Opfattelse, som Mindesmærkernes Ydre og synlige Forhold leder til.

Bortset fra Nedgravningen i nordre Høj kan det siges, at Mindesmærkerne igennem Aarhundrederne har staaet temmelig uberørte. Kirken, der rejstes før

¹⁾ Sophus Müller og Carl Neergaard, Danevirke, Nord. Fortidsminder, I, S. 251.

Aar 1200, den samme som endnu staar, havde ladet Haralds Sten i Fred. Efter 1600 spores ogsaa direkte Omsorg for dem.

Saaledes lod Kongen, Christian IV, i 1636 opsætte Stengærder om »de tuende bierge ved Jellinge kierce«¹⁾. Der er ingen Grund til at tvivle om, at det er de samme Stenhegninger, sat af uhugne Kampesten, som dels staar endnu (søndre Høj), dels halvt jorddækkede kan spores. I 1808 var efter Præstens Indberetning til Kommissionen for Oldsagers Opbevaring den søndre Høj »omhegnet med Kampesten og en liden Risgierde«, medens der om den nordre siges, at den »er enkelte Steder omhegnet med en liden Risgierde«.

I 1661 har Præsten Jørgen Pedersen andraget om Fritagelse for Skat »for Bekostning paa Antiquiteter«; om herved ogsaa er tænkt paa Højene, kan ikke med Sikkerhed ses af Notitsen. Hovedsagelig drejede det sig dog om Forpligtelsen til i en særlig Bygning at have Værelser rede til Kongens Modtagelse, den sidste Rest af »Kongsgaarden« i Jelling²⁾.

¹⁾ Oplyst af Oluf Nielsen, Danske Samlinger I, 101: Jydske Tegnelse IX, 282:

Ernst Normand sich breff et Stengierde anlangende.

»V[or] g[unst] t[il]forn] Viid efftersom Vi dig nogen tied forleden Naad. befalet haffue, at du skulle lade giøre et gierde omkring de tuende bierge Ved Jellinge Kiercke og Vi Naadigst forfarer dersammesteds alleniste at Vere giort et Riisgierde, Da bede Vi dig og Naadigst Ville, at du befaler bønderne i begge Herreder, Jærloff oc Holmands Herritt, at de derom setter et goet fast steengierde, som luchis paa alle sider oc att du det begge forn[æ]vnt]e herreder imellem schiffter oc naar samme stengierde er ferdig giort, Ville Vi at du schalt tildele bønderne Udi Jelling Sogn, eller om de iche ere noch; da i lige maader dennem i det neste sogn, huer sin anpart derudaff at holde Ved lige.

d[at]um] Coldingh d 10 Martij 1636«.

Kronens Fæstere udførte det altsaa som Pligtarbejde.

²⁾ Ligeledes oplyst af Oluf Nielsen, smst:

Rentekamrets Deliberations Protokol I, a, f, 158 a, 1. Okt. 1661.

Præsten »Hr. Jørgen Pedersen til Jelling og Houre i Coldinghuus lehn« andrager om en halv Ødegaards Jord frit og kvit til Præstegaarden mod at afstaa Skibet, Gadbjerg og Linneballe Tiender, som har været bevilget ham og hans Formænd »for en Kgl. Werelse at holde wed lige, som til K[gl.] M[ajestæts] Reise der i landet er opbyggt. Dis ligeste at were Skatfri for dend bekostning Skyld hand paa Antiquiteten Efter Eders M. befalling haffuer och Aarligen giøre schal«.

I en gammel *liber daticus*, Præsteembedets Optegningsbog, hvori af og til kan findes en Notits af Interesse, staar anført, antagelig fra 1750—1800¹⁾, men som meddelt Præsten af en gammel Mand, Anders Jensen, »saavidt hand kan erindre«, at Kong Frederik IV besøgte Jelling 1704; dette er vistnok rigtigt, medens det utvivlsomt er fejlagtigt, naar det hedder, at Dronningens Høj (hvormed menes nordre Høj) blev udgravet af Jelling Bymænd efter Kongens Ordre. Saa vidt den gamle Mands (og en gammel Kones) Meddelelser til vedkommende Præst kan forstaas, er der gravet noget foroven i nordre Side for at undersøge »Kilden«s Beskaffenhed, men man naaede ikke til Ende, hvorimod Vandmængden fra den Tid af var formindsket, til et Tværmaal af 8—10 Alen. Ogsaa Dronning Anna Sophie har været i Jelling, ved et nyt Besøg 1721. Dette fremgaar af et lille Skrift, *Encomion Jellingense*, »Jellings Pris«, som Præsten, Magister Mouritz Mouritzen Høyer, ved den Lejlighed affattede, og som endnu er til i Manuskriptet, i Nationalmuseets Bibliotek. Det er temmelig svulstigt, ret kuriøst, men ganske uden historisk eller arkæologisk Værd.

Fra 1797 er et andet lille haandskrevet Hefte, ialt kun 4 Kwartblade: *Monumentum Jellingense*. Ogsaa dette, der særlig sysler med Haralds Sten, er uden Værd. Dog fortælles om »Kilden« følgende: I øverste Spitze af [nordre] Høj er en Brønd, hvis Aabning: Diameter udgør 50 Alen og fra øverste Kant skraaes

Rentekamrets Paategning:

Beroer paa E. K. Maytt. Naad. Resolution, Omb dette huus for huis wed lighuldelse bemelte Quegtiender er beuilget, Igien schal opbygis . . . men nævner ikke Andragendets anden Passus om »Antiquiteten«. — Kongens Resolution: »Efter hosschreffne betenkende at forholdis. Friederich.« — giver heller ingen Oplysning.

¹⁾ Worsaae fandt Bogen i Jelling Præstegaards Arkiv. »Et Par Ord om Gorms og Thyres Høje i Jelling«; Ann. f. n. Oldh. 1840-41, S. 167 flg.

ned til Vandet udgjør 8 Alen. Vandets Dybhed er nu kun 3 Alen. . . . Til denne Brønd er Indgang fra Nordersiden, i Jevnhed med Vandets Overflade, at mand kunde magelig komme der til«. Denne »Indgang«, som ogsaa antydningvis skelnes paa nogle i Nationalmuseet bevarede gamle, i øvrigt ringe Tegninger fra Tiden ved 1820, er formodentlig det af Frederik IV gravede Skaar i Højsiden ind mod »Kilden«, hvis Vand, stadig svindende, holdt sig til op imod det nylig nævnte Aar. I søndre Høj synes overhovedet ingen Sinde at have været foretaget nogen større Gravning, om end et Sagn, der ved 1840 fortæltes i Jelling, vil vide om noget saadant¹⁾. Havde en Gravning været forsøgt, havde det sikkert kunnet ses paa Højens Overflade. Erfaringsmæssigt kan det med Sikkerhed siges, at man ikke vilde have gjort sig den Ulejlighed at jævne et saadant Hul.

Saa kom Aaret 1820.

»Kilden« havde allerede længe forud tabt sit Ry for Lægekraft. En Mand havde toet en skabet Hest, og denne var kommen sig, men Manden mistede Synet og Kilden sin Hellighed og Lægekraft, hedder det. Til Gengæld havde Vandet megen Værd for Jelling By. En Tid var der en Trærende, der førte Vand til søndre Højfod. Men i 1808 taler Pastor Ferslew i sin Indberetning om, at den vel »for nærværende Tid formedelst Mangel paa Rydning er noget moradsig«, men

¹⁾ Worsaae, Annaler f. n. Oldk. 1840—41, S. 173: »For mange Aar siden var Indgangen til Gorms [s: søndre Højs] Gravstue aaben; alligevel vovede ingen at gaa derind, før man fik en Hyrdedreng overtalt til med et Reb om Livet at foretage sig denne farlige Vandring. Da det varede Bønderne for længe, inden han kom tilbage, trak de i Rebet, men dette var brændt itu, og Hyrden saas aldrig mere. En anden Gang begyndte Bymændene i Jellinge at undersøge Kongens [søndre] Høj i den Tanke at finde Kostbarheder i den, men da de havde gravet et godt Stykke ned, traf de paa en stor sort Hund, og de maatte da lade Arbejdet fare. Siden den Tid har man ikke foretaget sig noget derved, da desuden ifølge gammel Spaadom Jellinge skal brænde, naar Gorms Høj bliver aabnet«.

i ældre Tider var Vandet meget klart; det forsynede hele Jelling By og »man hentede her sit Thevand«. Han har opmuntret Bønderne til at træffe Foranstaltninger, men uden Held: »Fælled er Sællad«. ¹⁾

Men Fællesskabet var dog ikke mere »sølle«, end at Bymændene i 1820 besluttede sig til at rense ud i Vandhullet paa Højtoppen. Man lod nogle Mænd grave i Dybden, idet man tænkte sig saaledes at kunne faa Kildevæddet til at rinde igen. Efter 5—6 Alen Jord traf de først paa store Sten i et Lag paa 3 Alens Tykkelse; disse borttoges (»hissedes op«) og derefter fandt man svære Træbjælker. Man havde naaet det kongelige Gravkammer.

Paa det Sted, hvor Arbejderne kom til Bjælkelaget, fandtes nogle Bjælker overhuggede; der var en Aabning, igennem hvilken man trængte ned i selve Kamret. Dette skete saavidt ses ved 1. Maj. Opdagelsen vakte stor Opsigt. Mange Mennesker var allerede gennem Brøndhullet gaaede ned i Kamret, til liden Baade for den senere Undersøgelse, før Herredsfogden, Hersleb, standsede dette, fik Aabningen nødtørftigt dækket og gav Indberetning til Amtmanden og Kancelliet. D. 30. eller 31. Maj erfarede Professor Finn Magnusen

¹⁾ Han meddeler ogsaa Spekulationer om, hvor Vandet kommer fra: »efter gamle Mænds Sigende skal der være Kaaber-Render [Kobberrender] under Jorden, gennem hvilke Vandet løber fra — — Røgballe — — eller det kommer fra en høj Banke i Tinet, Nykirke Sogn. — I 1807 var Nyerup i Jellinge og skriver om »Kilden« (Oversyn over Fædrelandets Mindesmærker fra Oldtiden, Anhang S. 26): Der var næsten ganske tilgroet med Græs og Siv, og vil Højens Overflade formodentlig om faa Aar være ganske tør«; smst. berettes fra den bekendte Arkivtegner Søren Abildgaards Besøg 11. Juli 1771, efter den stedlige Fortælling om, at der ikke kan naas Bund med en Stage paa 13 Alen: Brønden eller Dammen befandtes ikkun at være 2½ Alen dyb, mudret i Bunden og ikke stødte Stagen an mod nogen Stenbund. Ved Siderne af Dammen, som er tvert over sin runde Flade omtrent 5 Alen bred, gror Siv og højt Vandgræs. — — Vandet staaer omtrent 6 Alen lavere end Højens øverste Vold, men dog 10—12 Alen højere end den rundt omkring Højen beliggende By, Mark og Egn.« I et Brev fra Oberstltn. Høegh-Guldberg, skrevet 4. Nov. 1820 fra Kolding, hvori tydelig opfattes det rette Forhold, siges, at man endnu kan bemærke Opkastningen rundt om Fordybningen.

paa Rejse i Fyen rygtevis om Sagen og rejste da i Følge med Gehejmekonferensraad Bülow til Sanderumgaard strax til Jelling, hvor han ankom 1. Juni og næste Dag besaa det fundne¹⁾. Da havde Kamret altsaa en hel Maaned igennem staaet aabent. Intet Under, at han, da han 3. Juni kom ned i Kamret, forefandt det i en sørgelig forstyrret Stand. En Mængde vandfyldt Jord var ovenfra skredet ned i Gravrummet

Fig. 3.
Kongehøjene i 1820, sete fra Øst.

og dækkede det meste af Bunden i et tykt Lag, saa man kun krybende og med Vanskelighed kunde bevæge sig dernede, medens der var al Grund til at frygte, at nye Skred, der stadig truede (det regnede og blæste), helt vilde fylde den smalle Nedgang. Man kunde egentlig kun se, at Gravrummet var en halv Snes Alen langt, næppe halvt saa bredt og næppe af Mands-

¹⁾ Beretning i Optegnelser paa en Rejse fra København over Sanderumgaard til Jellinge, trykt i Nyerups Magazin for Rejseagttagelser III. Et særskilt Aftryk foreligger paa Kgl. Bibliotek; det ses af et Stempel paa Titelbladet at have tilhørt: C[hristian] F[rederik], den senere Kong Christian VIII, og er udstyret med forskellige Tavler med Tegninger ved Adjunkt Hanch, der deltog i Rejsen. En af dem er gengivet i Fig. 3.

højde. Det var indrettet som et Værelse med panelede Vægge.

Finn Magnusen foretog ikke videre, men sendte 10. Juni fra Sanderumbaard Indberetning til den »Kgl. Commission for Oldsagers Opbevaring«, med Forslag om at lade foretage nøjere Undersøgelse. Desværre kom ikke noget Medlem af Kommissionen personlig til Stede, men man overdrog Vejcorpset at foretage Forarbejder, saaledes at man lettere kunde gaa ned i Kamret og eventuelt restaurere dette. Kaptain Bloch, som af Vejcorpset fik denne Opgave overdraget, tog praktisk paa Sagen. Han anbragte et Rammeværk i den brøndlignende Aabning ovenfra. Der siges endvidere, at da de Loftsbjælker, som i gammel Tid var blevne overhugne, 4 i Tallet, »blev skilt i 2 Afdelinger ved 2 Bjelker, som endnu var hele«, lod han disse oversave¹⁾. Senere gravedes fra søndre Side ind til Kamret en lang dækket Gang, hvorved man 26 Alen inde stødte paa de Sten- og Lerlag, som omgav Kamret. Det eneste betydelige Fund, som fremkom ved Udrensningen af dels nylig nedstyrtet, dels ældre Jord i Kamret, var det bekendte lille Sølvbæger, der fandtes »i Dyndet, paa Bunden eller Gulvet af Gravkamret« (afb. S. 161). Desuden blev fundet en Del større og mindre Fragmenter af Træ og Metal, som nedenfor vil blive omtalte. Først d. 19. Juli 1821 kom atter Arkæologer til Stedet, Finn Magnusen og Oldsagkommissionens Sekretær, Chr. Thomsen. De foretog nu en omhyggelig Besigtigelse og affattede herom en Beretning, der tilligemed omstændelige Redegørelser for det forud passerede er aftrykt i Antiquariske Annaler, 4 Bd., 1827. Denne Beretning er Hovedkilden til vor Viden.

¹⁾ I 1861 fandtes dog kun 4 Bjælker gennembrudte, i 2 Alens Længde. Det synes, at man i 1820 fandt de udsavede Stumper fra Højbyrdernes Tid tæt oven over Kamret.

Kamret blev istandsat,¹⁾ men derefter tillukket. Som bekendt aabnedes det atter 1861, paa Kong Frederik VII's Foranstaltning, idet man haabede at vinde nye Oplysninger og Fund, men det havde da lidt meget. Nogle Oplysninger blev dog vundne, og der skete enkelte Fund.

Kamret, der endnu i helt eller delvis sammenstyrtet Stand er til Stede inde i Gorms Høj, saas 1820 som et aflangt, paa alle 4 Sider saavel som oventil omhyggelig lukket, aflangt Rum med Længderetning nær Øst-Vest (nøje: Øst lidt til Syd — Vest lidt til Nord) paa det nærmeste parallelt med Kirken. Længden maalttes til $10\frac{3}{4}$ Alen (6,7 Meter), Bredden godt 4 Alen (2,8 M.), medens Højden udgør 2 Alen 6 Tommer (1,7 M.). Det er altsaa en lang, forholdsvis smal, lavloftet Gravstue, hvori en velvoxen Mand knebent kan staa oprejst; Højden er i øvrigt omtrent den samme som i de større Jættestuer. Kamrets Vægge var sat af Ler i mægtig Tykkelse, mindst 4—5 Alen (2,5—3 M.), haardt pakket og paa Ydersiden klædt med svære Kampesten. Indvendig var Væggene beklædte med lodrette Planker, 14 " (0,36 M.) brede, 3—5 Tommer (0,08—0,13 M.) tykke, af Egetræ; disse var atter dækkede med et Panel fra Loft til Gulv, 1 " (0,025 M.) tykt. Langs hver Langside løb umiddelbart op til Panelet en Langbjælke («Vexel»), hvilende paa Lervæggene for Enderne, 11—12 Alen (6,9—7,5 M.) lange, 5—6 " (0,13—0,155 M.) i Firkant. Den ene syntes at have faaet nogen Tilhugning. Disse var bestemte til at understøtte Loftets

¹⁾ Kongen, Frederik VI, bevilgede hertil 600 Rd. Blandt dem i Jelling, som i de følgende Aar vaagede over Kongemindesmærkerne, maa i første Række nævnes den gamle Sognefoged, Dannebrogsmænd Christen Sørensen. I 1846 opsatte han Hegn (og Stentrin), plantede hist og her m. v. Et smukt Brev fra ham med Redegørelse herfor gemmes i Nationalmuseets Arkiv. 1811 blev han Kirkeværge; siden da havde han hver Pinsefest rensat Runestenene med 3—4 Pd. grøn Sæbe. Han var meget virksom i 1820—21 og modtog som Paaskønnelse et Sølvbæger med Laag og Inscription.

Fig. 4.

Nordre (Gorms) Høj 1820. Højden er tegnet ca. $\frac{1}{4}$ for stor. Foroven ses »Kilden« og det gravede Hul derunder; saa det af Vejvæsenet opsatte Rammeverk. Lige under dette ses Kamret i Snit, med Sideplanker, Vekselsbjælker og de lange Tagbjælker. Udenom Kamret de tykke Lervægge; uden for òg over dem og Taget svære Stenlag.

Bjælker, hvis Ender dog væsentlig hvilede paa et Lag af store Stene ovenpaa Lervæggene. Loftets Bjælker, 24 i Tallet, laa tæt, Side om Side, af noget forskellig Længde. Det var runde Ege-Tømmerstokke, »hvorpaa Barken endnu til Dels sidder fast«. Paa Undersiden har de vistnok været beklædt med Brædder som dem, der dannede Panelet. Arkæologerne saa intet deraf, men Arbejderne og Sognefogden »forklare, at det har bestaaet af pløjede Egefjæle, som gik fra Vexel til Vexel, men de var til Dels nedfaldne og knækkede, saa at de blev afbrudte« (og borttagne). Om Gulvet siges følgende: »Gulvet har ligget meget lige paa den stampede Grund; det har bestaaet af Egebrædder, omtrent af en Tommes Tykkelse. Et Stykke af Gulvet ses endnu i den vestre Ende; det er $3\frac{1}{4}$ Alen (godt 2 M.) langt. Fjælene er ikke pløjede sammen, men ligge meget akkurat, som efter Vaterpas. Gulvet har været opdelt lige i Midten med en paa Kant staaende Egeplanke, $2\frac{1}{2}$ " (0,065 M.) tyk paa Overkanten, $1\frac{1}{2}$ " (0,04 M.) paa den i Leret staaende Kant, ordentlig tilhøvet. Den har staaet $\frac{1}{4}$ Alen (0,16 M.) op over Gulvet. Efter Arbejdernes Udsigende har den Del af Gulvet, som fulgte efter dette, været meget tynd og gaaet i en modsat Direction, nemlig efter Bredden, men en stor Del deraf var ødelagt, forinden Opdagelsen skete.«

Oplysningerne om Gulvet er lidet tilfredsstillende. Meget lidt beror paa Selvsyn, det meste paa Udsagn af Arbejderne, der næppe har haft Evne til i det svagt oplyste Rum at gøre synderlig sikre Iagttagelser.

Ovenpaa Loftsdækket var atter anbragt et svært Stenlag, derover Jordfylden, væsentlig Lyngtørv.

Beretningen i Antiquariske Annaler er ledsaget af en Tavle, dels med den her som Fig. 4 i reduceret

Maal gengivne Gennemsnitstegning, dels med en Optegning af selve Kamret. Ingen af dem er nøjagtige i Detaillen. Gennemsnitstegningen har saaledes givet Højens Jordmængde med urigtig Højde. Men særlig om Optegningen af Kamret, den eneste nogenlunde autentiske, som ogsaa ligger til Grund for alle senere Gengivelser og for Restaureringen 1861 gælder det, at den dels har urigtigt Perspektiv, dels at den viser, baade

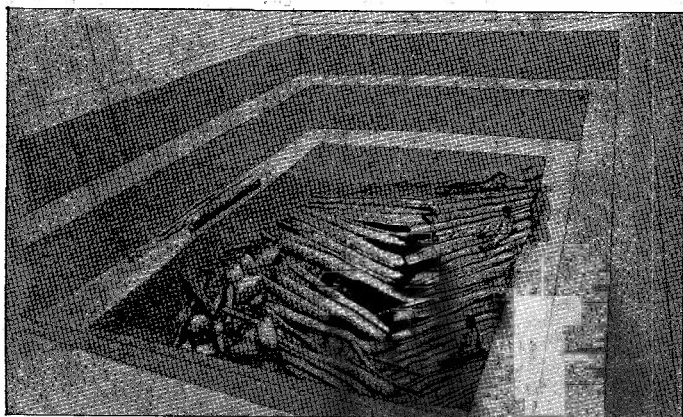

Fig. 5.

Tagbjælkerne over Kamret i Gorms (nordre) Høj ved Udgravningen 1861. Man gravede sig ned ved 3 brede Jordbænke.

hvad Tegneren har set, og hvad han kun har hørt om. Den gengives derfor ikke her. Den bedste Forestilling om det hele giver Billedet i »Vor Oldtid«, S. 651, Fig. 403.

I 1861 fandtes Kamret saa ødelagt som omtrent muligt, med alt det indre fyldt af de indstyrtede Vægge og den mellem Sten og Bjælker nedstyrtede Jord. Kamrets Maal fandtes ved den paafølgende, særdeles omhyggelige Behandling (man havde gravet en bred Aabning ovenfra ned gennem Højen) at være lidt

større end i 1820 fundet, Længden 1 Tomme, Bredden $3\frac{1}{2}$ " og Højden 2". Gulvet laa 2 Al. 5" (1,38 M.) over Jordfladen udenom Højen, 10 Al. 17" (6,45 M.) under Højens Top. Gulvet laa paa faststampet Blaa-ler. »Imod Øst fandtes endnu Stumper af Gulvplanke-kerne, liggende i Retning fra N. til S., men i Vest, hvor et større Stykke Gulv var bevaret, laa de fra Ø. til V.« »Planken« fra 1821 fandtes mod Vest langs nordre Endevæg, men brudt i 2 Stykker; »den syntes næsten at være glat tilhøvlet«. Længden blev maalt til 6 Al. 16" (3,92 M.), Bredden til 7" (0,18 M.). Den er saaledes kun af lidt over det halve af Kamrets Længde.

Selv naar der foreløbig bortses fra »Planken«, der i Behandlingen af Jellingspørgsmaalene har spillet en vistnok noget for betydelig Rolle, maa det om Kamret siges, at det er meget usædvanligt. Det er et virkeligt Kammer, ikke noget snævert Kisterum, som ellers de allerfleste af Gravanlægene fra Oldtiden er det. Der synes at være nogen Forskel paa den østre og den vestre Halvdel, men om dette betyder, at de har haft nogen forskellig Anvendelse, fremgaar ikke af de ringe Oplysninger om Gulvet.¹⁾

Paa dansk Omraade har det ikke været saa heldigt, at noget Fund i nyere Tid er fremkommet, som kunde give nærmere Underretning om Anvendelse af saadanne store Kamre. Der kendes overhovedet kun 2 Tilfælde, som stammer fra væsentlig samme Tid og mulig har været af tilsvarende Karakter. Det ene er Søllestedfundet fra Baag Herred i Vestfyen, med de bekendte prægtige Mankestole. Fundet indgik op-

¹⁾ I det tidligere nævnte Brev fra Høegh Guldberg, ⁴/₁₁ 1820, skrives: »Gulv af Egeplanker skal der have været — men nu Kaos, ingen sagkyndig vil være i Stand til at beskrive det, som det virkelig har været«. — Spørgsmaalet om stadigt arkæologisk Tilsyn var jo desværre i de Tider overhovedet ikke fremme. Der fandtes egentlig ingen Myndighed til paa rette Maade at foretage en virkelig Undersøgelse. Dette kom først langt senere med Worsaae.

rindelig i Frederik VII.s Samling, og Underretning gaves af Kongen i et Møde i Oldskriftselskabet, kort refereret Antikv. Tidsskrift 1861—63. Ogsaa dette Fund er gjort i en Høj. I dennes Indre var et Gravkammer, 9,4 M. l., 2,8 M. br. Det havde til alle Sider Vægge af Ler og var fyldt med blandet Jord uden nogen som helst Stensætning. Ved Forespørgsel om nærmere Oplysninger meddeltes dog, at der ikke var forefundet Levninger af indre Træbeklædning. Paa Bunden af Graven, et sammenstampet Lerlag, fandtes Mankestolene (med Beslag af forgyldt Bronze) Bringekobbeler og andre Rester af Seletøj til 2 Køre-Heste, samt Spand af Bronze og Træ, Bronzeskaal med Benkam, et Stykke Lærred, og endelig et Stykke Voxlys. Fundet gør som Helhed Indtryk af at være i Hovedsagen ensartet med Jellingfundet, kun at Oldsagerne her er væsentlig fyldigere til Stede. Ogsaa et Fund fra Mølle-mosegaard, Svendborg Amt, atter med Mankestole og andre Beslag fra Seletøjet til 2 Køreheste, meddelt i Nord. Tidsskrift for Oldkyndighed I, 192—7 (1832), kan maaske sammenstilles hermed, men er endnu ringere oplyst.

Fra det øvrige Norden kan vindes enkelte Bidrag til Forstaaelse af Gravkamret i nordre Jellinghøj. De svenske Kongehøje ved Upsala, som det ligger nærmest at tænke paa, har ganske vist vist sig at være fra en flere Aarhundreder ældre Tid og er ligesom selve Højene af ringere Anseelighed end Jellinghøjene. Derimod viser Baadgravene ved Ultuna og Vendel, med deres rige Udstyr af Vaaben, Spise- og Drikkekar, Fødevarer, Redskaber af forskellig Art, samt indtil 3 Heste, at henimod den hedenske Tids Afslutning den fornemme Mands eller Kvindes Gravudstyr var meget stort og krævede betydelig Plads. Rigere Oplysninger giver de

norske Fund, navnlig fra Vikingeskibene ved Gokstad og Oseberg, det første offentliggjort 1882 af N. Nicolaysen, med Tavler, det sidste endnu ikke i Helhed publiceret. I Gokstadskibet fandtes midtskibs, fra Masten agterover, »et særligt Gravkammer for den døde Høvding, med lave Vægge, kun bestaaende af 2 Stokkelag, højt Skraatag af Stokker og Gavler af opretstaaende Planker«¹⁾. Kamret havde altsaa Form som et Tagrum; det var (maalt paa Tegning) 4,75 M. l., 3,55—4,1 M. br., indtil 2,1 M. h., midt under Dækkets Rygning, ved Siderne naturligvis meget lavere. Ogsaa her var i gammel Tid Gravrummet blevet plyndret, saaledes at Gravens nærmere Ordning er uvis. Men i hvert Fald ses det, at Gravkamrets Dimensioner ikke var væsentlig andre end Jellingkamrets. Ikke mindre end 12 Heste og 6 Hunde havde fulgt den døde. Atter i Osebergskibet havde der i gammel Tid været Indbrud, men det har som Gokstadskibet haft sit Gravkammer midtskibs og var udstyret med Vogn og Slæder, Sengesteder, samt en stor Mængde Redskaber for Kvindevirke (Graven har rummet en fornem »Høvding's Hustru eller Datter, vi kan gerne sige en Dronning« (Gustafson). Der fandtes en aaben Stolpe-Seng; her har hun været gravlagt. Adskillige af Udstyrets Genstande gemtes derimod i en meget stor, jernbeslagen Kiste, der ved Fodstykker var hævet noget over Gulvet.

Ogsaa kendes fra Norge store Gravkamre anlagte i Høje uden Skib, som synes at frembyde et og andet Træk til Belysning af Jellinggraven, og som er undersøgte i nyere Tid.²⁾ Fra Tune, Smaalenene, er et

¹⁾ G. Gustafson, Norges Oldtid, S. 130, jvf. Nicolaysen, Langskibet fra Gokstad ved Sandefjord, Christiania 1882. — ²⁾ Nogle ældre Fund er omtalte Antikv. Annaler IV, S. 133; sammesteds nævnes ogsaa et gammelt tilsvarende Fund fra Wulfen, Brandenburg. En noget lignende Grav, 3,70 × 2,40 M., er fundet ved Slesvig; Knorr i Mitth. d. Anthropol. Vereins in Schleswig-Holstein, 19, H. V.

tømret Kammer, 4 M. i Firkant, omgivet af Blaaler og dækket af en Høj. Der fandtes et Sværd, Bidsel, Spænder, Prydelser af forskellig Art, samt »en Mængde Tøj og store Klumper af Fjer med mellemliggende Tøj«, formentlig »Levninger af Dynner og Puder, stoppede med Fjer«¹⁾. Om Konstruktionen findes bedre Oplysninger ved Fundet fra Bygstad i Søndfjord. Den dækkende Høj tegnede sig 5,80 M. høj, men var kun for den øvre Del opført af Menneskehaand; Gravkamret var bygget i en stor Udgravning i en naturlig Banke. Graven var bygget med en firsidet Stenmur, udv. indtil 1,75, indv. 1,0—1,4 M. h. Indvendig var Rummet 2,90 × 2,30 M. br. Langs Murfodens indre Side var et lidt fremspringende Trin i Muren; det havde baaret en Tømmervæg, hvis Bund saaledes var rykket lidt op over Gulvet. Paa Kamrets Lerbund laa parallelt med de to Langvægge 2 Rækker af flade Sten, som havde baaret et Trægulv. Dækket var her som i Jelling Træstokke (af Fyr?) med Barken paa.

Af en vis Betydning er det nys anførte Træk, at Trægulvet ved Bygstad har været løftet lidt over Lergulvet. Ganske vist hævdede de nævnte Fliserækker sig kun lidt over Leret, men Gulvet maa dog rimeligt formodes at have sluttet til Bunden af Tømmervæggen, saaledes at det ogsaa paa yderligere Maade maa have været understøttet. Tømmerstokkenes Bund laa (efter en Tegning) ca. 10 Cm. over Lerunderlaget.²⁾ Ogsaa denne Grav syntes delvis plyndret.

Betragtes efter dette Udsyn over tilsvarende Grave atter Forholdene i Jellingkamret, maa det da erkendes, at dette vel paa sin Vis er enestaaende, og at det, om Lykken havde været Arkæologen naadigere,

¹⁾ Aarb. f. nord. Oldk. 1869, Side 214. — ²⁾ Haakon Schetelig: Vestlandske Graver fra Jernalderen, Bergen 1912, Side 211.

havde kunnet vise Detailler, som ingen af de øvrige har opvist, men tillige, at der rundt om findes Grav-anlæg af nærstaaende Art fra lignende Tid, af anseelig Størrelse, udstyrede som et Kammer og ikke som blotte Kisterum. Det synes nærliggende at antage, at ogsaa det indre Udstyr fra først af har svaret saa temmelig til de levendes Bolig. Der kan have været tjældede Vægge, som baade Tradition og Sagnoverlevering melder om, og der kan ogsaa i andre Detailler ventes Træk, som svarer til, hvad der vides om Husets Rum i Oldtiden. Navnlig synes der at være Anledning til at mærke sig det fra Bygstadgraven anførte Træk, at Gulvet var løftet lidt op over Lerunderlaget. Herved vilde ogsaa vindes en naturlig Forklaring paa den meget omtalte, uornamenterede Planke, som skal have været rejst paa Kant midt i Kamret, kun at i dette Tilfælde ikkun den større Halvdel, og da den betydningsfuldeste Del har været behandlet saaledes.¹⁾

Til Kamrets indre Udstyr hører snarest de udskaarne tynde Træflager, hvoraf en halv Snes Fragmenter, de fleste smaa, er fundne dels i Kamret, paa det afdelte Parti, uvist hvor, dels i Jord, som maa stamme derfra, intet paa en Plads, som kan antages at være den oprindelige. Det største Stykke (a) er det, som er vist i Fig. 6. Det er helt i de 2 Sider, afbrudt i de 6 andre, 0,275 M. l., 0,125 M. br., knapt 1 Cm. tykt. Det er udskaaet eller udsavet og malej paa begge Sider, dog er der et Parti uden Farve, ved den ene, lige afskaarne Ende, 0,033 M. br. Dette Parti er da kendelig bestemt til at sættes ind mellem 2 Kanter af noget andet, som dækkede det. Omtrent midt i den lige Kant findes et fint lille Hul efter en Metalstift. Stykket har altsaa

¹⁾ Maaske har der tillige ligget Sten m. m., der i 1820 uden videre er bleven bortryddet, idet man har antaget det for at være nedstyrtet.

siddet nedstukket eller opstukket bag eller mellem andet Træværk, medens det sluttede med den lige Kant til noget, hvortil det kunde fæstes. Den lige Side er malet helt ud til Kanten, men ikke paa selve denne, paa begge Sider ens, rød, med tætte, gule Kredse om en mørk Plet; det ser ud som Efterligning af Søm med brede Hoveder. Det udskaarne, baandslyngede Parti har paa den ene Side gul, paa den anden rød Bundfarve, i begge Tilfælde med bred, gul

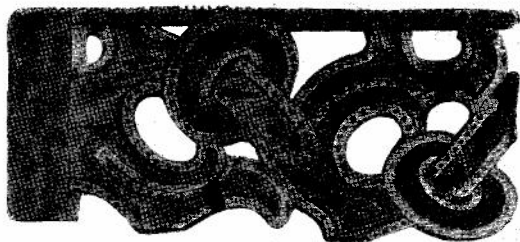

Fig. 6.

Udskaaret og malet Træstykke, 0,275 M. l.

Kant med sorte Prikker. Træstykket har altsaa skullet ses fra begge Sider, men viste sig lidt forskelligt. Hovedbaandets Bredde er 0,025—0,03 M. Alle de øvrige Fragmenter har smallere Baand.

- b) Endnu et Fragment viser den brede Kant, som tydeligt nok ikke skulde være synlig; midt i den er et Sømhol. Baandet i Udskaeringen er 0,015 M. br., paa begge Sider rødt og gult, med Kant. Br. ca. 0,09 M.; det har Brud, undtagen i den nævnte lige Kant.
- c) Viser atter den lige Kant, uden Sømhol; St.: $0,13 \times 0,053$ M. Baandene er ens paa begge Sider, i det hele som foregaaende (b), dog har det gule Baand brede »Sømhoveder«, røde med sort Midte, ens paa begge Sider.

- d) Lille Fragm. $0,085 \times 0,04$ M.; kan være af samme Helhed som b—c.
- e) Hører utvivlsomt sammen med c—d. Baandene varierer i Bredde fra $0,016—0,021$ M. St: $0,225 \times 0,06$ M.
- f) Medtaget Stykke, $0,125 \times 0,035$ M. En tilsyneladende Kant ved Enderne er vistnok fremkommen ved, at det er overskaaret med en Spade. Som c—e.
- h) Lang Splint, $0,205$ M. l., viser en lige Kant, noget afsplintret; utvivlsomt paa den ene Side gul, paa den anden rød og gul Farve. Maa høre sammen med c—f, med smalt Baand uden Kant; kun lidet er bevaret.
- i) Smalt Fragment, $0,15$ M. l., meget medtaget.

Naarikke andet er anført, viser Stykkerne overalt Brudflade i Kanterne. Farverne er, som det forlængst er erkendt, Oliefarver.

- g) Det bekendte Fragment med Krigerfigur (Fig. 7).
Saavidt det af Stumperne kan skønnes, er de alle af en ensartet Dekoration, et smalt, udskaaret Baand, eller snarest 2, der har været befæstede frit, saaledes, at de kunde ses fra begge Sider, op til noget, som viste lange Flader.

Det er paa Basis af, hvad der nu kan ses, ikke muligt nøje at bestemme disse Baands Plads. Kun skal det siges, at var den Del af Kamret, hvortil den kantsatte Gulvplanke hører, og hvor de fleste Fragmenter saavidt oplyst er fundne, det egentlige Gravrum, vilde det ikke være unaturligt at udskille dette ved et saadant Baand, som fulgte Loft og Sidevægge, indstukket med Enderne mellem Side- og Loftsbrædder, maaske yderligere fastholdt ved Søm. Saaledes vilde det egentlige Gravrum blive en Art aaben Alkove¹⁾. Men

¹⁾ En Art Analogi kan ses i Dekorationen af visse norske Husgavle fra gammel Tid, se Valtyr Gudmundsson, Privatboligen paa Island i Sagatiden, Side 155, Afb. 28.

saa ringe oplyste og saa ufuldstændige Fragmenterne er, kan de ogsaa tænkes at stamme fra Højstuens løse Udstyr.

Hvad der i øvrigt er fundet i Kamret eller i dets Nærhed i den omvæltede Fyld ovenover, er kun ringe Fragmenter, efterladte af Gravrøverne. At der blev gjort Indbrud i Høje, som man har vidst var opkastede over fornemme Mænd eller Kvinder, ses som alt omtalt ikke sjældnen paa selve Monumenterne. Saadant omtales tillige af og til i Sagaerne fra Island. Selv om de forskellige Beretninger indeholder fantastiske Træk, synes de i flere Tilfælde fremgaaede af virkelig Viden om anseelige Gravhøje ved Hedenskabets Slutningstid.

En af de bekendteste Fortællinger af denne Art er i Grettes Saga. Kap. 5. Det drejer sig om den Gravhøj, som var rejst over den da endnu levende Lendermand Torfinns Fader, Kaare den gamle. Grette beslutter i Tro paa at finde Skatte at grave i Højen sammen med en anden Mand, Ødun. Han graver først et Jordlag igennem og træffer saa paa Tømmerstokke. Han bryder disse op og gaar trods Øduns Advarsel ned i Kamret ved Hjælp af et Tov, som Ødun hjalp ham med. Der var mørkt dernede og lugtede ikke godt. Grette prøver sig nøje fremad for at faa Rede paa, hvorledes alting var. Han finder flere Hesteben; snart støder han mod en Stoleryg

Fig. 7.
Krigerfigur med Brynje,
udskaaret og malet. H. 0,15 M.

og mærker, at en Mand sidder paa Stolen. Guld og Sølv var ført sammen i en Bunke, og et lille Skrin fyldt med Sølv stod ved Mandens Fødder. Grette tager Godset for at føre det op, men angribes saa af Dødningen og maa brydes heftigt med Højboen. Grette vinder til sidst, hugger Hovedet af Kaare den gamle og tager Godset bort. Iblandt dette var der et Kortsværd, og Grette sagde, at han aldrig havde set et bedre.

Noget mere eventyrlig lyder Fortællingen om, hvorledes det gik til, da Vikingen Sote's Høj blev aabnet¹⁾. Hovedpersonen, Hørdr (Haard), levede i sidste Halvdel af 10. Aarhundrede. En Juleaften aflægger Hroar, Søn af Jarl Harald paa Gotland, det Løfte, at han inden næste Jul vil aabne Sote's Høj. Hørdr og andre Kæmper, 12 i alt, lover at følge ham. De opgraver først i et Par Dage Jord og Sten, til de kommer til det indvendige Tømmerværk. De stikker et Sværd i Aabningen for at hindre, at Højen ved Trolddom atter skal lukkes. Saa borttager de næste Dag »Langbjælkerne« og tager derefter Døren (?) fra. To dræbes af Luften fra Kamret. Hørdr lader sig med et Tov fire ned i Graven. Ved sin første Søgen finder han intet. Derefter fires en Mand til ned med Ild og Vox, og nu ses Døren til et særligt Aflukke, det egentlige Kammer. Idet Døren brydes op, høres som et Jordskjælv, og nu ses Højboen i sit Skib. Ogsaa her kommer det til en Kamp, inden Vaaben og Kostbarheder kan føres op.

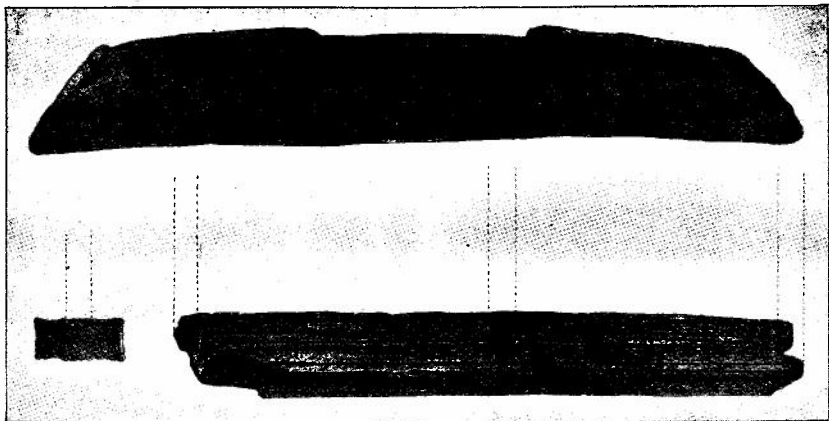
Lignende Underretninger fremgaar af Olaf den Heliges Saga, Flatøbogen II, 6, og fremdeles i Egil og Asmunds Saga²⁾: en Fostbroder skal sidde i Højen hos sin døde Ven i 3 Nætter. Ogsaa hænder det, at

¹⁾ Sagaen om Haard Grimkelsson, 14. — ²⁾ Her efter Almgreen, Vikingatidens grafskick, (i Festskr. til A. Noreen) Side 338.

Sagaen ligefrem beretter, at den døde gravsættes siddende (saal. Njál), dog er saadant næppe hidtil med Sikkerhed bevist gennem Fund.

Hvad enten man nu vil tænke sig den døde i Gorms Gravkammer hvile paa sin Løjbænk eller Seng, udstrakt paa Puder, som i Osebergskibet eller i den samtidige danske Grav fra Mammen, eller siddende i et Højsæde i Kamrets vestre Del, saa maa i hvert Fald et Billede af denne Art blive det rette. Gravudstyret har af Inventar næppe haft ret meget, da kun enkelte Rester kan henføres hertil. En smukt profileret Stang med Gennemboringer (Fig. 8, nederst), godt 9 Cm. tyk, og et lignende, mindre Stykke kunde nok være af en Løjbænk eller Seng. Et Fodstykke (Fig. 8, øverst), grovt til-dannet, er snarest fra en Kiste. Den rigelige Plads forudsætter dog rigeligt Gravgoods, som det de norske Grave viser os, og som de sparsomme Rester trods alt endnu vidner om. Hertil hører da vistnok ogsaa den Kiste, som Arbejderne fortalte, at de havde set, da de i 1820 kom ned i Kamret: Det hedder først, at det vel bekendte lille Sølvbæger blev fundet i den østlige Side, skraas under den brudte Nedgang. »Tæt derved, til Siden, var det næsten opraadnede Skrin, lignende en rund Kuffert, $3\frac{1}{4}$ Alen langt; det var digtet [o: tættet] med Haarfletninger i Bunden og sammensat med Klinknagler. Deri sad paa Siden 2 Jernringe . . . . Laaget bestod af 2 halvrunde Fjæle, hvorimellem var Lag af Haar. Uden paa Skrinet var Spor til Lærred, samt et meget lidet Stykke af en tynd Liste, som lignede Sølv«. Den opgivne Længde tør næppe anses for at være maalt meget nøje, hvis den overhovedet er maalt og ikke blot opgivet ud fra den for de vedkommende naturlige Forestilling, at det var en Ligkiste, de saa. Det har snarere været

et Skrin af lignende Art som det i Osebergskibet, til at gemme en Del af Gravudstyret, og hertil svarer da ogsaa — om end der ikke ligger noget direkte Bevis deri, — at saavel Bægeret som 2 forgyldte Fugle-Figurer, der aabenbart er Dele af større Genstande, fandtes ved Skrinet, antagelig tabte under Plyndringen. De to Jernringe, afb. Jellingværket, T. XIV, synes i øvrigt alt for svage i Forhold til en saa stor Kiste og ligner mere Ringe til et Bidsel.

Fig. 8.

Fodstykke af Træ, ca. 0,70 M. l. Profileret Stang med Gennemboringer.

Ud fra den her fremsatte Opfattelse af Forholdene i Gravkammeret forstaas de øvrige Genstande, der er fremdragne i og ved dette, naturligt som de enkelte Genstande, der under Gravrovriet dels er tabte, dels afbrudte i den Skynding, hvormed man sikkert baade af overtroiske og andre nærliggende Grunde er gaaet frem. Jellingbægeret er ikke noget Miniatur-Drikkebæger. (Osebergfundet indeholder, som Professor Gustafson velvilligt har meddelt, intet Stykke, der kan betegnes som Miniaturstykke), men er vel et Bordkar, maaske til

et Krydderi; de 2 Fuglefigurer, der i Stil nøje svarer til Mankestolene, og hvoraf den ene har siddet paa en smal Træbøjle, saavel som de to tynde, udskaarne Beslag med Korsfigur og de 2 smukke, gyldne Hængsler er Dele af et eller flere kostbare Skrin ell. lign., og sagtens gælder det samme det lille korsformede forgyldte Bronzebeslag, der fandtes under Arbejderne 1861. Det er kun smaa, sørgelige Rester, men de lader ane et overordentlig smukt Sæt af Følgegods.

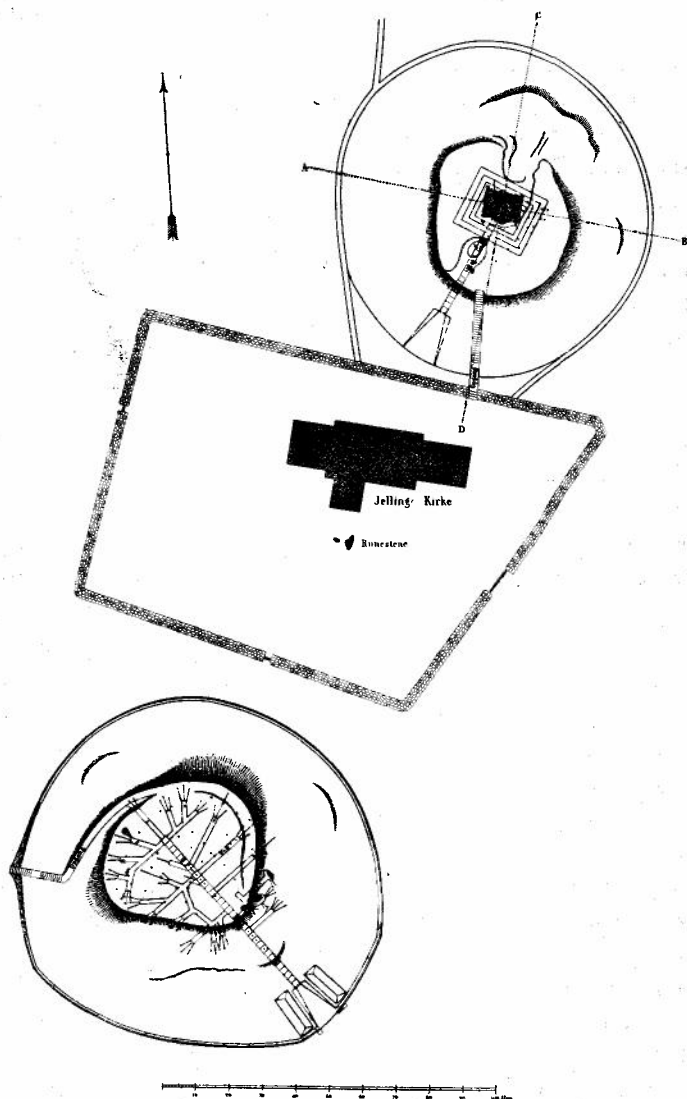
Vaaben er der overhovedet intet Spor af; den største Fuglefigur er med Urette antaget at høre til en Sværdknap. Men et godt Vaaben hørte jo ogsaa, som Sagaerne viser, just til de Ting, Gravrøvere attraaede og først og fremmest borttog.

Af tvivlsom Art er 4 smaa firsidede Træplader med Fals i den ene Kant. De synes sammenhørig, maaske til et lille Skrin, ca. 15 Cm. h. og l. Et Par Glasstumper, nogle Træstykker, Skaar af et stort Lerfad o. l., der næppe har nogen Betydning for Forstaaelsen og tilfældig er kommen i Jordfylden, skal ikke nærmere omtales. Derimod kan det ikke lades uomtalt, at der i 1820 fandtes en lille Stump Voxlys paa en af Loftsbjælkerne. Man mente oprindeligt, at dette stammede fra Gravrøveriet, men der synes nu al Anledning til at sammenstille det med det store Voxlys, der fandtes over Mammengraven, et lille Lys fra Søllested

Fig. 9.

Sølvbæger (Bordkar) fra Gorms Gravkammer (hel Størrelse).

Fig. 10.
Plan af Gravningerne 1861.

og med enkelte norske Fund af Smaalys; mulig kan de skyldes Troen paa den Kraft mod Trolddom, som man i ældre Tid tillagde Voxet. Knogler af Mennesker eller Dyr er (bortset fra en Hestetand, der maa- ske ikke er fra selve Højstuen) næppe fundne¹⁾, om end saadant omtales i de mange Rygter, der 1820 kom i Omløb, og som ogsaa talte om fundne Kostbarheder. Intet saadant er senere dukket frem. Et lille Stykke Tøj, vist tyndt Silketøj, er den eneste Rest, der kan have hørt til Klædedragt eller Puder. Det er fundet i en Klump Ler (1861) i den tidligere forstyrrede Del af Gulvet.

Kamret har ingen som helst Indgang. Efter Gravlægningen er det lukket paa solidest mulig Maade med Bjælkelag, svært Stenlag og Jord. Der er intet Spor af, at det nogensinde har været aabent for ny Gravlægning. At antage, som det hedder i Jellingværket, at en ny Gravlægning kunde være sket gennem det brudte Hul i Loftet, er en absurd Tanke, baade i sig selv, og fordi den er i absolut Modstrid med alle de nogenlunde sikre Iagttagelser.

Kamrets Beliggenhed og Størrelse i Forhold til Højen, Loftsbjælkerne Forhold og det Galleri, der senere aabnedes ind gennem Højen, fremgaar i Hovedsagen af Planen Fig. 10. Ogsaa i søndre Høj blev foretaget Undersøgelser i 1861. Det skete, som Figuren i Hovedsagen viser det, dels ved Minegange med Sidekanaler, dels med Bor, tilsammen et tæt Net, der ikke lader nogen Plads fri, hvor en Grav over Jordfladen kunde findes. Der fandtes imidlertid ingen Grav²⁾. Dette førte til, at man antog Kamret i nordre Høj for

¹⁾ Der nævnes kun: Splinter af en 3' lang Rørknogle og et meget lille Stykke af et Cranium (?) — ²⁾ Derimod fremkom i Fylden en Del Træspader, Blokke og andre tilfældige Træsager ligesom i nordre Høj.

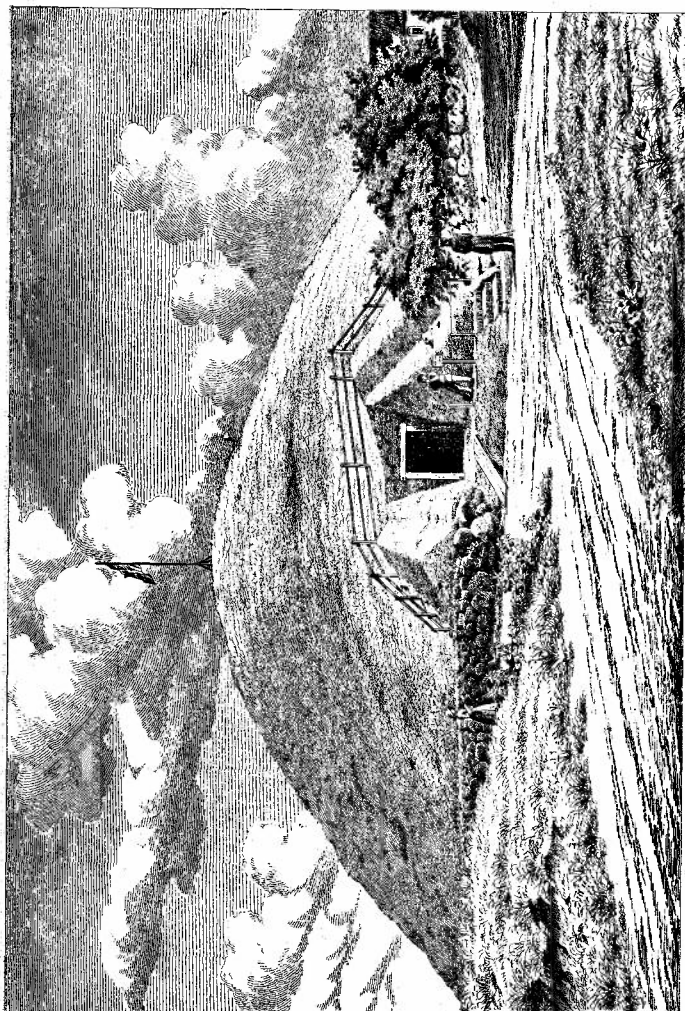

Fig. 11.

Spader o. lign. af Eg; fra Kongehøjene.

den fælles Grav for Kongeparret¹⁾; den søndre Høj skuldeda være en Mindehøj for Dronning Thyre. Imidlertid er det saa, at den arkæologiske Praxis egentlig ikke kender dette Begreb. Højen dækker stedse, eller har dog oprindeligt dækket over en Grav, kun at denne stundom kan være vanskelig at finde. Tillige nødtes man saa til i »Planken« i Gorms Kammer at se en Skillevæg mellem de 2 Ægtefællers Grave, ogsaa en noget besynderlig Tanke, i det man dog tænkte sig Kisterne eller Baarerne opstillede frit i det samme Gravrum. Desuden strider dette mod det klare Vidnesbyrd i Gorms Sten over Thyre, saavel som mod Svend Aagesøns Ord. »Planken« maa sikkert forklæres som foran fremsat, eller dog i lignende Retning. Sammenhængen med den »tomme« søndre Høj er derimod snarest den, at Graven er mindre anseelig end Gorms og ligesom det er bemærket i andre Tilfælde fra Vikingetiden ligger dybere end Jordfladen. I 1861 hed-

¹⁾ At to, en Mand og en Kvinde, eller 2 Mænd jordet i samme Høj er sjældent, men maaske ikke helt ukendt. Det forekommer efter O. Almgreen i et Par af Vikingetidsgravene paa Bjerkø, og det omtales ogsaa et Par Gange i Sagaerne, at et Lig indføres i en andens Gravkammer: Egils Saga 78, om Sønnesøn og Farfader; Laxdælasaga 38, siger om 2 Ægtefæller, at de ligger i samme Høj; noget lignende maaske ogsaa Gisle Sursons Saga 9. Almgreen l. c. S. 323. Anm. 2.

Fig. 12. Galleri til Kamret i nordre Høj 1861.

der det, at man overalt »gik 9« (0,23 M.) under (ø: ned i) det naturlige Lerlag, som skilte sig bestemt fra den opdyngede Hedetørv«, og at der ikke »bemærkedes noget Tegn til løs Fyld, Blaaler eller sligt, der kunde lede til at søge i Dybden; overalt var der fast naturlig Lergrund forneden«. Denne Bemærkning er dog først fremkommen, efter at Mammengraven var fundet, medens ingen paa Gravningens Tid tænkte paa noget saadant. Det maa være tilladt at tro, at Kommissionen, der ikke havde Opmærksomheden særlig rettet herpaa, ikke har givet det reelle Grundlag for denne Bemærkning, der maa staa for vedkommende Forfatters egen Regning, særlig i Betragtning af, at Iagttagelserne inde i de mørke Minegange uden Dagslys maa have været meget usikre. Har Fylden lige over Graven været Ler af samme Art som Undergrundens, hører der skarp Opmærksomhed og Øvelse til for at kende saadant væsentlig ublandet Ler fra Ler i naturligt Leje. Der kan næppe være nogen Tvivl om, at Dronning Thyres Grav stadig ligger gemt under søndre Høj, og at den har været anlagt i Lighed med Mammengraven, i et snævrere, dybt i den naturlige Undergrund anlagt Gravrum, med god Plads til en Sarkofag (ved Mammen laa den 5' = 1,57 M. dybt, og Kisten var 3,1 M. lang; ogsaa i Hvilehøjen ved Randers, som ved en Mønt er vist at være senere end Midten af 10. Aarh., fandtes et ret stort Anlæg, ikke med en egentlig Kiste, men med Baare, hvorpaa den døde og Gravgodset hvilede).

Om man nogen Sinde bør søge efter Dronning Thyres Grav, er et andet Spørgsmaal, ved hvis Besvarelse ikke blot Videnskabens Ønsker har Ret til at gøre sig gældende og blive hørte. Det vil under

alle Omstændigheder blive et meget vanskeligt og ved de lokale Forhold meget besværligt Arbejde¹⁾.

Ved Undersøgelsen i 1861 var der, som P. G. Thorsen skrev i »Fædrelandet« ^{20/8} 1861, »intet tabt, men vundet noget«, selv om man maatte føle sig skuffet over, at fuld Klarhed ikke naaedes. Efter Udgravningen af nordre Høj blev nu Kamret restaureret. Man ombyggede det næsten overalt med nyt Materiale og fæstede det gamle dertil, saavidt muligt paa oprindelig Plads. En Aabning blev brudt i den søndre Sidevæg og et Galleri fra Højfoden mod SV. førte ind dertil. Det var Hensigten, at der skulde være aabent og tilgængeligt for besøgende. Ogsaa Højene selv blev selvfølgelig sat i Stand. Galleriets Aabning lagdes ud mod det lille tresidede Stykke Jord, der ligger mellem Jelling Kirkegaard og dens nu planlagte Udvidelse vest om Højen. En Portal opsættes i »oldnordisk Stil«. Som tilsynshavende ansattes Urmager A. H. Sørensen. Besøget var ogsaa, som det maatte ventes, ganske betydeligt, 1862: 1779; 1863: 709 og derefter 4—500 aarlig. Men det viste sig meget vanskeligt at vedligeholde saavel Kamret som Minegangen. Allerede 1863 maatte Loftet udbedres; ligeledes 1865 og Gulvet drænes. 1866 var Loftet i Galleriet alvorlig beskadiget, 1867 den ene Væg faldefærdig. Bekostelige Reparationer udførtes hver Gang og atter 1869. Herefter var det hele i Maj 1872 endnu »nogenlunde vel«, men i December 1873 indberettes fra Sørensen, at det allerede for længere Tid siden havde vist sig at være farligt at gaa ind i Kamret, hvorefter Direktionen for

¹⁾ Arbejderne 1861 kostede, skønt man havde militær Arbejdskraft, og Beboerne hjalp med Kørsel og Fyldjord, 3500 Rigsdaler. En rationel Undersøgelse af søndre Høj vil sikkert nutildags koste mindst det dobbelte. Forsøg paa at rejse Beløbet ved frivillige Bidrag er ikke lykkedes (1885).

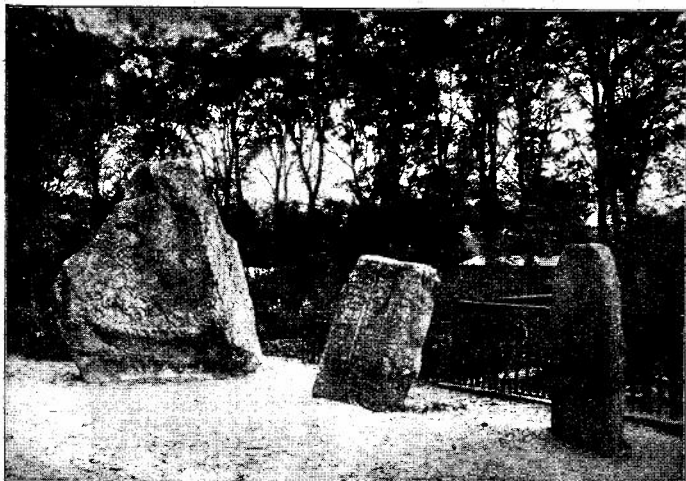
Fig. 13.
Kongeøjene omkring ved 1912.

Mindesmærkernes Bevaring under 20. Dec. befalede Kammer og Galleri aflukkede. Endnu 1878 kunde man dog komme ind i Galleriet, men samme Aar indberettes 2. Maj, at »hele Kamret« var styrtet sammen og en Fordybning fremkommet oven i Højen. Mug og Svamp havde ødelagt ogsaa det nye, bærende Træværk. Senere er Galleriets yderste Del fyldt efter og Højens Yderside istandsat, men ligesom Højene i den Tid Kamret stod, havde vist sig at kræve betydelige Udgifter, har ogsaa senere Jellingmindesmærkerne været de af vore Oldtidsminder, paa hvilke Direktionen og senere Nationalmuseet til Stadighed har maattet have sin Opmærksomhed henvendt. Større Udbedringer er foretagne 1887, ved hvilke Beboerne under Ledelse af Sogneraadsformand Jens Thomsen ydede god Bistand ved gratis Kørsel m. m., 1902 (Skelsten ved s. Høj m. m.) og senest, i ret stort Omfang, 1910.

For at holde søndre Høj nogenlunde fri af Bebyggelse og Haver, foranledigede i 1857 Amtmanden, Orla Lehmann, at der op til Foden mod Øst fredlystes en Jordstrimmel, et »Fortov«, $2\frac{1}{2}$ Alen bredt, hvorhos der opsattes et levende Hegn i Skellet, hvilket Ejerne af de tilstødende Huslodder blev forpligtigede til at vedligeholde. I øvrigt staar Højene nu væsentlig som de istandsattes 1861, næppe ganske i oprindelig Skikkelse, fra først af sikkert mere kuplede. Om Maalene i 1861 eller lige ved oplyser L. Both, at søndre Høj var $38\frac{1}{4}'$ høj, 712' i Omkreds, 220' i Tværmaal i Ø.-V., medens nordre skulde være 39' h., 540' i Omkreds, 184' i Tværmaal i Ø.-V., alle Højder taget fra Landevejen. Kirkens Rygning opgives til 44'. Det gamle Forhold, hvorefter man i liggende Stilling skulde kunne se fra Top til Top, uden at noget af Kirken saas, slaar saaledes ikke længere til. Forfatteren heraf har for nogle Aar siden taget et Nivellement, der for

nordre Høj gav Resultatet $\frac{8,05 + 8,32}{2} = 8,19$ M., for søndre $\frac{9,66 + 11,78}{2} = 10,72$ M. (Den store Forskel beror paa Højdeforskellen mellem Kirkegaard og Landevej). Den sidstnævnte Højde svarer saaledes saa temmelig til Boths, medens hans for den nordre angivne Højde ikke er den effektive. Højdeforskellen mellem Landevejen og Højfoden maa fradrages.

Fra 1903 føres paa Højene Splitflag med et kronet F. M. i det øverste af Felterne nærmest Stangen. Der kan strides om, hvorvidt dette er heldigt; man har anket over, at det greb forstyrrende ind i Indtrykket af Oldtidshøjene; der maa dog hertil siges, at som Højene nu ligger, midt i en stor og stadig voksende Landsby med megen Færdsel og op til Landevej, maa Indtrykket af det festlige, historiske Sted siges kun at kunne højnes ved, at Kongehøjene paa Højtidsdage bærer Dannebrog. Men deres bedste Værn maa blive den Pietet, hvormed de Mænd og Kvinder, der daglig har de ærværdige Mindesmærker for Øje, ogsaa i Fremtiden vil vide at skærme og bevare det, som til sene Tider vil være »Jellings Pris«.

SLÆGTEN SAGER

AF

POUL LINDHOLM

SLÆGTSNAVNET SAGER er ret sjældent. Såvidt mig bekendt har det kun været båret af tre slægter her i landet, og ingen af dem har været særlig talrige. Den første, jeg ved af at sige, der har båret navnet, var *Rasmus Clausen Sager* (i Giessings »Jubel-Lærere« fejlagtig kaldt *Bager*), der fra 1686 til 1698 var residerende kapellan i Kolding og sognepræst til Almind. Han var gift to gange, først med en Maria Møller og siden med Karen Anchersdatter, en præstedatter fra Kolding og søster til biskop Ancher Anchersen i Ribe, og havde fire børn, tre sønner og en datter. Af sønnerne ses en, *Manasse Rasmussen Sager*, 1711 at være indskrevet ved Københavns universitet, men det vil næppe nu være muligt at finde noget om denne slægts senere skæbne. Allerede 1781 skriver Giessing: »Videre Underretning om disse giver ikke mit Manuscript«.

Den anden Sager-slægt knytter sig også til Kolding. I 1770erne og 80erne var *Johann Carl Sager* amts- og stadskirurg dær. Han var indvandret fra Tyskland, var søn af møller *Adam Sager* i Seemühl og født 1743. J. C. Sager havde en søn *Adam Andreas Sager* (født i Kolding 13. Septbr. 1774, død i Kbhvn. 5. Maj 1851), der var distriktskirurg, først i Thisted, siden i Hørsholm. Slægtens mest bekendte medlem blev sidst

nævntes søn *Hans Carl Sager* (født i Thisted 21. April 1808, død i København 23. November 1885). Efter at have taget latinsk-juridisk examen var han en tid bager på Vesterbro, solgte 1846 bageriet, var derefter en kort tid prokurator i København og blev 1849 udnævnt til by- og herredsfoged på Langeland. Han deltog ivrigt i politikken og var en tid stænderdeputeret og siden folketingsmand. Hans hustru *Therese Vilhelmine Hvidt* var en datter af den bekendte finansmand og politiker *L. N. Hvidt*.

Den tredje Sager-slægt, den, som her særlig skal omtales, er også indvandret fra Tyskland og knytter sig ligesom de to andre til det sydlige Jylland. Der er jo en mulighed for, at alle tre slægter hører til en og samme slægt, men en undersøgelse desangående vil være ret vanskelig, da den må foretages i tyske kirkebøger, og det ikke med bestemthed vides, fra hvilken egn af Tyskland den sidstnævnte slægt stammer.

I 1741 anlagdes Haraldskjær geværfabrik, der få år senere solgtes til den rige godsejer *Gerhard de Lichtenberg*, som 1757 udvidede fabrikationen til også at omfatte kobbervarer, høleer og søm. Som kobbersmelter ved fabrikken blev samtidig antaget en indvandret Tysker ved Navn *Peter Sager*. Hvor han kom fra, vides som nævnt ikke bestemt. Ifølge en tradition i familien var han fra Itzehoe, ifølge en anden stammede han fra Hessen-Cassel, og i og for sig er der jo intet i vejen for, at begge traditioner kan have ret.

Gerhard de Lichtenberg døde 1764, og i de nærmest følgende år skiftede Haraldskjær »Kaaber-, Hølee-, Gevær- og Søm-Fabriqve« ejer adskillige gange, men *Peter Sager* vedblev at være kobbersmelter, og i året 1770 købte han af gamle *Lichtenbergs* søn,

Hans Henrich de Lichtenberg, fabrikken for 3600 rdl. Med fabrikken fulgte så megen jord som til en almindelig bondegård (4 tdr. 5 skp. 2 fdk. $\frac{1}{8}$ alb. htk.), men halvdelen af denne jord solgte Peter Sager allerede året efter for at skaffe sig penge til driftskapital. I det hele taget kneb det for ham med pengene. Han havde kun kunnet præstere en meget lille udbetaling, da han købte fabrikken, men H. H. de Lichtenberg synes at have været ham en meget mild kreditor. Så døde imidlertid denne 1777, og nu gjorde boet fordring på at få købesummen fuldt udbetalt, hvilket Peter Sager efter sin »foregivne fattige Tilstand og Omstændigheder« dog ikke kunde, hvorfor fabrikken d. 5. Sept. 1778 blev stillet til tvangsauktion, ved hvilken den tilfaldt Lichtenbergs stervbo. Dette må dog strax efter have afstået den til Peter Sager igen, ti han vedbliver stadig at stå som ejer og leder af fabrikken, og nu varede det ikke længe, før det begyndte at gå fremad imod velstand for ham.

Hvorledes dette gik til, beretter en slægtstradition følgende om: Der var i årenes løb blevet ophobet en hel mængde cinders udenfor fabrikken. Det lå dær og tog pladsen op og gjorde ingen nytte. Peter Sager fandt da på, at man vist måtte kunne udvinde kobber af dette cinders, og for at gøre et forsøg derpå gik han da en dag til Vejle for at købe kul. Han var imidlertid så fattig, at ingen i hele byen vilde borge ham kullene, og mismodig måtte han dærfør vandre tilbage. Men da han kom i nærheden af landsbyen Sælde, satte han sig ned på en sten og gav sig til at skære sølvknapperne af sin kofte, og nu vandrede han atter tilbage til Vejle og købte kul for disse knapper. Forsøget lykkedes; og da han nu havde billigt råmateriale, var det, at han i løbet af kort tid svang sig op.

Hvorvidt denne tradition har noget på sig eller ej, skal jeg lade være usagt; men sikkert er det, at det nu gik fremad for Peter Sager, og at fabrikken var godt i gang, da han en halv snes år senere afstod den til sin søn *Peter Petersen Sager*.

I en gammel justitsprotokol for Andst-Slaugs herreder findes en dom, som er overgået den ældre Peter Sager 1776¹⁾, og som, da den synes mig at afgive et bidrag til hans karakteristik, skal aftrykkes her:

»Konsumtionsforpagter Sr. Berg haver ved udtagen Rettens Stævning til Extraretten saggivet Kaaber-Mæster og Fabriqver Peter Sager paa Harrildskiær Kaaber-Fabriqve, fordi han haver handlet imod den Allernaadigste Forordning af 26. April 1776 og til Bevis produceret en ved By- og Herredsfoged Gaarman i Veile holden Inquisitionsforetning d. 17. Sept. sidstleden, hvorefter er funden udi Harrildskiær Kaaber-, Høelee- og Nagel-Fabriqve et Brændeviins-Redskab paa en halv Tønde med Hat og Dæk, tilhørende Fabriqver Peter Sager, som i denne Forretning giver sin Tilstaaelse, at han haver brugt samme engang imellem til sit Huses Fornødenhed og formeente efter sit havende Fabriquer-Privilegium dertil berettiget. Citanten haver under Sagens Førelse tillige søgt at ville overbevise Fabriquer Sager at have solgt Brændeviin, men dette har alene været efter den saggivendes Tilstaaelse, at naar Kaaber-Førerne er kommen til ham, har han skænket dem med Brændeviin, som de uden hans Forlangende haver vederlagt, og anden Kroehold er ham ikke overbeviist. Det er ved Retten befunden, at Fabriquer Sager er en meget eenfoldig Tysk Mand, som ikke forstaar det danske Sprog, langt mindre Lovene. Hans korte Indsigt haver derfor bragt ham paa de Tanker, at han uden et særdeles Privilegium paa at brænde Brændeviin kunde under Fabriquer-Privilegie øve saadant, men sligt

¹⁾ Velvilligst meddelt mig af P. Eliassen.

strider imod den allernaadigste Forordning af 2. Sept. 1773 art. 1te, hvorefter hermed *Kiendes for Rett*: at Fabriquer Peter Sager bør bøde og betale til Citanten Sr. Berg Tredive Rdr., og fordi han ikke med speciel Privilegium paa at brænde Brændeviin til egen Huusholdning og Fabriquens Arbeidere er forsynet, bør det ved Inqquisitionen befundne Redskab af Kiædel, Hat og Dæk være confisqveret, som strax indleveres til Citanten, der samme tilkommer efter allerhøjst bemeldte Forordnings 7. Art. Endelig betaler Peter Sager alle paa Søgsmålet anvendte Bekostninger skadesløst, hvilket efterkommes inden 3de Soelemærker efter denne Doms lovlig Forkyndelse. Anderledes er ikke funden forsvarlig at følge Citantens Paastand.

Colding den 7. October 1776.

H. Junghans.«

Når det efter denne doms ord »er ved Retten befunden, at Fabriquer Sager er en meget eenfoldig Tysk Mand, som ikke forstaaer det danske Sprog«, så vil man nu vist være tilbøjelig til at tro, at retten har »befunden« forkert. Når en mand i løbet af en lille halv snes år svinger sig op fra yderste armod til jævn velstand, så tyder det ikke på enfoldighed, og mærkeligt vilde det også være, om en mand, der i tyve år har stået som leder for en dansk fabrik, ikke skulde kunne forstå det danske sprog. Man vil snarere tro, at Peter Sager har været dommeren for fiffig og med flid stillet sig enfoldig og uforstående an for derved at få sig en mildere dom, noget, der i så fald da også lykkedes for ham, idet citanten havde gjort fordring på, at han skulde give 100 rdl. i bøde.

Som allerede fortalt, afstod Peter Sager i 1780erne fabrikken til sin søn *Peter Petersen Sager*. Også denne var en dygtig mand, under hvis næsten fyrretyveårige styrelse af fabrikken velstanden jævnt øgede sig, til-

trods for de gale år i det nittende århundredes andet tiår. Kobbervarefabrikationen blev stadig større og større, og kedelførere drog Jylland rundt og afsatte varerne.

På hans gravsten på Skibet kirkegård står følgende indskrift:

»Herunder hviler Støvet af **Peter Sager**, født d. 12te September 1760 og død 15de December 1826, i en Alder af 66 Aar og 3 Maaneder. Han var gift med Kirsten Andersdatter af Høhlund Som Aar 1819 var gaaet for ud til Evigheden, med Hinde avlede han 5 Børn, hvoraf Et var død førend Forældrene. Han var Eier af Haraldskiers Kaaber Høelee Fabriqn og for Sin Fliid, Redelighed og Wind Skibelighed var han agtet og æret blandt alle. Bestemthed var hans Sande Wæsen«.

Som nævnt i gravskriften var Peter Sagers kone fra Høllund, hvor hendes fader, Anders Petersen, der var født på gård nr. III i Hesselballe i Starup sogn, var gårdmand. De blev trolovede tirsdag den 18. April 1786 og viede fredag den 21. Juli s. å. Af deres fire efterlevende børn var datteren *Anne* født 25. Januar 1787 og blev 16. August 1803 gift med ungkarl *Niels Andersen Hansen Daugaard* af Stubberup i Højen sogn. Tvilling sønnerne, *Anders* og *Peter*, var født 9. Marts 1789, og Datteren *Sophia Marie* var født 3. Januar 1795 og blev 3. Juli 1817 gift med landmåler *Henrich Kilde* på Kiddegård i Jelling sogn.

De to tvillingbrødre skal, efter hvad der fortælles, have holdt meget af hinanden og været uadskillige, både som børn og voxne. Det var derfor ikke så underligt, at faderen bestemte, de i fællesskab skulde have fabrikken. Og de fik den på gode kår, ti da begge døtrene var gifte med ret velstående mænd, mente Peter Sager at kunne forsvare, at knappe deres medgift af til fordel for sønnerne.

Anders og Peter Sager var 37 år gamle, da de overtog fabrikken¹⁾, og de var begge ugifte. Men kort efter, at de var bleven fabrikejere, stiftede de bekendtskab med en ung og smuk fiskerpige i Vejle ved navn Birgitte Hvidtfeldt, og blev begge hæftigt forelsket i hende. Dette førte til en katastrofe, idet Anders berøvede sig selv livet, hvadenten årsagen dertil nu var, at han skønnede, Birgitte elskede broderen mest, eller han ikke vilde stå broderens lykke i vejen²⁾. Det ligger jo nær at antage, at søstre har fået lidt arv efter Anders, men broderen har dog sikkert fået langt den største part.

Peter Sager var nu eneejer af fabrikken, og et par måneder efter broderens død giftede han sig med sin fiskerpige, men ægteskabet blev ikke af lang varighed, ti allerede 1832 døde han, efterladende sig en knap treårig datter, *Mette Kirstine*.

Ved skiftet efter Peter Sager vilde hans svoger, landmåler *Kidde*, sørge for, at så meget som muligt af formuen kunde blive hos slægten, og han fik derfor fabrikken taxeret meget højt, til 30000 rdl., hvilket var en stor sum på de tider. Halvparten af disse 30000 rdl. blev tillagt den lille *Mette Kirstine* men da hun døde allerede året efter, slog *Kiddes* beregning fejl, idet moderen jo nu arvede datteren.

Over Peter Sagers grav på Skibet kirkegård lod

¹⁾ I Andreas Hanssens »Hollandske Kedelførere« (Saml. til jysk hist. og topogr. III.º side 71) står, at de to brødre ejede fabrikken ved overgangen til det 19. århundrede, og at de var indvandrede fra egnen om Lübeck. Begge dele er, som det foregående vil have vist, urigtigt.

²⁾ At Anders Sager dræbte sig selv, kan der næppe være tvivl om, idet slægtstraditionen bestemt fastholder det, men der er dog noget, som synes at tale dærimod. Han ligger nemlig jordet i familiegravstedet på Skibet kirkegård, og på gravstenen betegnes han som »Sal. Anders Sager.« Som bekendt var det jo først efter Straffeloven af 1866, at selvmordere fik lov til at blive begravet i indviet jord. Snarest forholder det sig vel således, at Anders Sagers selvmord er blevet hemmeligholdt for alle med undtagelse af den nærmeste familie.

Birgitte Hvidtfeldt lægge en stor sten med følgende bombastiske indskrift:

»Herunder hviler *Sl. Peter Petersen Sager* og Datter. Han var forhen Eier af Haraldskiærs Kober- og Høelee Fabriqe, født samme Sted den 9de Marts 1789, død den 17. Febr. 1832. Han var gift med Birgitte Hvidtfeldt 4 Aar og 10 Maaneder, med hvem han avlede ommeldte Datter kaldet Mette Kirstine Sager, hvilke begge begræd Tabet af den kjerligste og ejegode Ægtefælle og Fader. Hans Forældre og Broder vare forud heden-gangne til det evige Livs Saligheder. Denne Deres inderlig elskte Datter, fød den 30te Juni 1829, døde den 19. October 1833 i sit femte Aar, for hvilken Moderen føler Tabet af den eneste Spire af sit første Ægteskab. Saaledes Som han god, blid, troefast og vennehuld vandrede her paa Jorden, ligesaa vil han i hine Salighedens evige Boliger høste den skønneste Løn, ja! den Løn enhver ham og hans Vandel liig kan vente efter en saa erkjendt vel fuldendt Bane hernelleden. Kuns Haabet hisset at samles dæmper Den Efterladtes billige Sorg.«

Har fru Birgitte sørget meget over sin mands død, så har hun dog vidst temmelig hurtig at trøste sig igen, ti inden et halvt år var gået, var hun gift påny.¹⁾ Det var en 21årig krambodsvend²⁾ fra Vejle, *Andreas Her-*

¹⁾ *Andreas Hanssen* siger i den førnævnte afhandling, at hun blev gift anden gang i februar 1833, men Skibet sogns kirkebog udviser, at vielsen fandt sted den 10. August 1832. — ²⁾ *Andreas Hanssen* kalder ham »en dygtig og energisk Forretningsmand«, men man har lidt ondt ved at fatte, hvori dygtigheden og energiskheden består, så meget mer, som *Andreas Hanssen* umiddelbart efter fortsætter: «... Holck blev paa den Maade Eneejer af hele Herligheden. Og Ejendommen var stor og værdifuld, gode Jorder, gode Enge, stor Skov og endelig Privilegiet for Kobberværket, noget der i rette Hænder vanskeligt kunde sættes for højt. Men Holck viste sig ikke Stillingen voksen, det gik nedad for ham..... Hans Forbindelse med det tidligere omtalte Handelshus, Suhr, i København viser, at man gentagne Gange maatte bære over med ham med Hensyn til Betaling for Leverancer. Allerede 1834 anmodes han flere Gange forgevæ om at indløse en Veksel. Han ønsker samme Aar Kredit paa en Del smeltet Kobber, men det nægtes ham. Aaret efter laaner han 3000 Rdl. af Bygholm-Gudsøs Overformynderi; men Virksomheden slutte Pengene uden at give tilsvarende Renter.»

man *Frederik Holck*, den 27årige enkes valg faldt på. Hans kammerater i Vejle skal for spøg have sagt til ham, at han skulde rejse ud og fri til den rige enke på kobberfabrikken, men han gjorde spøgen til alvor, »kom, så og sejrede«.

Andreas Holck besad kobberfabrikken i syv år, men da den gik meget dårligt under hans ledelse, solgte han den i 1839 til Hollænderne for 45000 rdl.

*

*

*

Med Peter Sager uddøde mandslinjen af Sager-slægten, og de medlemmer af slægten, der nu findes, nedstammer fra hans to førnævnte søstre.

Af disse havde den yngste, *Sophia Marie*, en søn, før hun blev gift. Han hed *Niels Peter Hansen* og blev manufakturhandler i Kolding. Han blev gift med borgmester Estrups datter, hårdt imod borgmesterens vilje, og spillede i 1850erne og 60erne en ret stor rolle i Kolding, men sine medborgeres agtelse vandt han ikke, hvad man bl. a. kan se dæraf, at han stadig kaldtes med øgenavnet »Niels Peter Maw'pin«, et navn han skal have vundet sig i sin læretid dærved, at han altid, når svendene vilde have ham til at udføre et eller andet, foregav at have mavepine. Til sidst gik det nedad bakke for ham, han gik fallit og flyttede vist så til København. Hans efterkommere har jeg ingen oplysninger om.

I sit ægteskab med landmåler *Kidde* havde *Sophia Marie* sønnen *Christian Henrik Kidde*, der blev en særdeles dygtig og anset mand. Han døde 1894 som amtsvejinspektør i Vejle. Hans eneste efterlevende søn er forfatteren *Harald Kidde*.

Den ældre søsters, *Anne Sagers*, efterkommere er

langt talrigere. Hun blev som nævnt gift med gård-ejer *Niels Andersen Hansen Daugård* af Stubberup og havde med ham syv børn, hvis mange ætlinge så godt som alle bor her i Kolding-Vejle-egnen.

Medens de sex af Andersen Daugårds og Anne Sagers børn i dåben fik slægtsnavnet Daugård, fik den søn, der var opkaldt efter morfaderen, navnet *Peter Sager Nielsen*. Han var gårdmand i Fredsted og havde to sønner, der begge fik efternavnet *Sager*, og i denne gren af slægten er således det gamle slægtsnavn bevaret.

SKOLELÆRER BROE

I BREDBALLE

VED

LÆRER MARIUS HANSEN, BREDBALLE.

SKOLELÆRER BROE blev født i Vejle 1768.

Hans Forældre var Skomager Peder Broe og Hustru Ingeborg, f. Schurmann. Marie Bebudelsesdag 25. Marts 1768 døbtet han i Vejle Kirke med Navnet Eskild Broe. Daabsfadderne var: Morten Bierings Hustru, Malene, Jens Fiskers Datter, Maren, Sadelmager Søren Castensen, Skrædder Johannes Schurmann og Skoleholder Christian Ulrich Winther.

Forældrene sad i ringe Kaar, der yderligere forværredes, da Moderen dør den 16. Aug. 1771 fra tre smaa Børn, foruden Eskild, Sønnen Simon og Datteren Anna Johanne¹⁾.

²⁾ 12. Septbr. 1771 blev Skiftet efter Skomager Broes Hustru, Ingeborg, sluttet, hvorved de 3 Børn:

Simon i 6te Aar fik hel Mødrenearv: 8 Rigsd., 5 Mark, 9³/₅ Skilling.

Eskild i 4de Aar fik hel Mødrenearv: 8 Rigsd., 5 Mark, 9³/₅ Skilling.

Anna Johanne i 2det Aar fik halv Mødrenearv: 4 Rigsd., 2 Mark, 12⁴/₅ Skilling.

Anna Johanne blev senere gift med Brændevinsbrænder Jakob Hansen i Vejle.

---

¹⁾ To andre Børn: Peder, f. 1765 og Gunman, f. 1769, var døde. — ²⁾ Overformynderiets Skifteoptegnelser.

Om Broes Ungdom ved vi intet, men i sin mærkelige Bog om »Luftgeisterne« fortæller han om sin Kaldelse til Embedet, om sit Liv og Levned og meget mere.

»Da jeg fra Ungdommen af havde stor Lyst til gode og nyttige Kundskaber og til at danne mig til at blive et gavnligt og sædeligt Menneske i Staten, saa velsignede Gud ogsaa mine Bestræbelser, saaledes at jeg ved Kalds-Brev af 28. August 1788 af S T Høy-Velbaarne Hrr. Kammerherre Christian von Bentzon (paa Tirsbæk) blev kaldet til Skole-Lærer i Bredballe og høitidelig indsat af Provst Schjødt¹⁾ i Hornstrup Kirke.«

Broe har utvivlsomt modtaget Løfte om Embedet noget før den Tid; thi i Hornstrup Sogns Kirkebog ses, at den 17de Juni samme Aar copuleredes han med Enke Mette Juliane Drejer, f. Nikolajdatter af Vejle.

»Embedets Indkomster«, fortæller Broe, »vare meget ringe: næppe 10 Rigsdaler i Penge, 6 Tdr. Korn, 96 Lispund af Høe og 96 Lispund af Halm, fornøden Ildebrændsel og Græsning til 2 Kiør og 4 Faar paa en Udmærk. Men da Gud derhos velsignede mig med en meget god Kone, og vi var enige i at føre en god Huusholdning og et christeligt Liv og Levned, og (da) Gud tillige velsignede mine Bestræbelser i mit Embede, saa jeg blev meget berømt heromkring baade af christelig og verdslig Øvrighed, saavel som af Forældrene, saa levede vi meget lykkelige til ind i Aarhundredets Begyndelse, da der overgik mig og alle Ulykke. . .«

Gamle Folk her stadfæster Ordene om hans »Be-

---

¹⁾ Præst for Vejle og Hornstrup Menigheder fra 1789 til 1805; Provst for Nørvang-Tørrild Herreder fra 1791; Broe maa saaledes enten huske fejl, eller hans Indsættelse har fundet Sted en Tid efter Kaldelsen.

rømmelse«. — Som Lærer i den Tid havde han ganske sikkert læst mere og tilegnet sig flere Kundskaber end hans Standsfæller og været en ganske duelig Mand. Broe er ogsaa en praktisk Mand, der gerne vil bedre sit ringe Embede. — Skolens Lod (Udmark) laa ca. 2 km. fra Skolen; denne Lod faar han ved Provst Schjødts gode Hjælp mageskiftet med den Jordlod, der ligger omkring Skolen¹⁾.

Til Anmindelse om Provstens gode Hjælp, udskar Broe følgende Vers i en Egeplanke:

Tak Gud og ædle H. P. Skiøth²⁾
 For naadig Hjælp De viiste.
 Det vorde Dem en Æresstøt,
 Hvis Hjælp jeg ei forliiste.

1793.

E. Broe.

Egeplanken blev indsat i den gamle Skoles vestre Gavl og senere ved Skolens Ombygning 1856—57 indsat i Skoleladens nordre Gavl, hvor den endnu sidder.

29de Juli 1814 kom de nye Anordninger om Skolevæsenet her i Landet, og noget før den Tid er Broes »Ulykke«, som han skriver, begyndt. Derom fortæller han:

»Hør et Par Ord til nærmere Oplysning om min egen Skiæbne: Jeg havde været Skole-Lærer i Bredballe henimod 26 Aar og mine Embedspligter meget hengivne og førte dertil et ordentligt og christeligt Liv og Levned, var derfor — som før nævnt — berømt af mine høie som lave Foresatte, saa jeg havde god Grund til at vente Forfremmelse, da mine Indkomster var usle og ringe; men da baade jeg og min Sal. Kone elskede hverandre oprigtigt og opdrage to Børn, som jeg var Stiffader til, saa de blev gode og skikkelige Folk, og (vi) formerede vort Ind-Boe, saa-

¹⁾ Bortsolgt 1910. — ²⁾ Provsten hed Jens Riddermann Schjødt.

ledes at vi havde alt, hvad vi behøvede i Huset, . . . men nu regnede Ulykke paa Ulykke ned over os. . . . Vi væbnede os med Bøn og Guds Paakaldelse, det bedste vi kunde; men det behagede ham ikke at bøn-høre os. . . . Mit Embede maatte jeg forrette i 2 paa tredie Aar, ikke efter egne Tilbøjeligheder, men en Diævels Magt tvang mig dertil, uden at jeg fik nogen Løn eller Indkomster, (saa vi) led ubeskrivelig Nød og Mangel paa Livs-Ophold. . . .

Ingen Øvrighed kunde vi trøstes ved. . . .«

Broes megen Læsning førte ham ind i syge Tan-ker og Forestillinger; han indbildte sig selv og andre, der vilde tro ham, at Himmelrummet var opfyldt af onde Aander eller Væsener, som han kaldte for »Luft-geister«. (Efs. 6,12 om Kampen imod Ondskabens Aandevæsen i Himmelrummet.) Disse »Geister« for-hindrede Menneskene i alt godt og styrter dem fra Lykke til Ulykke. —

Broe bliver periodisk sindssyg, og efter et Par Aars Prøve- og Ventetid afsat fra Embedet.

Derom fortæller han:

»Vi blev jagede ud af Skolen, som vi havde været de groveste Forbrydere, under det løgnfulde Paaskud, at jeg havde Sinds-Sygdом, fordi jeg talte og skrev om vor fælles Ulykke. . . .

Vore Kreaturer og vort Ind-Boe blev ført omkring i Byen, og vi saa det aldrig mere. . . .

Som en stor Naade skulde jeg have 4 Skp. Rug og 4 Skp. Byg som Pension af Skolen og frie Huus-Veie, hvor det kunde træffes, i et Svine-Hul, et Sted eller andet i Byen¹⁾ og iøvrigt jages ind under Fattig-væsenet og af »Cassen« hiælpes —, og de vilde længes

¹⁾ Broe og hans Hustru kom til at bo ved Jochum Skomager i et lille Hus ved Hjorddammen. — Huset staar endnu og ejes af Jens Jakobsens Enke.

efter min Død. . . . Efter at være skilt fra alt, og uden Lov og Dom skilt og jaget fra Skolen og alle mine Indkomster, maatte jeg tænke paa anden Maade at tiene Brødet. — Jeg maatte forlade min forrige Yndlings-Bane og med Græmmelse begynde en nye. —

Der blev nu en troe, flittig og duelig Skole-Lærer omskiftet til Skiærslipper — en dejlig »Arantese« for en Mand af Følelse og Ærekærhed. . . .«

De gamle Folk her mindes Broe paa hans nye Bane, og de fortæller, at han var en lille Mand, født med næsten tillukkede Øjne; hans øvre Øjelaag kunde kun aabnes meget lidt. — Broes Paaklædning var i mange Aar: brun Frakke med lange Skøder, fransk Vest med særdeles store Lommer, Knæbenklæder, Sko med Spænder, langt Haar, og paa Hovedet en bredskygget Kasket. —

Hver Lørdag i mere end 30 Aar vandrede han til Vejle for der at hente Sakse og Knive til Slibning; han bar sine Sager i en lille firkantet, rødmalet Kasse og havde gerne en lang Stok i den anden Haand. Denne mærkelige gamle Mand, med hans Kasse, hans lange Stok, hans ejendommelige Paaklædning og hans Kamp med Luftgeisterne, havde en Maler fra Vejle fremstillet paa et Maleri, hvor man saa Broe omgiven baade foroven og forneden af Fugle, Dyr og de hæsligste og grimteste Skikkelser. — »Billedet, der var malet paa mørk Baggrund, havde en ganske ejendommelig Virkning paa mig«, fortæller fhv. Grdjr. Niels Jensen her af Byen; hans Fader havde taget ham med ind til Vinhandler Kiær paa Søndergade i Vejle, hos hvem det hang.

Broe fortæller:

»Jeg stræbte — uagtet al Modstand — at giøre mit Arbejde godt, og har under stor — ja, ubeskrivelig stor — Mangel fortient Brødet. . . .

Uagtet jeg nu er 74 Aar gammel, skal jeg endnu gaa til Weile — en stiv halv Mil fra Bredballe — for der at tiltrøgle mig, hvad jeg skal slibe og have en Skilling paa, saa gjør det mig dog mulig at tiene det høist fornødne til Livets Ophold. . . .«

18de Marts 1829 dør Broes Hustru, Mette Juliane, 84 Aar gammel, og han lever nu sit fattige Liv som Enkemand i 5—6 Aar. —

Hornstrup Kirkebog fortæller, at 9de Maj 1835 kom Enken Troelsine Christiane Truelsdatter fra Winding til Bredballe; hun modtog Skifterets Attest af 3. August s. A., og den 4. Septbr. s. A. copuleres hun 47 Aar gaml. til forhenværende Skolelærer Eskild Broe i Bredballe.

Det synes, som om den gamle Broe og hans 20 Aar yngre Hustru har været glade for hinanden i deres første Samlivs Tid. — Daværende Grdjr. Jens Jensen, førnævnte N. J.s Fader, talte engang med Broe om den Sag, og Broe svarer med Ungdomsbegejstring: »Ja, Kærlighed skal vare alle Dage!«

Desværre varer Kærligheden kun saa kort.

Om sit andet Ægteskab fortæller Broe:

»Jeg . . . havde levet i et meget lykkeligt og kiærligt Ægteskab med min *Sal.* Kone i 41 Aar, havde opnaaet en Alder af 67 Aar, havde siddet som Enkemand 5—6 Aar og havde besluttet aldrig at gifte mig; men nu kom Ulykken ret over mig. . . .

For ret at styrte mig i dybeste Elendighed og hindre mig i min Beskæftigelse blev en Qvinde, jeg kiendte tilforn at være et slet Menneske baade i Ord og Gierninger, med tre lige saa slette Børn, ført ind til mig i mit usle Huus, som nu i 5 Aar har anrettet flere Ulykker mod mit Hjem og imod mig gamle Mand, end der er Haar paa deres Hoveder, ja de har slaget

mig blaa og blodig, som er bekiendt i flere Egne omkring Weile.

Den Qvinde, der skulde være min Kone, og de tre Sønner, der skulde være mine Børn, er ligere kvalificerede Diævle end Mennesker, som jeg ønsker mange Mile borte fra mig. — De ere fulde af Ondskab, halstarrige og genstridige — ja — stæle og bedrage mig ved enhver Lejlighed. Jeg har gjort mig al mulig (Fliid) for at skilles ved dem; men det er umuligt, saa vi skal leve høist ulykkelige sammen og maaske inden Enden myrde hverandre.

For faa Aar siden blev en Skolemesters Kone henrettet paa Høyen Mark, fordi hun havde forgivet sin Mand i Pandekager, efter at de havde levet høist ulykkelige i nogle Aar. . . .

Jeg har gaaet og gaar endnu som den, der er stædt enten i Ilds- eller Vands-Vaade og har den visse Død nær for Øinene; jeg raaber — til Gud om Beskiærmelse og Frelse eller en salig Død; men gaar endnu ubønhørt.«

Jo ældre Broe blev, des tungere blev hans Tanke og hans Sind mere sygt. Den flere Gange nævnte Bog om »Luftgeisterne« skriver han paa i lang Tid; men læser man hans Subskriptionsindbydelse paa Bogen, forstaar vi, hvorledes det stod til med ham.

Indbydelsen lyder saaledes:

»Højstærede Publikum!

Det er bekiendt for den største Del heromkring, at jeg undertegnede i mange Aar har arbejdet paa at blive en Velgiører for alle mine Medmennesker, og at opnaa dette menneskekiærlige Øjemed, ja, jeg vover at sige, det allervigtigste, som kan tænkes og med

usigelig Møie forfattet et lidet Skrivt, som kaldes: »Den sande Aarsag til det ganske menneskelige Kiøns, saavel som Dyrenes høist ulykkelige Forfatning og sørgelige Skiæbne, indtil Gud selv af Naade og Barmhertighed vil forbarme sig over os og frelse os.«

(Skrivtet) er grundet paa egen og Alles høist sørgelige Erfarenhed.

Motto: »Hvad sand Erfarenhed lærer, kan aldrig kaldes Overtro; den Sandhed alle ærer, derpaa og dette Skrivt beror.«

Jeg har allerunderdanigst tilegnet Hans Kongl. Maie-stæt og Hans Kongl. Høihed Kronprinsen med Høie Gemalinde disse faa Blade i det Haab, at De vil tage oprigtig Del i dette vort fælles Anliggende.

Bogen, der vil koste 1 Rdl., vil i mange Henseender blive meget mærkelig og give Stof til mange ypperlige Taler og Skrivter i Fremtiden, saavel som og deri, at den er den første paa Jorden af det Slags, da Ingen anden har kunnet føre den mageløse Krig, jeg har maattet føre.

Jeg har den Ære at recommandere mig, efter Bogens Indhold, som alle Menneskers hulde Ven og Broder.

Bredballe, 16. Juli 1841.

E. Broe,

forhønv. Skolel. i Bredballe.

Som Prøve anføres Bogens Indgang og lidt af dens Indhold.

»**Elskelige kiære Medmennesker,**
alle
mine høitelskede, medulykkelige Brødre og Søstre.

Himlen skiænke os alle sin Naade, Fred, Frelse, Beskiærmelse og Velsignelse. — Amen, Amen!

Det er vist, at alle Tidens Historie og Erfaringer viser, at der paa denne vor Jord er sket og endnu sker mange store og vigtige Forandringer, saavel i Naturen som ved Menneskers Flid og Kunst, som alle fra Guds Side var viise og gode, skjønt nogle for det kortsynede menneskelige Øje synes at indeholde Jammer og Elendighed; men (de) ere dog, naar de betragtes med modent Overlæg (til) alle Tider Guds allerhøieste Maiestæt værdige Handlinger, som ikke kan andet, end bevæge Folk til Beundring, Taknemmelighed, Ærefrygt og Paakaldelse. . . .

Men saa vist som dette er, saa vist er det og, at der til alle Tider har været og er Mennesker, hvis Levned, Synder og Laster ere givne, saa de stride for ligesom at ville gjøre Guds alviise Person og Hensigter til intet, ja ikke engang lader sig nøie med egne naturlige Kræfter, men endog søge overnaturlige Kræfter for at opnaa deres syndige og diævelske Hensigter. . . .

Jeg . . . vil hverken hykle for mig selv eller andre, men gaa redelig til Værks og spørger derfor med et oprigtigt Hiærte: »Hvor mange af os har ikke været saa syndefulde ikke at vilde erkiende Jesu Christi forsonende Lidelse og Død?« . . . Sandheden er dog, (at han) er det ypperligste, eneste og bedste Forsonings-Middel, som Gud af uforskyldt Naade og Kiærlighed har forundt og skienket Menneskene til vor evige Saliggjørelse. . . .

Og synes vi end, at denne Guds strænge, ja mageløse, Straffedom var for stræng . . . saa maa vi dog betænke, at han raader for vor evige Stræben og vist nok som en viis Læge søge at curere os fra Grunden af; hans altseende Øje indseer bedst, hvorvidt vi i Fremtiden ville ære, elske, tilbede og lyde ham. . . .

Men jeg maa skride nærmere til mit Maal. . . .

Overøst af talløse Velgierninger fra det guddommelige Forsyn traadte vi ud af forrige Aarhundrede. Vi levede under den viseste, mildeste og retfærdigste Regering og de bedste Loves Beskyttelse; vi nød mange Aars velsignede Fredens Frugter. — Vi hørte Fredens Evangelium: Jesu Christi saliggjørende Lære, — skønt undertiden haardt anfægtet —, lyde for os, og vi saa Jorden give de mest velsignede Frugter. . . .

Mon vi havde fortient det? Jeg tror det ikke. — Men naar vi upartisk, uden at smigre for os selv, nøiagtigt vil undersøge vore Forhold, og vi hver især spørge sig selv, om vi har nydt alle disse Velgierninger med saa skønsonne og taknemlige Hierter, som vi kunde, og anvendt dem som gode Huusholdere til vor allerhøieste Velgiørers Ære, og til vor egen og andres Nytte og stræbt at udsaa en god Sæd for det nye Aarhundrede, saa vi ikke med det ere gaaet tilbage men fremad paa Dydens Vei; saa vi øve Ubarmhertighed imod vore nødlidende og trængende Medmennesker — Se Svig, Bedragerier og Lumskhed øves og forfærdelige Eder lyder —

De gamle Kirkefædre kunde aldrig gjøre sig for stor Flid med at skildre deres Tilbørere Diævelens »mordiske« Sind imod Menneskene, hans Ondskab, Lumskhed, Træskhed, List og Bedrageri; de vilde jo gjøre det bedre for (Menneskene) at kiende ham i hans hele Afskyelighed og Grusomhed, og at vække Frygt for ham, (saa de) kunde holde sig nærmere til Gud og søge hans Venskab med oprigtig Lydighed imod hans Bud og hans hellige Ord, og af ganske Hierte søge hans Naade, Beskiermelse og Velsignelse.

Blandt andet har de (Kirkefædrene) sagt, at Diævelens Lumskhed og Træskhed gik saa vidt, at han for

fuldkommen at bedaare og bedrage Menneskene, ja, gjøre dem trygge og sikre i deres Syndeløb, anstiller sig, som om han slet ikke var til. — Der er Fred og ingen Fare. — Men han spiller saa mesterlig og har derved ført de viseste og lærdeste bag Lyset, og de igen alle andre, indtil vi nu sidder i Ulykken.

Det er gaaet og gaar, som Herren siger hos Profeten Esaiaam i det 29. Cap., 14. Vær: »Jeg vil blive ved at handle underligt med dette Folk, underligt, ja, vidunderligt; thi deres Vises Viisdom skal forgaa og deres Forstandiges Forstand have skiult sig.« . . .

Diævelen har vist sig i sin fulde Grusomhed og Afskyelighed; men jeg haaber, at han snart har udspøet sin sidste Galde. —

Vi vide jo alle, hvad Fliid en Mand har gjort sig for at gjøre den Hellige Skrivt miskiendt og foragtet ved kunstig at forfalske og fordreie den. Jeg tænker paa det diævelske Skrivt¹⁾: Jesus og Fornuften og flere andre, der under Skin af Overtroens Udryddelse har behandlet den Hellige Skrivt skiændigt; men jeg er saa enfoldig at troe, at den (hellige Skrift) aldrig til Overtroens Bekiæmpelse kunde angribes, pines eller fordreies. . . .

Hvad der angaar Diævelen, hans Væsen og Forhold, maa nu aldrig høres i Kirke eller Skole eller vel læses i nogen Bog. — Min egen Sognepræst og Provst blev ofte opbragt, naar mine Skole-Discipler ved Cathekissationen med Confirmanderne, naar de læste den siette Bøn, som den staar i Luthers Cathekismus, og han spurgte, om deres Skolemester ikke havde sagt dem, at der ingen Diævel var til; men at der ved det Navn alene forstodes vore onde Tilbøjeligheder og Lyster. . . .

¹⁾ Otto Horrebows Ugeskrift: Jesus og Fornuften. Udk. 1796—1801.

Hvem kan tiene Herrens Sind eller vide, hvad der foregaar i hans høie Raad; men fra det Øjeblik af, Diævelen blev nedstødt fra sin Høihed, blev han Guds og Menneskenes bitreste Fjende, der ved at se Jesu Christi saliggjørende Lærdom udbredt paa Jorden og Guds store uforskyldte Naade, Kiærlighed og Godhed imod alle, som er hans dyre forløste Eiendomsfolk, er bleven i høi Grad misundelig og forondet i sit Diævlehierte. . . . Gud den almægtige sætte dog Grænse.

Jeg er langt fra at tiltro mig selv nogen Lærdom; men eet tror jeg, jeg tror, det er Sandhed, hvad den hellige Skrivt siger, og som sørgelig Erfaring stadfæster, er Diævelen mægtig i Vantroens Børn, og han gaar omkring som en brølende Løve. . . .

. . . . Det synes, som Lykken foresvæver Menneskene, men mangan Gang kun for at gjøre dem saa meget mere ulykkelige . . . . ja styrte dem i Ulykke, Jammer og Elendighed. . . .

(Ondskabens Aandehær) Luftgeisterne satte Keiser-Kronen paa Bonapartes Hoved og lod ham udføre de (mange) blodige Slag i hans Krige; men de førte ham og til St. Helena som Staternes Fange. . . .

Aldrig havde Britterne vovet sig forbi Kronborg eller bombarderet vor fredelige Hoved-Stad og røvet vor Flaade og uden Fiendtlighed fra vor Side udgydt Strømme uskyldigt Menneskeblod, dersom ikke Luftgeisternes Magt havde besælet og tvunget dem.

Det samme giælder om alle de fremmede Tropper, som oversvømmede vort Land og anrettede —, skjønt det skulde ansees for utroeligt, — større Ulykker og Skade, end nogen Fiende, (saa) det ypperlige Kongehuus i Colding gik op i Røg og Lue. . . .

(Aldrig) havde vort troløse Nabo-Rige — Sverrig — kommen i Besiddelse af vort kiære Norge, havde

ikke disse al menneskelig Magt overlegne Helvedhære — Luftgeisterne — til fælles Ulykke for alle Danske, tvungen det dertil. . . .

Hvad Ulykke kan der ikke gøres og daglig gøres baade her i Danmark og i andre Lande i Henseende til Penge-Besvig. . . .«

Broe nævner endnu mangfoldige Ting, som Luftgeisterne er Skyld i: Kvindernes Menstruation, alle vore Sygdomme, Dyrenes mange Lidelser, ægteskabelige Stridigheder o. s. v., men først og sidst søger han hos »Geisterne« al Skyld til hans egen tunge Skæbne.

Bogens Slutning lyder saaledes:

»Jeg takker min Gud, som gav mig Sinds Styrke til at trænge igennem Luftgeisternes grænseløse Løgn og Bedrag, og til Ære for Gud og Sandheden at bryde Isen, som ingen anden har kunnet gjøre.

Mange honnerte Folk heromkring har med Flid opmuntret mig til at fortsætte mit Arbejde, og (de) har sagt, naar vi faar Bogstaven til Hiælp med Erfaringen, saa vil vi blive stærkere; men hvem vil nu understøtte mig, mens jeg arbejder paa Alles Vel.« —

Jo, jeg tror, min allernaadigste Konge¹⁾ baade kan og vil hiælpe, naar Gud ved sin Aand giver ham (Sundhed), Kraft, Lykke og Velsignelse til at blive den første christelige Regent, som med Visdom og Kraft antager sig Sagen paa rette Maade. . . .

Og skulde det end behage Herren endnu at tøve med Hiælpen, saa har vi dog giort, hvad gode Christne og Borgere bør gjøre og fremdeles vedbliver (at gjøre) i Bøn og Paakaldelse.

Herre, jeg slipper dig ikke, før du velsigner mig!!
Amen, Amen.«

---

¹⁾ Kr. d. VIII.

Omtrent samtidig med, at Broe udbød sin Bog til Subskription, stod følgende Vers i Vejle Amts Avis¹⁾:

»*Opfordring.*

I kiende jo Alle den gamle Mand
Med sølvgraa Lokker om Panden,
Som lister sig hid fra Bredballe Strand
Med Staven og Kassen, saa godt han kan,
Og kaldes »Luftgeistemanden«.

See! — firti Aar har han faret nu
I Leding mod Geisteflokke,
Nu have de revet hans Sko itu,
Og den gamle lister sig mod i Hu
Til Byen paa den blotte Sokke.

Og det er haardt for ham, kan I tro; —
To Dalere til den Skomager, —
Saa kunde han faa et Par nye Sko,
Og nye Sko til den gamle Broe
Bogtrykkeriet modtager.¹⁾

Vidrik Verlandsen.

¹⁾ For enhver kærlig Gave til den gamle Mand skal Redakteuren med Fornøjelse aflægge Regnskab.«

Nogle Dage senere læses følgende Vers i Avisen²⁾:

»*Til Hrr. Eskild Broe!*

Min gode, gamle Eskild Broe,
Ak slaa dig nu til fornøden Ro.
See, otte Mænd foruden Knark
Dig sende otte Rigsbankmark.
Køb dig nu et Par nye Sko.

Alle Trompetere.«

I Oktober kommer Broes Tak³⁾:

¹⁾ Vejle Amts Avis Fredag den 3. Septbr. 1841. — ²⁾ Vejle Amts Avis Tirsdag den 14. Septbr. 1841. — ³⁾ Vejle Amts Avis 30. Oktbr. 1841.

Taksigelse til mine Venner i Vejle.

Ach! hvilket Støvlepar, ach, hvilke stærke Saaler,
 Mit svage Øje knapt at skue dem ret taaler,
 Af Hiertens Fryd og Lyst fast Hiertet briste maa,
 Naar mine gamle Been charmant i dem skal gaa.
 Det er en dygtig Mand, han, som det Par har lavet,
 Gud glæde hannem, naar jeg stolt i dem fremgaar!

Men fremfor Alle Jer, som heldig Rune rister
 I Versets Tungemaal, Jeg takker og Magister,
 I sang saa yndeligt, I sang saa stolt og smukt.
 At fast jeg syntes se Pindari høie Flugt;
 Det sortned for mit Syn, det svimled for mit Øje,
 Hvergang I Plechtret greb høit paa Olympens Høie.

Naar nu i Regn og Slud fra Bredballe Strand
 Til Eder vandrer hen den gamle Skolemand
 Med Kassen i sin Haand, Snuusdaasen i sin Lomme
 Og saa Luftgeisterne, ack! truende fremkomme,
 Da skal jeg stande fast i Støvlen som en Helt,
 Og fægte som en Prins til Trods for aller Welt.
 Med Stokken i min Haand, mit »Manuscript«¹⁾ ved Siden,
 Som Romas Cæsar jeg skal trække mig af Striden! —
 Men hvis de Himmelske, ach! anderledes grunder,
 Og udi Kampen jeg omsider bukker under —
 Da sætter paa min Grav, hvor Hylden luder tæet,
 Mig denne Indskrivt paa et simpelt Fibelbræt:
 »Her hviler gamle Broe, som tit blandt Jer mon vanke,
 Han gjorde ingen ondt, han kæmped' for en Tanke,
 Luftgeistesværmen svandt ved Gravens dunkle Bred,
 Nu give hannem Gud den søgte Siælefred!«

Bredballe, den 30te Oktober 1841.

E. Broe.

Broe dør 25. Maj 1846 og ligger begravet paa Hornstrup Kirkegaard. — Ingen kærlig Haand gav den fattige, gamle Broe det simple Fibelbræt (Træminde) med den kønne Indskrift, som han her ønsker sig.

Ingen ved nu hans Grav. —

Hans Enke Christiane overlevede ham i mange Aar; hun døde paa Sognets Fattiggaard 18. Juni 1871.

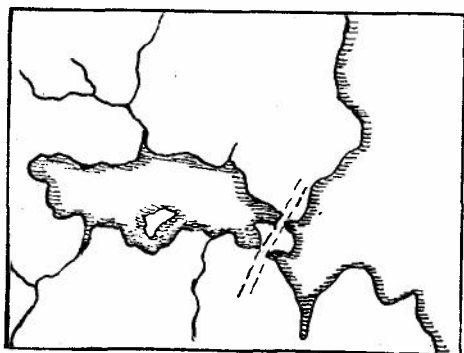
¹⁾ Til Bogen om Luftgeisterne.

SMAASTYKKER

HEJLSMINDE OG SLUSEN

OPRINDELIG har »Mindet« ved Hejls vel været en Fjord, der ved Sognedelingen kom til at udgøre Sognets Sydgrænse. Senere er der ved Fjordens Munding bygget Sluser, hvorved Fjorden, der har Tilløb fra tre Aaer, Kær Mølleaa, Aller Aa og Suderaaen,

Johannes Mejers Kort 1649.

fik Ferskvand og blev til en Sø. — Detældste kendte Kort, Johannes Mejers i Danckwerts Atlas, er fra 1649 og viser to Udløb eller Sluser, hvorover Landevejen gik. Disse Sluser — eller maaske var

der dengang kun én — var da allerede gamle, thi efter Kejserkrigen hedder det 1627: »Hejls Sluse er meste Parten nedbrudt, og alt Jærnfang og Hængslerne er afbrudt og borte«. ¹⁾ En Del Aar efter, i en Indberetning fra 1696, hedder det om de to Sluser, som Kartografen Mejer har afsat paa sit Kort: »Ved den store Vandflod 1694 i Februar er begge Dæmninger

¹⁾ Kvittansiariums-bilag og Inventarier fra Haderslevhus med dertil hørende Ladegaarde. (Rigsarkivet, tyske Rentekammer).

gennembrudt og Fiskene alle ødelagt og døde. Dæmningerne med Sluserne er atter reparerede.«¹⁾

Omkring Aarene 1678 var Ridefoged Christian Syndermann²⁾ i Haderslev Forpagter, eller som det dengang hed »Pensionarius« paa Vargaarde. En af de Broer, som omtales ovenfor, maa være opført af ham, thi Navnet »Syndermanns Bro« kendes endnu i Sognet. En Mængde Egepæle af denne Bro er fundne og efterhaanden optagne i velbevaret Tilstand.

Omkring Aaret 1700 maa Slusen atter være bleven ødelagt fuldstændig, og denne Gang blev den ikke mere repareret, skøndt Reparationen har været paatænkt. I »Koncept til den nye Jordebog for Haderslev Amt, Tyrstrup Herred«, (ca. 1711) hedder det under Bygebjerg: »Det Hus, der paa Bygebjerg Grund er opført ved Hejlsminde til Opsynet med den Sluse, der har været der, tillægges atter Undersaatterne, saa at de ved forefaldende Genopførelse af Sluserne saa meget bedre atter kan sætte en Karl der til Opsyn med Slusen«.

Endelig skal her optrykkes en Beretning, som Tegneren Søren Abildgaard har gengivet i sin Dagbog fra 1775—76, da han rejste omkring i Landet for at efterse Kirkerne:

»Heils-Minde er en Viig eller Fiord, som holder brak Vand, men har forud holdet sødt eller ferskt Vand og var da meget fiskeriig. I de Tider var den smalle Aabning mellem Havet og Søen med Sluus Værk afsondret fra Belt-Søen, saaledes at Sluus-Portene lukkede sig, naar Havet rejste sig højere end Indsøens

¹⁾ Diverse Dokumenter vedrørende Haderslev Amt 1653—1732, Rigsarkivet. — ²⁾ Ridefoged Syndermann har til Hejls Kirke skænket de to svære Alter-Lysetager, hvorpaa staar: »Dieser Leuchter hatt Hrr. Syndermann, Königl. Reitvogt in Tiustrup harde und Pensionarius auf Wargahrd der Kirchen (!) zu einem Gedächtnis verehret Anno 1677.«

ferske Vand, men aabnede sig, naar Indsøen blev høiere end Havet. Der var ved Sluus Værket en Broe til almindelig Overfart, men alt dette blev med Tiden forfalden og ikke holdt i Stand, saa at Havet nu gaar frit ind i Søen, hvorud over der nu ikke kan opholde sig fersk Vands Fiske, ikke heller Hav-Fiske uden allene Aal og Reger¹⁾, som kaldes her Purrer. Sluusværket skal efter gamle Folks Sigende være bortskyllet for omtrent 80 Aars Tid siden. Mundingen er omtrent 60 Skridt eller et Flinteskud breed, omtrent lige saa langt og har henved 15 Alne dybt Vand, men Indsøens Dybde er høist 3 a 4 Alne undtagen i Renden, hvor Strømmen af Aaen gaar.«²⁾

Udløbets Flytning mod Nord gjorde imidlertid, at Udløbet ikke længere blev Sognets Sydgrænse. Denne laa nu sønden Løbet, men i 1864 blev Grænsen trukket midt igennem Løbet, saa hvad der var sønden for, lagdes til Stubbum Kommune. Flere Beboere i Hejls, for Tiden fem, har endnu Ejendom sønden Slusen og svarer aarlig ialt en 12—13 Mark til Stubbum Skole og en 18—19 Mark til Stubbum Kommune.

Knud Krag i Trappendal, der i en Menneskealder har repræsenteret de Hejls Lodsejere paa den søndre Side, har som gammel Mand (han er født 1829) nedskrevet en Del Oplysninger om Hejls Sogn. Med hans Tilladelse skal her optrykkes en Del deraf, der angaar Hejlsminde:

»Hejlsminde, der strækker sig $\frac{2}{5}$ Mil ind i Landet, maaler i Størrelse 350 danske Tønder Land. Mindet er bortforpagtet til Fiskeri, det halve til hvert Land. Forpagtningssummen er ikke stor. Der fiskes mest med Stangen og Skred efter Aal, lidt med Ruser.

¹⁾ ∩: Rejer. — ²⁾ Denne Del af Søren Abildgaards Dagbøger er tidligere udgivet af Direktør, Dr. M. Mackeprang i »Sønderj. Aarb.« 1906, 127 f.

Fiskeriet giver en ikke ringe Indtægt for Arbejderklassen, der altid har Beskæftigelse, om ikke andet, saa paa Mindet. Det smalle Løb ud til Bæltet kan passeres af Skibe, der laster en 300 Tdr. Korn.

Paa begge Sider af »Slusen« er der Salteng, dannet af tilskyldet Sand og lidt Grus. Før 1843 var der ingen Beboere hernede, men det nævnte Aar byggede en fattig Mand fra Hejls det første Hus paa den nordlige Side. Han var den eneste Beboer til 1856. Stedet blev nærsomt og fik Tilladelse til Krohold, hvilket næsten var nødvendigt af Hensyn til Kornhandelen, der saa smaat begyndte 1842, men tog stærkt til. Hver Lørdag blev der gjerne ladet et Par Jagter, og Købmændene kom fra Haderslev for at modtage og betale Varerne. Det blev til en livlig Trafik, thi Kornet var Bøndernes eneste større Indtægtskilde, og Bønderne drev »Rovdrift« til det yderste. I 1857 blev der bygget et større Pakhus ved »Slusen«, og en Købmand Burcharth fra Assens (egentlig fra Bogense) nedsatte sig her som Kornhandler. Desuden drev han nogen Kolonialhandel. Imidlertid flyttede flere Arbejdere ned til Slusen, og der opstod efterhaanden en hel Bebyggelse, baade sønden og norden for Slusen. I 1858 udskibedes der her 20,000 Tdr. Korn.

Købmand Burcharth drev Forretningen hernede i nogle Aar, og samtidig havde han Forretning i Haderslev, flyttede siden dertil, men i 1870 ophævede han Forretningen og rejste til København.

Kornhandelen aftog noget, men dreves dog en Del af Skippere og Haderslev-Købmænd.

Pakhuset ved Slusen stod ledigt til omkring 1880, men købtes saa af et Interessentskab, Johannes Lauridsen fra Vejen, Broderen Jeppe Lauridsen og Jeppe Fink, Hejls. Sidstnævnte døde i Jan. 1882, som For-

retningen var kommen i Gang, og Enken udtraadte af Interessentskabet. Forretningen var Cikorietørreri. Brødrene drev den et Par Aar i Fællesskab, men den overtoges da af Jeppe Lauridsen selv, der driver den endnu tillige med Kalkbrænderi og Teglværk. Han ejer ogsaa en Del Jord, og da Sydbanerne kom, lykkedes det efter lang Forhandling at faa den ene Gren af Banen ført hel ned til Hejlsminde og til Havnen her. Jeppe Lauridsen har nu hernede opført et Badehotel, der aabnedes 1913. Stedet er saaledes blevet Udflugtssted for Turister og for Omegnen. Paa begge Sider af Slusen er der Toldsted.

Gentagne Gange har Hejlsminde været hjemsøgt af Højvande og Stormflod, saaledes 1836 og 31. Dec. 1905, men værst var det under Stormfloden 13. Nov. 1872, da alle Husene, der kun var billige og let opførte og havde liden Modstandskraft, styrtede sammen paa nær Pakhuset og Beboelseslejligheden ved dette. Ved den Indsamling, der da sattes i Gang, indkom der saa meget, at Husene kunde opføres baade solidere og bedre, saa Beboerne havde intet Tab.«

P. Eliassen.

FRA GIVSKUD SKOLE I ÆLDRE TID

TRODS Givskud sogns ret store udstrækning fandtes der indtil 1830 intet skolehus i hele Sognet. Børnenes skolegang bestod i, at en lærer fra annekssoignet Hvejsel kom til Givskud engang om ugen og samlede børnene et par timer i en meget primitiv stue i en faldefærdig rønne nær Givskud kirke. Undervisningen bestod hovedsagelig i at lære børnene Luthers

Katekismus udenad samt enkelte Salmevers ligeledes udenad. Desuden lærtes en smule regning og skrivning, men det var kun de fremmeligste børn, der lærte sidstnævnte fag. Bøger havde børnene ingen af. Givskud sogn er fra naturens haand stedmoderlig behandlet, bønderne sled haardt for at aftvinge den magre hedejord det strængt nødvendige; til skolebøger blev der intet tilovers. Hele børnenes skolemateriel bestod i tavle og griffel, en skrivebog for enkeltes vedkommende, og en fjerpen. Staalpennen blev ikke kendt før i 1840. Hver skoledreng skulde aarlig skaffe mindst 12 gaasefjer til degnen. Da der ikke i sognet holdtes ret mange gæs, maatte disse gaasefjer ofte skaffes tilveje andetsteds fra, og det forstod drengene.

Eggen omkring Givskud saa dengang langt anderledes ud end nu, da prangede Lyng, Pors og Rævingris frodigt, hvor nu bønderne saar og høster. Mellem Givskud og Farre var det næsten ene hede. Kun midtvejs mellem de to byer, ved den gamle vej efter Sønder-Omme, laa et par opdyrkede gaarde. I den ene boede »An Bank«, en ejendommelig haardfør kvinde, der uafhængig af sin mand styrede gaard og bedrift som hun vilde; mandens stilling var nærmest som et tro tyendes. Naar nu hen paa sommeren de store gaasedrifter kom vest fra ind over heden efter Givskud, for derfra at naa ud til »æ Wiborre Landevej«, var gaasedriverne altid sikre paa at faa hjælpere til at styre den vraltende, vingede flok. Det var en almindelig og meget yndet sport for børnene i Givskud at tage ud »o hjælp æ Gosdrivere«, og for denne tjeneste faldt der altid lidt af, om ikke andet saa dog »te æ penfier«. Det rygtedes snart blandt børnene, naar en drift gæs var under opsejling, saa afsted i huj og hast. For de professionelle gaasedri-

vere var det en behagelig afveksling. Børnene kunde jo altid »gjør æ rænden aa«. De fulgte saa gjerne med flokken ud til Harresøbro, enkelte helt ud til Viborg landevej, men helst skulde de tilbage over nævnte bro inden det blev mørkt, for der gik spøgeri. Der var engang bleven myrdet en rig kræmmer, og hans penge røvede. Kræmmeren blev gravet ned i mosen tæt derved, og hans hest skar røverne hovedet af og smed den under broen. Siden den tid kunde ensomme vandrere ved nattetid se kræmmeren komme trækkende med sin hovedløse hest og lede efter sine penge paa og ved broen. Ikke saa sært, at børnene var bange der. Overtroen havde dybe rødder herude. I hjemmene hørte børnene jo, at far og mor havde set baade det og det, som mere mærkelig var af den slags. Men tilbage til fjerpenne.

Som løn for en saadan drivtur fik saa børnene lov til at tage nogle af de største vingefjer paa gæsene, og paa den maade samledes de gaasefjer, der kunde holde dem vedlige med penne til næste efteraar. Det var dog ikke nok med at have fjerene, de skulde tilskæres, før der blev en brugelig skrivepen deraf. Det var som regel degnens arbejde. Men der var ogsaa andre, der kunde, og Jørgen Birkebæk*) var en ren mester dertil. Hos ham fik degnen i Givskud sine fjerpenne præparerede »paa hollandsk maner«, en kunst, som kun J. Birkebæk forstod. Det er lykkes mig ved Birkebæks families velvilje at erhverve Jørgen Birkebæks opskrift til fremgangsmaaden, der her skal anføres ordret:

»Tag gode Penneposer af Gæs, hold dem i et Kakkellovnør og drej dem bestandig om, naar du

*) Se Vejle Amts aarbøger 1908. Side 90—107.

seer at de bliver hvide og falder lidt tungt i haanden, saa hold dem med din venstre Haand paa dit venstre Kne; men med din højre Haand lægger du en Kniv saaledes, at Ryggen vender til den inderste Deel af Posen, der hvor Fierne slipper, tryk Kniven fast an og træk nu med den venstre Haand Posen igjennem under Kniven; tag saa gesvindt en ulden Klud, og riiv Posen, saalænge den endnu er varm med den, og gjør den ret lige og rund, saa faaer du ej allene en smuk glindsende Pose, men den er endog paa begge Sider ziret med en klar giennemsigtig Linie og er bleven godt haard. Da nu disse Slags Fiedere gierne vil spalte, naar man har skrevet med dem og lader dem ligge med Blækket paa, saa stikker man dem enten i et raaddent Æble eller skyller dem straks af i Vand, naar man har skrevet, saa bliver de gode.« (Denne anvisning bærer aarstallet 1799.)

Om selve skolelokalet i Givskud er ikke meget at sige. Før 1834 var det kun en eller anden lejestue. I en del aar (1818—1826) var det i »Lars'es Hus« nordvesten for kirken. Stuen var paa fire fag over hele huset. Lergulv var der, og kun over halvdelen af loftet var der lagt brædder. Resten af loftet bestod af lange pilerafter paa tværs af enkelte lægter, og over det hele et lag »Sodd« (Lange tynde jordtørv).

Tre lange, sortmalede borde med tilhørende bænke stod i stuen, og der sad saa børnene hver paa sin side af bordet med ansigterne mod hverandre. Kateder fandtes ikke, kun en stol til læreren. Nederst i stuen stod et langt bord, paa hvilket der var lagt skrivesand. For at dette ikke skulde falde af, var der for bordpladens ender og sider fastsømmet en ca.

tommehøj ramme. Ved dette bord fik børnene deres første undervisning i skrivekunsten. Naar bordet var overskrevet, glattedes sandet ud, og man kunde begynde forfra. Det gjaldt om at spare, og dette var langt billigere end at købe papir og blæk.

Naar det regnede meget, dryppede vandet gennem tag og loft ned paa lergulvet. En del vand og søle fulgte ogsaa ind med børnenes træsko. Gulvet blev saaledes meget opløst og ubehageligt. En 84-aarig mand, der selv gik i denne skolestue som barn, sagde engang til mig: »Do ka endda trow, de wa no faale nowed. Dær gik vi jo o ælt i dehær lier, te vi so ud, te a ved æt hva, o æ fædder grov hiel fast iæt.« Der blev dog senere af ejeren paa degnens foranstaltning lagt sten, dog ikke af sanitære grunde, men fordi drengene lavede kugler af det vaade ler og sloges i, og det vides, at degnen til tider »ej gik ram forbi«. W. C. fandtes ikke; naar børnene skulde forrette deres nødtørft, var de henviste til et afsides sted bag kirkegaardsmuren eller »æ Skaangrav« udenfor huset.

Endelig i 1834 blev der bygget en skole i Givskud, endda en ret god skole efter datidens forhold. Samtidig blev den første faste lærer ansat. Hans navn var Nielsen, men mand og mand imellem var han mest kendt under navnet »æ jenarmet Dejn«. Han havde nemlig kun en arm. Samme Nielsen skal have været en meget striks skoleholder. To for ham uundværlige remedier i Oplysningens tjeneste gjorde ham meget bekendt og holdt sig længe i mindet, nemlig en mægtig stor tamp af to ender fireslaet reb og en slags maskine, i hvilken en gaasefjer kunde tilskæres, saa den blev til en nogenlunde god skriven.

Tampen hængte han paa et søm i skolestuens hjørne; naar den skulde bruges, maatte synderen altid selv hente den. Nielsen var dog ikke degn i Givskud ret længe. Han kom temmelig hovedkulds derfra, og dette havde følgende aarsag: Hans kone blev »forgjort«. Hvad hun egentlig fejlede, vød ingen, men noget galt var der fat, hun skabte sig rent tosset. Nielsen sendte saa bud efter Søren Silsthoved*). Søren ankom og konstaterede straks, at hun var set paa »med onde øjne«. »Da wild a enda gjan vest, hwem den skaaen haa wan«, siger degnen. »Ja, siger Søren, »vil do ænnele de, saa skal a vis dej en', hent saa en spand wand, bær en trej gang rondenom æ skuel, sæt en saa o æ dørtrin o sie nier ien'«. Degnen gjorde, som Søren sagde, men idet han ser ned i spanden, udbryder han forfærdet: »Ih! men herregud da! de æ jo wo nabokone«. Efter dette skulde Nielsen ikke have mere af at være i Givskud, men søgte at komme derfra. Kort tid efter, i 1838, byttede han saa embede med en, der hed Sivertsen**). Han var født og opdragen »oppe i det Frisiske«. Sivertsen var lærer i Givskud i mange aar (til 1874). Han skildres som en høj, kraftigbygget, meget mavesværmand. Hvad folk helst mindes hos ham, var hans kraftige sangstemme. Det fortælles, at naar han sang for i Givskud Kirke, kunde man høre ham ud til Give sognegrændse. Sivertsen har, efter de oplysninger man har om ham, været en efter tidens krav god skoleholder.

I hans tid indførtes ikke faa forbedringer i undervisningen og der anskaffedes paa hans initiativ noget

---

*) Klog mand i Ringlve sogn, i stort ry for sine evner til at kurere for den slags.

***) Se Vejle Amts Aarbøger 1908. Side 108—113.

undervisningsmateriel. I 1840 blev der bygget 3 fag til skolen, og lokalet blev repareret og forbedret. Kort tid efter anskaffede Sivertsen et Danmarkskort, — det første børnene i Givskud saa. Det var en hel begivenhed den dag, det blev ophængt, og Sivertsen forklarede den undrende børneskare nytten af et saadant Kort.

I Sivertsens tid indførtes H. I. Birchs »Bibelske Historie«*). Den var ganske vist lille, ikke større end Luthers Katekismus, og fremstillingen som følge deraf mangelfuld. F. eks. er hele skabelseshistorien fortalt i 25 linier. Et fremskridt var det, før havde de slet ingen bog. I 1840 kom de første staalpenne til Givskud skole. De blev snart en vigtig handelsvare blandt drengene.

Lærer Sivertsen lod sig aldrig forlede til at bruge disse nymodens penne, men holdt trolig paa sin tilvante fjerpen lige til 1874. Sivertsen nævnede aldrig børnene ved navn. Første dag, et barn kom i skolen, fik det et nummer, og det maatte barnet beholde til skoletiden var sluttet. Den indbyrdes undervisningsmetode brugtes meget, en daarlig og en god elev blev sat sammen for at hjælpe hinanden med læsning. Naar saa der var kommen god gang i sagerne, forlod Sivertsen skolestuen for at hente tobak eller stoppe sin pibe, han var meget hengiven til at ryge. Da skete det ofte, at drengene lavede spektakler, og naar Sivertsen saa kom tilbage, fik de tamp. Dog blev børnene snart saa kloge, at naar de lavede nogle fidibusser og satte dem ved kakkelovnen, saa tændte han først piben med dem, og imens lagde vreden sig, og synderne slap med nogle irettesættende ord.

*) Birchs Bibelhistorie udkom 1782, i 1811 forelaa 7. Oplag af Bogen.

Man har givet Sivertsen skyld for at være drikfældig. Det er vist næppe rigtigt, selv om han i ny og næ saa lidt dybt i glasset. Idethele maa det nok siges, at Sivertsen efter tidsforholdene var en god landsbylærer, men iøvrigt et ægte barn af sin tid. Overtroisk var han saavel som sin forgænger. Det siges, at Sivertsen ikke frygtede andet i verden end overnaturlige væsener. En af hans skoledisciple, en 86-aarig mand, har fortalt mig nedenstaaende, paa hvis sandhed han selv tror som paa sin bibel:

I Givskud boede ca. 1858 en mand, der hed Lars Jensen Lund, populær under navnet »Skalde-Lars«, Han omtales som en gudsforgaaet krop og meget fordrunken. Før han kom til Givskud, boede han i Tolum i Ejstrup. Den sidste søndag, han var der, var ham og konen til alters i Snede Kirke. Efter altergangen gik manden paa kroen (vistnok Kollemorten kro), hvor han traf Sivertsen. Konen ventede længe paa ham og bad ham ofte om at komme ud, samtidig med, at hun foreholdt han det upassende i at svire efter altergangen*). Tilsidst blev Lars arrig over konens plagerier og bandte en dyr ed paa, at nu kunde hun gaa, saa skulde han komme inden en time, ellers maatte den onde tage hvert haar paa hans hoved. Der gik baade en og to timer, ja det blev langt ud paa natten, inden Lars noget omtaaget begav sig paa vej ledsaget af Sivertsen og en mand fra Kollemorten by. Bedst som de gaar, tager Lars pludselig til at skrike som besat, greb sig til hovedet

*) Drikkeri umiddelbart før og efter altergang har altid af almuens været betragtet som mere syndig end ellers. Saaledes maatte i 1626 en mand i Skanderborg Løn bøde 20 Daler for at have drukket noget brændevin om morgenen før altergangen, (Jydske Samlinger 3. R. IV Bind 200 f.) I 1628 udstedtes der en kongelig forordning, hvori det paabydes, at enhver skal holde sig fra drukkenskab de dage, han gaar til alters. (Rørdam: Kirkelove III 132)

og raabte, de skulde lade være at rykke ham i haaret. Overtroiske, som de to ledsagere var, erindrede de mandens ed fra kroen. De var straks klar over, hvordan det var fat, at det var den onde, der kom og krævede sin ret. Rædselsslagne flygtede de to ind over markerne for at frelse sjæl og legeme. Lars Jensens skrig kunde de to flygtende høre langt ud i natten. Dagen derefter var L. Jensens hoved som barberet, ja selv øjnbrynene var væk. Siden den dag kaldtes han aldrig andet end »Skalde-Lars«, og under dette navn lever han endnu i mindet hos de ældste i Givskud sogn, der alle bevidner historiens sandfærdighed.

P. Johnsen,
Bøgelund, Farre.

DET GAMLE SMEDEEMBEDE I ØLHOLM.

FORTALT EFTER HUKOMMELSEN
-- AF EN GAMMEL ØLHOLMER. --

INDTIL omkring 1840 boede Smeden i Ølholm i en ussel Rønne, som Smeden selv i sin Tid havde opført paa Fælles- eller Gadejord i den østre Ende af Byen. Der var kun én Indgang i Huset. Man traadte strax ind i Smedeværkstedet, hvor der hverken var lagt Gulv eller Loft, men der fandtes en Træblok med Ambolt, en Filebænk med Skruestik, en utæt, stor Blæsebælg, nogle Hamre og File. Lys var der ikke andet af, end hvad der kom ind af den øverste Halvdør, der stod aaben. Til Venstre var der Kostald med Faare- og Svinesti; til Højre gik man ind i Smedens private Lejlighed, kun bestaaende af et temmelig rummeligt Værelse, der tjente til Ophold, Spise- og Sove-

værelse. Der var Lergulv og lavt til det sodede og røgede Loft. Værelset havde et Par smaa Vinduer, der var sømmet fast og altsaa ikke til at lukke op. Ruderne vare solbrændte og uigennemsigtige. I Stedet for Kakkelovn var der et Ildsted paa raa Kampesten med en muret Hætte oven over, der hvilte paa Stolper, og hvor igennem Røgen gennem et Hul i Skorstenen trængte ind i denne. Det bemærkes, at paa denne Tid var saadanne Varmeapparater gængse hos Husmænd og Indsiddere, ja selv hos 2 Gaardmænd i Byen brugtes kun lignende. Af Møbler fandtes et Par Træbænke, et Par Træstole, samt 2 Simestole. Nogle Brædder, fastslaaede paa Pæle, der var nedrammede i Jorden, var Smedens eneste Bord. De to Senge, der fandtes, bestode af nogle Brædekasser uden Bund; de var fyldt med muggent Halm, der husede flere Familier Mus. Sengetøjet var simpelt, og der var kun faa Stykker til hver Seng, der gerne havde Hoved i begge Ender, da der var mange Børn, saa der maatte mindst 3 à 4 i hver Seng. Et lille Køkken med nogle raa Brædder til Bord og Hylder. Bagerovnen var inde under Smede-Essen. Uagtet Børnene bleve opdragne under upropre Forhold og næsten ved Sulteføde, bleve de dog alle sunde og kraftige Mennesker. Flere af Sønnerne var med i første Krig. Den ene kom hjem med Sølvkorset for udvist Tapperhed¹⁾.

Paa en Vaas (Vase, Vej), der fra den østlige Ende af Byen gik i en Halvmaane over det store Engdrag til Landevejen, der fører ind i Byen mod Vest, maatte Smedens 2 smaa magre Køer finde Føden om Sommeren; om Vinteren maatte de leve af noget

¹⁾ I Mandsminde er der ikke udgaaet færre end 10 Dannebrogsmænd fra det lille Langskov Sogn; heraf var 3 Sognefogder, 4 Veteraner, 2 Lærere og 1 Politibetjent; de 8 af disse 10 var fødte i Sognet.

surt Hø, som Smeden samlede i de smaa Skifter, Byengene, der var ham overladt.

I de 20 Gaarde i Ølholm, Smedens Kundekreds, holdtes circa 50 Arbejdsheste, som han maatte holde skoede; men da hver Hest kun blev forsynet med Sko paa Forfødderne, var der ikke synderligt Arbejde ved dette, især da Hestene den Gang kun sjældent kom udenfor Sognet, og Vejene vare bløde og sandede, saa at et Par Sko kunde holde længe, inden de skulde omlægges eller helt ombyttes med ny.

I den Tid bestod Arbejdsredskaberne i hver af de nævnte 20 Gaarde af 1 Plov og 1 Harve, derimod var en Tromle gerne fælles for 2 eller flere Brugere. Tromlen med Tilbehør var udelukkende af Træ. Ploven var en Hjulplov, hvor Aasen eller Bommen hvilede paa Træakslen mellem Hjulene, og der hørte ikke andet Jern til hele Ploven end et Langjern og en Skære. Harven bestod af Bul og Skede af Træ, Tænder af Jern. Med saadanne Redskaber rodede man lidt i Jorden, der blev meget uren og fuld af Sener, der undertiden bleve afrevne, lagt i Dynger og brændt paa Ageren. Der blev ikke brakket. Vintersæden blev lagt i Boghvedestubben, men Boghveden var den sidst saaede og den sidst indavlede Sæd. Ud kørsel af Gødning og Pløjning tog nogen Tid, saa det blev hen paa Efteraaret, inden Rugsæden blev fuldført, saa Rugen nok begyndte at spire inden Vinteren, men det var først hen paa Foraaret, der kom Væxt i den. Det var paa en Maade heldig nok, for naar Høsten var til Ende, blev Køer, Faar, ja selv Hestene slaaet løse ud om Morgenens, passede sig selv hele Dagen, gik hvor de vilde til om Aftenen, da de stode ved Porten for at komme til Læ og Hvile i Stalden, efter at de havde fyldt Vommen med det sure

Enggræs. Sonden for Byen maatte Kreaturerne ikke komme, for saa kunde de let skride over Hegnet ind paa Hvolgaards Rapsmark. Skete dette, blev de taget ind af Proprietær Brechlings Folk; der maatte saa betales Indtagningspenge for at løse dem ud igen. Rugen blev vel ikke opædt, men mange Steder ned-trampet, saa den hæmmedes i Væksten. I enhver Gaard var der en Vogn, der slet ikke var beslaaet med Jern, og én, hvor kun Forhjulene var beslaaede; men desforuden var der i Reglen en Stadsvogn med 6 Jern-skiner paa hvert Hjul, Skinnerne var slaaet fast paa Fælgene med 12 Søm i hver Skinne. En saadan Vogn var gerne malet, oftest med grøn Farve. Der var ingen Forsmæk. Bagsmækken bestod af en høj, pile-vøgret (flættet) Kurv, der ragede højt op. Sidefjælene var svejfede i Midten, hvor der hang et Par Kring-stole, der var forsynet med Træbøjler, hvorimod man kunde læne Ryggen. Seletøjet til Hestene var simpelt, bestod af Simepuder, hvorpaa Aaget eller Stavene hvilede. Disse gik en Del op over Puderne, og paa disse Opstandere hvilte Tømmen, der var enkelte uden Liner; derimod var Hestene sammenbundne i den indre Side med 1 Reb (Mellemtømmen kaldet), fra Mund til Mund.

Paa Stadstøjet var Simepuderne overtrukne med sort Læder, og over Puderne og Aaget laa en tyk Læderkappe med 2 Messingringe, hvor Tømmen gik igennem. Naar Manden og Konen én eller to Gange om Aaret kørte til Vejle og kom til de store Bakker, maatte Konen ved Nedkørselen af Bakkerne holde Tømmen, medens Manden gik foran for at holde paa Stjerten, at den ikke skulde gaa op over Hestenes Ører, hvorved Puder og det hele gik ud over Hovederne for dem. Den lille Bolt i den indre Ende af Stjerten kendtes altsaa ikke den Gang.

Det første Bringetøj, der kom til Ølholm, købtes paa Kollemorten Marked i 1840 hos en Sadelmager Packness fra Vejle for 8 Rdl. eller 16 Kroner med alt Tilbehør. Køberen var Nicolaj Jensen, senere Sognefoged i mange Aar.

Naar en Mand skulde have noget forarbejdet hos Smeden, mødte han selv eller hans Karl for at trække Bælgen og slaa med Forhammeren. Der medbragtes Jern og Kul. Enhver Gaardmand købte aarlig et eller to Læs Bagetørv i Vesteregnet, der gav Forbrugen af Kul i et Aar. Der medbragtes ogsaa en Skræppe (Kasse) med Mellemmad og en Lærke med Brændevin, der blev nydt med passende Mellemmrum.

Paa en hel Dags Arbejde var Smeden gerne med i vedkommendes Hjem for at spise til Middag og Aften. For nyt Arbejde, naar en Vogn første Gang blev beslaaet, hvilket sjældent indtraf, blev han betalt med en lille Dagløn. For Vedligeholdelsen af Arbejdsredskaberne og Hesteskoningen havde han, som anført, Underholdning af et Par Køer, og hver Helligtrekongerdag fik han nogle faa Skillinger og et Par Skjepper Korn af hver Mand i de 20 Gaarde, til Gengæld trakteredes Kunderne med tørt Grovbrød uden Paalæg, men med et Stykke Ost til og diverse Snapse, der skænkedes i Halvpægleglas eller Thekopper, som gik fra Mund til Mund ligesom Ølkruset, men førend det forlod den sidst Nydende, blev Glasset eller Kruset afgnedet, hvor Munden havde siddet, af Haanden eller Ærmet.

Ved saadanne Lejligheder spillede Kort (»Brus« eller »15 Streger«) om Kaffepunse, der gav Smeden en Indtægt af 1 Lybskskilling (ca. 6 Øre) for hver og for en Kop Kaffe det halve, nemlig 1 Søsling. Stuen var for lille til Gæsterne, saa Smedien maatte ogsaa

tages i Brug, og herude havde Ungdommen, der ogsaa var med, Staapladsen.

Da Hans Smed blev gammel og en ny, Per Smed, antoges af de misfornøjede, skulde gamle Hans ikke alene rømme sin Bolig, men han skulde ogsaa nedbryde den og tage den med, da han i sin Tid havde faaet Lov til at opføre den paa en Grund, der ejedes af Bymændene. Det vilde Smeden ikke godvillig; thi det var jo ogsaa ubehageligt for en gammel udslidt, fattig Mand saadan at rejse med alt sit Habengut. Paa et Møde af Kunderne, hvor der forhandlede om Sagen, var der et vittigt Hoved, som fandt paa Raad til at faa gamle Hans ud af Reden. Denne Mand var Hans Laursen, som den Gang ejede Hougaard i Ølholm. Denne Hans Laursen, der siden havde en anden Gaard i Ølholm og døde paa sin sidste Ejendom i Tørring, sammenkaldte de andre Bymænd med Karle, Heste og Vogne ved Smedens Hus for at tage Materiale til Forbedring af Vasen, Vejen, der gik over Engen, men istedetfor at tage Gruset udenfor Boligen, underminerede de denne, saa Stolperne hang løse, Kopper, Fade etc. rullede ud af Køkkenet, og Sengene stak ud af Hullerne paa Væggene. Nu blev, Smeden nødsaget til at flytte Ruinerne af sit Hus til en lille Byggeplads, han havde erhvervet sig lidt øst for Byen ved Vejen efter Hesselballe. En ny Smedie blev bygget i den vestre Ende af Byen, uden for Bundgaard omkring ved 1840 i en aaben Sandgrav. Væggene blev paa de 3 Sider beklædt med raa Kampesten; den aabne Side mod Øst blev opført med Bindingsværk, hvori fandtes Indgangsdøren og et Fag Vinduer. Forøvrigt var der hverken lagt Gulv eller Loft. Taget var af Tegl. Den ny Smed, en ung ugift Mand, lønnes paa en anden Maade; han fik Kost og Logis

hos den gamle Sognefoged Niels Bundgaard, Bedstefader til den nuværende Sognefoged af samme Navn.

Per Smed, der var kommen sønderfra, vilde gerne have en Snaps eller to, og da en Del af hans Kunder ogsaa ønskede en lille Taar, blev der ofte skillinget sammen til en Pægl, der kunde hentes tæt ved i en Gaard, hvor Konen selv fabrikerede Brændevin, som de ansaa for en særdeles god Vare. Nyheder fra Omverdenen paa denne Tid var faa og serveredes for de fleste kun i Smedien. Den lille bitte »Vejle Amts Avis« holdtes ikke, hvorimod 3 Mænd i Ølholm læste Elmkvists »Aarhus Stiftstidende«.

N. P. Jensen,
pens. Lærer, Vejle.

**EN STOR BEGRAVELSESREGNING
FRA FREDERICIA 1814.**

FØLGENDE BEGRAVELSESREGNING er forelagt Redaktionen af Aarbøgerne:

»Regning over hvad
Der er udgivet Til
Carls Begravels

Til Bedemanden	20 Rdl. à 8 = C.
Til Kiergeverger	25 " 1 Mk. 14
for Skollen (∅: Skolens Elevers Sang) 15	"
for Ligkistden	400 "
for beslag	28 "
Her Chierning	40 "
Jørgensen	40 "
1½ R Kaffe	24 "
1 Pund brund Soker	28 "
1 Pund Hvid Soker	28 "
Hvedebrød	30 "
6 Potter brendevin	40 "
2 Potter Agevit	18 "
2 Potter Mød	10 "
2 Surbrød	10 "

Somma...756 Rdl. 1 Mk. 14

Fridericia, 6. Febr. 1814

Hørlykke.«

Begravelsesregningens usædvanlige Størrelse skyldes selvfølgelig Pengekrisen, og derfor anføres ogsaa paa Regningen, at en Rigsdalerseddell regnes for lig med 8 Skilling Kurant. »Her Chierning« er Sognepræsten til Fredericia Trinitatis Vejlby Menigheder, Jacob Schjerning, der var ansat i dette Embede 1812—30. »Jørgensen« er formentlig Degnen. Regningen oplyser ikke den begravedes fulde Navn, men bagpaa læses: »Velædle Hr. Math. Thomsen i Alsleff«.

RETTELSER.

De tre nederste Tekstlinier Side 57 bør udgaa. Navnet »Hindsgavl« kommer ifl. Prof. Johs. Steenstrup af »Hægnæth« (hegnet Skov) og »Gavl« Klintside).

S. 129, L. 12 f. o.: læs: jvf. S. 138-39.

S. 132, Anm., L. 2 f. n.: læs: jvf. S. 133.
